

કાવ્યપરિચય

ભાગ-૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૯૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડાહ્યાપરિચય-૧

વિષય ૪ - ૧૪૨૧

કાવ્યપરિચય

ભાગ ૧

સંપાદક:

રામનારાયણ વિં. પાઠક
નગીનદાસ નાં પારેખ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.

કિં. ૩૧.૦-૧૦-૦

સં. ૧૯૮૪

પ્રકાશક:

નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ
મહામાત્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ,
અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગૂજરાતી કૉપીચૂર્ણ-સંગ્રહ
૧૪૨૧૬
૬-૨૨૧

પ્રત ૧,૧૦૦

મુદ્રક:

સ્વામી આનંદ, નવજીવન મુદ્રણાલય,
સારંગપુર સરખીગરાની વાડી, અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

આ સંગ્રહ એ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. પહેલો ભાગ વિનય મંદિરના બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે અને બીજો ભાગ ચોથા અને પાંચમા ધોરણ માટે યોજ્યો છે. આ પહેલા બદાર પડેલું ‘રાયણ’ વિનય મંદિરના પહેલા ધોરણમાં ચલાવાય છે અને ‘ચણીબોર’ તેથી નીચેની કોટિ માટે છે. વિનય મંદિરના છઠ્ઠા ધોરણમાં અને તેથી આગળ એટલે મહાવિદ્યાલયમાં ‘કાવ્યસમુચ્ચય’ ભાગ ૧ લો અને ૨ જો ચાલે છે. એટલે વિનય મંદિરથી સ્નાતક સુધીના અભ્યાસક્રમની વચલી એ કડીઓ પૂરવા આ કાવ્ય પરિચય તૈયાર કર્યો છે.

‘કાવ્યસમુચ્ચય’માં માત્ર આધુનિક કવિઓનાં જ કાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે વિદ્યાપીઠ અભ્યાસક્રમમાં ‘કાવ્યસમુચ્ચય’ની સાથે પ્રાચીન કવિઓનાં લાંબાં કાવ્યો ચલાવાય છે. નીચલાં ધોરણોમાં પ્રાચીન કાવ્યો વધારે લાંબાં પડે માટે ઉપરની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખી આ સંગ્રહોમાં પ્રાચીન અને અર્વાચીન બન્ને કવિઓનાં કાવ્યો લીધાં છે. બધા કવિઓની સાલની ખાત્રી કરી શક્યા નથી પણ કાવ્યો બને ત્યાં સુધી કવિવાર ઐતિહાસિક ક્રમે મૂક્યાં છે.

કાવ્યો પસંદ કરવામાં, આ ભૂમિકામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે, તેમની રસવૃત્તિ ધરાય, દેગવાય, સર્વતોમુખી

અને પરિશુદ્ધ થાય એ દષ્ટિ રાખી છે. આ ઉંમરે વિદ્યાર્થીએ જે જે કવિઓનો અને જે જે કાવ્યોનો પરિચય કરી લેવો જોઈએ એમ અમને લાગ્યું તે તે કવિઓ અને તે તે કાવ્યો આમાં મૂક્યાં છે. વિદ્યાર્થીની નવી નવી ઉઘડેલી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થતાં કંઈક વધે એટલી સામગ્રી આમાં મૂકી છે. તેમ કરતાં આ પહેલાં બહાર પડેલા સંગ્રહોમાંનાં—ખાસ કરીને ‘કાવ્યસમુચ્ચય’નાં—કેટલાંક કાવ્યો અમારે આ સંગ્રહમાં લેવાં પડ્યાં છે. બાકી બને ત્યાં સુધી આ એક જ શ્રેણીના સંગ્રહોમાં કાવ્યો એવડાય નહિ તેની સંભાળ લીધી છે.

ઉપરના પ્રયોજનથી અંકિત થયેલા ક્ષેત્રમાં અમે દરેક કવિનાં લાક્ષણિક કાવ્યો લીધાં છે. તે ઉપરાંત સરખા વિચાર, શૈલી કે ભાવની તુલનાથી કાવ્યો અભ્યાસને ઉપકારક થાય તેની શરત રાખી છે.

આમ કરવા માટે, અમે આખ્યાન કવિઓનો પરિચય આપવા લાંબાં કાવ્યો લીધાં છે. નરસિંહ મહેતા મુખ્યત્વે આખ્યાન કવિ નથી, ભક્તકવિ છે, ભક્તિતાં ઊર્મિ કાવ્યો તેનાં ઉત્તમ છે; માટે તેનાં તેવાં કાવ્યો લઈ સંતોષ માન્યો છે. પણ પ્રેમાનન્દનાં જે કે કેટલાંક કરુણ કાવ્યો ટૂંકાં છે પણ તે વિશેષ રીતે આખ્યાન કવિ છે માટે તેની આખ્યાન પદ્ધતિનો પરિચય આપવા લાંબા ઉતારા લીધા છે. સામળમાંથી ઉખાણા બોધના છાપા વગેરે જ માત્ર ઘણે ભાગે આવા સંગ્રહોમાં આવે છે, પણ તે મુખ્યત્વે વાર્તાકવિ છે; માટે તેની બે નાની વાર્તાઓ લીધી છે. બોધ, ઉખાણા વગેરેને તેની વાર્તાઓ સાથે કેવો સંબંધ છે તે આથી જ સમજાય. અખાનાં અંગોમાંથી એકાદ અંગ ઘણે ભાગે આવા સંગ્રહોમાં લેવાય છે. પણ અખાના ગમે તે અંગમાં પણ તેના વેદાન્તના વિચારો આવ્યા વિના રહેતા નથી જે આ કોટિના વિદ્યાર્થીઓ માટે ઘણા અઘરા ગણાય. માટે અખાનાં બધાં

અંગોમાંથી છૂટક છપ્પાની પસંદગી કરી છે. ઘણે ભાગે અખાનો એક વિચાર એક છપ્પામાં પૂરો થાય છે એટલે કાવ્યની અપેક્ષાને તેથી હાનિ નહિ થાય. તેમ છતાં તેની ઉક્તિઓ એવી વક છે કે શિક્ષકે તે સંબંધી ઘણું કહેવું પડશે. આપણા ઇતિહાસના કોઈ કોઈ બનાવો કે આપણી પરિસ્થિતિ ઉપરની ટીકાનાં કાવ્યો પણ લીધાં છે. તેનો અર્થ એવો નથી કે તે ટીકા સર્વાંશે સાચી જ છે. કુશળ શિક્ષક તે પરિસ્થિતિ તેના અંગની ટીકા અને તે ઉપરાંત તે ટીકાની પણ ટીકા પોતાની મેળે કરી લેશે.

લોકસાહિત્ય આપણા સાહિત્યનો એક અગત્યનો ભાગ છે. માટે બંને ભાગોમાં ઉપલબ્ધ સાહિત્યમાંથી થોડું થોડું મૂક્યું છે.

આ પ્રાચીન સાહિત્યમાં એક બે જગાએ પંક્તિઓ ખૂટે છે. ઘણી જગાએ શબ્દોનો અને પંક્તિઓનો અર્થ અસ્ફૂટ છે — કેટલીક જગાએ પાઠદોષથી કદાચ એમ થતું હશે — છતાં આવાં સ્થાનો રહેવા દીધાં છે. શિક્ષક પોતે આ જગાએ પાઠ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરી પાઠ સુધરાવે તો ઘણું સારું. પણ એમ ન થાય અને અર્થ ખેસારવાનો પ્રયત્ન કર્યા છતાં ન ખેસે, તો તેમાં કશી હાનિ નથી. શિક્ષકે તે જગાએ આપણા સાહિત્યની ન્યૂનતાઓ — સંસ્કારિત આવૃત્તિઓનો અભાવ, પાઠદોષો, કોશોની અપૂર્ણતા, શાસ્ત્રીય વ્યાકરણની ખોટ, વગેરે સર્વ સમજાવવું. આપણા સાહિત્યની જે ન્યૂનતાઓ જ છે તે વિદ્યાર્થી અત્યારથી જાણે તેમાં કશું જ ખોટું નથી.

અભ્યાસની આ કોટિએ વિદ્યાર્થીઓનું માનસ, આત્મલક્ષી કરતાં પરલક્ષી કાવ્યને વધારે અનુકૂળ હોય છે. છતાં ઉપલબ્ધ સંગ્રહોનો મોટો ભાગ આત્મલક્ષી કાવ્યોનો હોય છે. ગૂજરાતી ભાષાના સાઘન્ત અભ્યાસનો સળંગ અભ્યાસક્રમ નહિ હોવાથી, અને તેના અભ્યાસ તરફ જોઈએ તેટલું ધ્યાન નહિ અપાવાથી પરલક્ષી કાવ્યોનો અભ્યાસ ઘણે અંશે અધૂરો રહી જાય છે.

સામાન્ય રીતે પણ આપણા જુવાનોનાં હૃદયો લાગણીના અતિ-રેકવાળાં કાવ્યોમાં જ રાચે છે. કાવ્યોમાં રહેલી વિચારની ગહનતા કે વસ્તુની વાસ્તવિકતાને સમજી તેમાં રસ લઈ શકે તેટલી હૃદય-બુદ્ધિની તાલિમ તેમનામાં નથી હોતી. એ સર્વ ન્યૂનતાઓ ધ્યાનમાં રાખી આ સંગ્રહમાં પરલક્ષી કાવ્યો તરફ અમે કંઈક પક્ષપાત રાખેલો છે. આ ભૂમિકાએ એ કાવ્યોની રસવૃત્તિનાં બીજ નંખાઈ જવાં જોઈએ એમ અમે માનીએ છીએ.

આધુનિક કવિઓનાં કાવ્યો પણ અમે ઉપરના જ સિદ્ધાન્તોને અનુસરીને પસંદ કર્યાં છે. સામાન્ય રીતે સંગ્રહોમાં છેલ્લાં થોડાં વરસના લેખકોનાં કાવ્યો છોડી દેવાય છે પણ અમે ઠેઠ ગઈ કાલ સુધીનાં કાવ્યો લીધાં છે. એટલા માટે કે કાવ્યની નવી દિશાઓ વિદ્યાર્થીઓ જોઈ શકે. આ સંગ્રહ વિદ્યાર્થીઓને માટે કર્યો છે પણ ગૂંજરાતીનો ખાસ જાંચો અભ્યાસ ન કર્યો હોય એવા મધ્યમ વર્ગને પણ આ રસિક લાગશે. શિક્ષક વિનાના, અને ખાનગી અભ્યાસમાં પણ આ ઉપકારક થશે.

કાવ્યના અભ્યાસ માટે નોંધો કે ટિપ્પણ કશું નથી આપ્યું. ઘણી નોંધોથી વિદ્યાર્થીઓને પાંગળા કરી નાંખવા, અને પોતાને કશું નવું કહેવાનું ન રહે એવી શિક્ષકની સ્થિતિ કરી મૂકવી તે કરતાં આ સારું છે. પણ ટુંકી સૂચક ટિપ્પણી આપી શક્યા હોત તો સારું. પણ અમારે પરિસ્થિતિની અને સમયની અમુક મર્યાદામાં રહી કામ કરવાનું હતું તેથી તે નથી જતી શક્યું. એ મર્યાદાથી બીજી પણ કેટલીક અપૂર્ણતાઓ રહેવા પામી છે તે માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા યાચીએ છીએ.

જે જે લેખકોએ પોતાનાં કાવ્યો લેવા સંમતિ આપી છે તેમનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

અનુક્રમણી

નરસિંહ મહેતા

૧-૬

૧ જાગને જાહેવા	૧
૨ રાત રહે જાહેરે	૨
૩ નારાયણનું નામજ લેતાં	૨
૪ પટોરે પોપટ રાજ રામના	૩
૫ જે ગમે જગતગુરુ દેવ જગદીશને	૩
૬ સુખ દુઃખ મનમાં ન જાણિયે	૪
૭ જ્યાં લગી આતમા તત્ત્વ ચી યો નહીં	૫
૮ ભોળી રે ભરવાડણ હરિને વચવા ચાલી	૬

અખે

૭-૧૩

પ્રેમાનંદ

૧૪-૩૨

૧ { રાવણને ઠપકા	૧૪
{ રણભૂમિ પર કુમરણું	૧૫
૨ જસોદાનો વિલાપ	૧૮
૩ વર્ષાશરદ વર્ણન	૨૦
૪ હુંડી	૨૨
૫ સુભદ્રાની ભાલીઓ	૨૮

શામળ

૩૩-૮૬

૧ અંગદવિષ્ટિ	૩૩
૨ અંદન મલયાગરી	૫૩
૩ પંચ ત્યાં પરમેશ્વર	૭૦
૪ ઉખાણું	૮૪

પ્રીતમદાસ

૮૭-૯૦

૧ હરિભજન વિના	૮૭
૨ મન માને નહિ	૮૮
૩ વાલાજી તું મોકલને વરસાદ રે	૮૮
૪ બાળકના અપરાધ જુવે ને માત રે	૮૯

ધીરો

૯૧-૯૪

૧ ખખરદાર મનસુખાજી	૯૧
૨ ધાહ સુણી ધાને રે	૯૨
૩ મહા માન સરોવર રે,	૯૩
૪ દ્રીવા છે ઘેર ઘેર રે	૯૩

લોભે

૯૫-૧૦૨

૧ સેલયા આખ્યાન	૯૫
૨ નાથ મોરી અરજ સુણો અવિનાશી	૧૦૧
૩ દુનિયા દિવાની કહેવાશે રે	૧૦૨
૪ મૂરખો રણી રણી કમાણો રે	૧૦૨

શવો

૧૦૩-૧૦૪

બેડો બાઈ જુડતો તારેરે	૧૦૩
-----------------------	-----

અક્ષાનંદ

૧૦૫-૧૦૬

ટેક ન મેલેરે તે મરદ ખરા	૧૦૫
-------------------------	-----

નિખુળાનંદ

૧૦૭-૧૦૮

જંગલ વસાવું રે જોગીએ	૧૦૭
----------------------	-----

દયારામ

૧૦૬-૧૧૩

૧ જે કાંઈ પ્રેમઅંશ અવતરે	૧૦૬
૨ ચિત્ત હું શિદ્ધને ચિંતા ધરે	૧૧૦
૩ હરિ જેવો તેવો દાસ તમારો	૧૧૦
૪ હરિ હુંને પ્રસન્ન તે ક્યમ થાયે	૧૧૧
૫ કૂલ્યો શું કરે છે રે	૧૧૩

લોક સાહિત્ય

૧૧૪-૧૨૫

૧ નણદલ પરોણલાં	૧૧૪
૨ જેસળ-તોળલ	૧૧૬
૩ સુભાષિત	૧૧૭

દલપતરામ

૧૨૬-૧૩૭

૧ જેવા જેગ જેવી ગુજરાત	૧૨૬
૨ ભાવની ભેટ	૧૨૮
૩ આપાની પીપર	૧૨૮
૪ દરબારમાં કણુખી	૧૩૨
૫ આતસખાજી	૧૩૫
૬ ડોશી શું ખોજો છો ?	૧૩૬
૭ ભાદરવાનો લીંડો	૧૩૬
૮ કાતર અને સોય	૧૩૭
૯ ક્ષત્રિય અને બ્રાહ્મણ	૧૩૭

નર્મદાશંકર

૧૩૮-૧૪૬

૧ નર્મદાની શોભા	૧૩૮
૨ નાશક ત્ર્યંબક વચ્ચમાંનો માર્ગ	૧૩૯
૩ ચોમાસામાં	૧૪૦
૪ ગુજરાત શુરવીરો	૧૪૩
૫ મદદ	૧૪૫
૬ અહીં તહીં મથતાં રે	૧૪૬

લોળાનાથ

૧૪૭

બારણે પોકાર	૧૪૭
-------------	-----

નવલરામ

૧૪૮-૧૫૬

૧ ગુજરાતની મુસાફરી	૧૪૮
૨ ઇતિહાસની આરસી	૧૫૪
૩ જનાવરની જન	૧૫૬
૪ માતૃસ્તવન	૧૫૮

કેશવરામ

૧૬૦-૧૬૧

૧ ઈશ્વર પ્રાર્થના	૧૬૦
૨ અધ્યવચ્ચ ગાહું ગુંચી ગયું	૧૬૦

નરસિંહરાવ

૧૬૨-૧૬૭

૧ પ્રભાત	૧૬૨
૨ અજશિશુ	૧૬૩
૩ દિવ્યમંદિર તથા લેખ	૧૬૪
૪ અવતરણ	૧૬૬

કાન્તા

૧૬૭

હિંદ માતાને સંબોધન	૧૬૭
--------------------	-----

જળવંતરાય ઠાકોર

૧૬૮-૧૭૧

૧ ભમતારામની કેડી	૧૬૮
૨ કમ્કો	૧૭૦

કલાપી

૧૭૨-૧૮૭

૧ ફુલ વીણુ, સખે !	૧૭૨
૨ કમલિની	૧૭૩
૩ સારસી	૧૭૮
૪ એક ધા	૧૮૨
૫ મને જોઈને હડી જતાં પક્ષીઓને	૧૮૩
૬ આમ્ય માતા	૧૮૩
૭ તુષાર	૧૮૬

બોટાદકર

૧૮૮-૧૮૯

આવળનાં ફૂલને	૧૮૮
--------------	-----

ખખરહાર

૧૧૦-૨૦૬:

૧ સદાકાળ ગુજરાત	૧૯૦
૨ મહાત્મા ગાંધીને ચરણે	૧૯૧
૩ વીર બાળક બાદલ	૧૯૬
૪ શંખનાદ	૧૯૯
૫ હલદીધાટનું યુદ્ધ	૨૦૦

ભુખતરામ દવે

૨૦૭-૨૦૯

બે પંખી	૨૦૭
-------------------	-----

ત્રિભુવન વ્યાસ

૨૧૦-૨૧૭

૧ સાગર	૨૧૦
૨ ભાદરવો	૨૧૨
૩ પોપટજી	૨૧૫
૪ બપોર અને વટોળ	૨૧૫

ઝવેરચંદ મેઘાણી

૨૧૮ ૨૧૯

કાંઠે રમનારાં	૨૧૮
-------------------------	-----

હરિહર ભટ્ટ

૨૨૦

એક જ દે ચીનગારી	૨૨૦
---------------------------	-----

પરિપૂર્તિ અને નોંધ

૨૨૧

શુદ્ધિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭	૬	ધડવોણો	ધડવોણો
૮	૩	આત્મપરિચે થયો	આત્મપરિચે ગયો
૮	૮	ભોગવે છે	ભોગવે
૮	છેલ્લી	હાડચર્મમાં કે	હાડચર્મ કાં
૧૦	૧૫	આવી નયે	આવી નયે
૧૩	છેલ્લી	કહે	કરે
૩૨	૧૫	ખોતોર	ખોતેર
૪૧	૯	ન્યાં મોડિયું	ન્યાં ત્રોડિયું
૬૦	૧૭	ન્યો છો	ન્યો છો
૬૦	છેલ્લી	સોવારવ્યું	સોવરાવ્યું
૧૫૫	૧૦	વ'ણે	વા'ણે
૧૫૫	૨૦	અજે	આજે
૧૭૧	૧૬	ઋઋથી	ઋથી
૧૮૨	છેલ્લી	ધચ્છતું	ધચ્છતું
૧૮૮	૨	ફલને	ફૂલને
૨૦૭	છેલ્લી	લપામાં	લાપામાં
૨૦૮	૧૦	શી' શોભા	'શી શોભા
૨૧૭	૧	ને તો	નેતો
૨૧૮	૧૩	ધોલકી	ધોલકી
૨૧૯	૧	મોતીડાંની	મોતીડાંના

કાવ્યપરિચય

ભાગ ૧

નરસિંહ મહેતા

૧

જાગને જાદવા, કૃષ્ણ ગોવાળિયા,
તુજ વિના ઘેનમાં કુણુ જાશે ?
ત્રણસે ને સાઠ ગોવાળ ટોળે મળ્યા,
વડો રે ગોવાળિયો કુણુ થાશે ? જાગને૦

દહીંતણું દૈથરાં, ધીતણું ઘેવરાં,
કઠિયલ દૂધને કુણુ પીશે ?
હરિ તાર્યો હાથિયો, કાળિનાગ નાથિયો,
ભૂમિનો ભાર તે કુણુ લેશે ? જાગને૦

જમુનાને તીરે, ગૌધણ ચરાવતાં,
મધુરીશી મોરલી કુણુ વહાશે ?
ભણે નરસૈયો તારા ગુણુ ગાઇ રીઝિયે,
ખૂડતાં ખાંડેડી કુણુ સહાશે ? જાગને૦

૨

રાત રહે જાહરે પાછલી ખટ ઘડી,
સાધુ પુરુષને સૂઈ ન રહેવું,
નિદ્રાને પરહરી, સમરવા શ્રીહરિ,
એક તું એક તું એમ કહેવું. રાત૦

જોગિયા હોય તેણે જોગ સંભાળવા,
ભોગિયા હોય તેણે ભોગ તજવા;
વેદિયા હોય તેણે વેદ વિચારવા,
વૈજ્ઞવ હોય તેણે કૃષ્ણ ભજવા. રાત૦

સુકવિ હોય તેણે સદ્ગ્રંથ ખાંધવા,
દાતાર હોય તેણે દાન કરવું.
પતિવ્રતા નારીએ કંથને પૂછવું,
કંથ કહે તે તો ચિત્ત ધરવું. રાત૦

આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા,
કર્મનો મર્મ લેવો વિચારી;
નરસૈના સ્વામીને, સ્નેહથી સમરતાં,
ફરી નવ અવતરે નર ને નારી. રાત૦

૩

નારાયણનું નામ જ લેતાં વારે તેને તજિયે રે;
મનસા વાચ્યા કર્મણા કરીને, લક્ષ્મીવરને ભજિયે રે;
કુળને તજિયે કુટુંબને તજિયે, તજિયે માને આપ રે;
ભગિની સુત દાશને તજિયે, જેમ તજે કંચુકી સાપ રે;

પ્રથમ પિતા પ્રહ્લાદે તજિયો, નવ તજિયું હરિનું નામ રે;
ભરત શત્રુધને તણ જનેતા, નવ તજિયા શ્રીરામ રે;
ઋષિપત્નીએ શ્રીહરિને કાજે, તજિયા નિજ ભરથાર રે;
તેમાં તેનું કંઈએ ન ગયું, પામી પદારથ ચાર રે;
વ્રજવનિતા વિકૃલને કાજે, સર્વ તણ વન ચાલી રે;
ભણે નરસૈયો વૃન્દાવનમાં, મોહન સાથે મહાલી રે;

૪

પઢારે પોપટ રાજા રામના, સતી સીતા પઢાવે;
પાસે બાંધી પાંજરું, મુખે રામ જપાવે.
પોપટ તારે કારણે, લીલા વાંસ વેડાવું;
તેનું ઘડાવું પોપટ પાંજરું, હીરા રત્ને જડાવું.
પોપટ તારે કારણે, શી શી રસોઇ બનાવું;
સાકરનાં કરી ચૂરમાં, ઉપર ઘી પીરસાવું.
પાંખ પીળી ને પગ પાંડુરા, કોટે કાંઠેલા કાળો;
નરસૈયાના સ્વામી ભણે, રાગ તાણી રૂપાળો.

૫

જે ગમે જગતગુરૂ દેવ જગન્નીશને,
તે તણો ખરખરો ફેક કરવો;
આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કંઈ નવ સરે,
જિગરે એક ઉદ્દેગ ધરવો. ટેક૦
હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાનતા,
શકટનો ભાર જ્યમ શ્વાન તાણે;
સૃષ્ટિમંડાણ છે, સર્વ એણીપેરે,
જેળી જેગેશ્વરા કોઈક જાણે. જે૦

નીપજે નરથી તો, કોઈ ના રહે દુઃખી,
શત્રુ મારીને સઉ મિત્ર રાખે;
રાય ને રંક કોઈ, દષ્ટે આવે નહિ,
ભવન પર ભવન પર છત્ર દાખે. જે૦

ઋતુલતા પત્ર ફળફૂલ આપે યથા,
માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે,
જેહના ભાગ્યમાં, જે સમે જે લખ્યું,
તેહને તે સમે તે જ પહોંચે. જે૦

સુખ સંસારી મિથ્યા કરી માનજો,
કૃષ્ણ વિના બીજું સર્વ કાચું;
બુગલ કરજોડી કરી, નરસૈયો એમ કહે,
જન્મ પ્રતિજન્મ હરિને જ જાયું. જે૦

૬

સુખ દુઃખ મનમાં ન આણિયે, ઘટ સાથે રે ઘડિયાં,
ટાળ્યાં તે કોઈનાં નવ ટળે, રઘુનાથનાં જડિયાં.
નળ રાજા સરખો નર નહીં, જેની દમયંતી રાણી;
અર્ધે વસ્ત્રે વનમાં બમ્યાં, ન મળ્યાં અન્ન ને પાણી.
પાંચ પાંડવ સરખા બંધવા, જેને દ્રૌપદી રાણી;
બાર વરસ વન ભોગવ્યાં, નયણે નિદ્રા ન આણી.
સીતાં સરખી સતી નહીં, જેના રામજી સ્વામી,
રાવણ તેને હરી ગયો, સતી મહાદુઃખ પામી.
રાવણ સરીખો રાજિયો, જેની મંદોદરી રાણી,
દશ મસ્તક છેદાઈ ગયાં, બધી લંકા લૂંટાણી.

હરિશ્ચંદ્ર રાય સતવાદિયો, તારાલોચની રાણી;
તેને વિપત્તિ બહુ પડી; ભર્યાં નીચ ઘેર પાણી.
શિવજી સરખા સતા નહીં, જેની પાર્વતી રાણી,
લોખવાયા ભીલડી થકી, તપમાં ખામી ગણાણી.
સર્વ દેવને જ્યારે ભીડ પડી, સમર્યા અંતરજામી,
ભાવઠ ભાંગી ભૂધરે, મહેતા નરસૈનો સ્વામી.

૭

જ્યાં લગી આતમા તત્ત્વ ચીન્યો નહીં,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી;
મનુષ દેહ તાહરો, એમ એળે ગયો,
માવઠાંની જેમ વૃષ્ટિ વૂઠી. જ્યાં૦
શું થયું સ્નાન સેવા ને પૂજા થકી,
શું થયું ઘેર રહી દાન લીધે;
શું થયું ધરી જટા ભસ્મ લેપન કરે,
શું થયું વાળલોચન કીધે. જ્યાં૦
શું થયું તપ અને તીર્થ કીધા થકી,
શું થયું માળ ગ્રહી નામ લીધે;
શું થયું તિલક ને તુલસી ધાર્યા થકી,
શું થયું ગંગજળ પાન કીધે. જ્યાં૦
શું થયું વેદ વ્યાકરણ વાણી વહે,
શું થયું રાગ ને રંગ જાણે;
શું થયું ખટદર્શન સેવા થકી,
શું થયું વરણના ભેદ આણે. જ્યાં૦

એ છે પરપંચ સહુ પેટ ભરવા તણા,
 આત્મારામ પરિપ્રદા ન જોયો;
 ભણે નરસૈયો કે, તત્ત્વદર્શન વિના,
 રત્નચિંતામણિ જન્મ જોયો. જ્યાં

૮

ભોળીરે ભરવાડણુ હરિને વેચવા ચાલી;
 સોળ સહસ્ર ગોપીનો વહાલો, મટુકીમાં ઘાલી. ભોળીરે
 અનાથના નાથને વેચે આહીરની નારી;
 શેરીએ શેરીએ સાદ પાડે, દયો કોઈ મોરારી. ભોળીરે
 મટુકી ઉતારી માંહી, મોરલી વાગી;
 વ્રજનારીને સેજે જોતાં, મૂર્છા લાગી. ભોળીરે
 બ્રહ્માદિક ઈદ્રાદિક સરખા કૌતુક એ પેજે;
 ચૌદ લોકના નાથને કાંઈ, મટુકીમાં દેજે. ભોળીરે
 ગોવાલણીના બાગે પ્રગટયા અંતરજામી;
 દાસલડાને લાડ લડાવે, નરસૈનો સ્વામી. ભોળીરે

અખો

આંધળો સસરો ને સણગટ વહુ, એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યું કાંઈ ને સમજ્યાં કશું, આંખનું કાજળ ગાલે ધસ્યું;
ઊડો કુવો ને ફાટી બોખ, શીખ્યું સાંભળ્યું સરવે ફેક.

* * * *

હરિજનને ગ્રહ કહો શું કરે, જે ગ્રહ બાપડા પરવશ ફરે;
રવિ ભમંતો શશીનો ખે, રાહુ તો ઘડવોણો વહે;
કાણો શુક ને લુલો શની, બૃહસ્પતિએ સ્ત્રી ખોધ આપણી;
ગ્રહે નહીં ગ્રહ હરિ મુજ રહે, અખા દીન વચન કોણ વહે ?

* * * *

તિલક કરતાં ત્રેપન ગયાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
તીરથ ફરીફરી થાક્યા ચર્ણુ, તોય ન પહોંચ્યા હરિને શર્ણુ;
કથા સુણીસુણી ફૂટ્યા કાન, અખા તોય ન આળ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન.

* * * *

એક મૂરખને એવી દેવ, પથ્થર એટલા પૂજે દેવ;
પાણી દેખી કરે સ્નાન, તુલસી દેખી તોડે પાન;
એ તો અખા બહુ ઉત્પાત, ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત ?

દેહદમન મૂંડાનું કર્મ, મૂરખ જાણે માંડયો ધર્મ;
પીડે પિંડને પેટને કાજ, કાયા કસી જાયે મહારાજ;
વિષે વલુધ્યો વ્યસની થયો, અખા આત્મપરિચે થયો.

* * * *

વૈષ્ણવ લેખ ધરીને ફરે, પરસાદ ટાણે પત્રાળાં ભરે;
રાંધ્યાં ધાન વખાણતા જાય, જેમ પીરમે તેમ ઝાઝાં ખાય;
કીર્તન ગાઇને તોડે તોડ, અખો કહે જીવાનીનું જોર.

* * * *

આલડશેટ અંત્યજની જણી, પ્રાક્ષણ વૈષ્ણવ કીધા ઘણી;
બારે માસ લોગવે છે એ બે, સૌને ઘેર આવીગઇ રહે;
અખા હરિ જાણે જડ જાય; મેં તો મનસા વાચ્યા પેસીરે કાય.
પોતાનાં પડખાં નવ જીવે, હાડચામડાં મૂરખ ધ્રુવે;
શુદ્ધ કેમ થાય જો ચામડું, મોટું માંહે એ વાંકડું;
હરિ જાણ્યા વિના ભૂલા ભમે, અખા પાર ન પામે ક્યમે.
ઈશ્વર જાણે તે આચાર, એ તો છે ઉપલો ઉપચાર;
મીઠાં મોઢાં માન્યાં દ્રાણ, અન્ન નોય અન્નમાંની રાખ;
સોનામખી સોનું નવ થાય, અખા આંધળીને પાથરતાં વાણું વાય.

* * * *

ભૂત પંચનો આ સંસાર, મૂરખ વહે તે વરણ અહંકાર;
ભાત ચલાવા વર્ણવર્ણ, કોઈ મસ્તક હસ્ત કટિ ચર્ણ;
પ્રાક્ષણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર, હરિનો પિંડ અખા કોણ કુદ્ર ?

* * * *

વણાશ્રમશું વળગે અંધ, જાણે એ માયાનો કંદ;
દહેરે વળગ્યો કો નવ તર્યો, નિજ બળ આપ્યું તે ઉગ્યો,
હાડચર્મમાં કે દેખે ભૂર, અખા પ્રજ્ઞ રહ્યો ભરપૂર.

ઊંચ ખરા તે ઊંચ ન જાણુ; નીચ તે નોડે નીચ નિર્વાણુ;
 ઊંચમાં રામ ખમણો નથી ભર્યો, અને નીચ પિંડ ઠાલો નથી કર્યો;
 કહે અખો સ્વપ્નામાં બક્યો, જેમ છે તેમ જોઈ નવ શક્યો.

* * * *

શું સમજ્યો ગુરુશરણે જઈ, જો જ્ઞાંત્ય છોત્ય ઘરવાંસે રહી;
 અજ્ઞાન તો રંચે નવ ગયું, વાધ્યો ભર્મ એ અદકું થયું;
 અખા હલાવ્યો ઠાલો હલ્યો, એ સગુરાથી નગુરો લલો.

* * * *

તપ તીર્થ દાન વ્રત નેમ, ઘર બેઠાં તે પામે એમ;
 સદિયાર થડ જેણે ગ્રહ્યું, તેને શાખા પત્ર ખાડું નવ રહ્યું;
 સાદિયાર વિણ કરે જે ઘણું, તે ધૂળ ઉપર અખા લીંપણું.

* * * *

તપ તીરથ દેહ દમવા કાજ, જાણી ઉન્મત્ત આવે વાજ;
 કૂળ સંભળાવી કીધું ખડું, પણ હરિ મળવાનું કારણ પરહ્યું,
 અખા એ સર્વ મનનો તોર, કોડી વટાવે નાવે મ્હોર.

* * * *

કે આગસ કે કોથે થયો, વાટે વેષ પહેરીને ગયો;
 નહિ મહેનત વેડે નહિ શાય, વંદે વિશ્વ એ કૂળ મહિમાય;
 હરિને અથે એક વિચાર, અખા સમું પડે તેમ રહે સંસાર.

* * * *

વેશ તાણું રાખે અભિમાન, સામું તેણે થાએ જાન;
 સંસારી મળ ધોવા કાજ, સાબુ મેલને દીધો વાજ;
 અખા મેલ જો નવ નીકળે, તો મેલું તે કઇ પેરે ટળે.

* * * *

કુબુદ્ધિ જીવ અને કપાસ, તે પીલ્યા વોણા નાવે રાશ;
તે માટે કહે છે ભગવાન, જાણે દેહદમને આવે સાન;
ધેન ઉછળતીને ડહેરો ગળે, અખા જો હરિ વળણે વળે.

* * * *

અણુસમજ્યો જીવ ને બીજું ઝાંખડું, જ્યાં દેખે ત્યાં વળગે ખડું;
પ્રકૃતિ મળે તો ત્યાં તે અડે, નેં તો પાછું વાટે પડે,
એમ અખા સઘળો સંસાર, ઝામરઝોલે કરે વ્યાપાર.

* * * *

ગુરૂ થૈ બેઠો હોંશે કરી, કંઠે પહાણુ શકે કયમ તરી;
જ્યમ નાર નાનડી હવું પ્રસૂત, વળતી વાધે નેં અફભુત;
શિષ્યને ભારે ભારે રહ્યો, અખા તે મૂલગેથો ગયો.
પોતે હરિ નેં જાણે લેશ, કાઠી બેઠો ગુરૂનો વેશ;
સાપને ઘેર પરોણો સાપ, મુખ ચાટી ઘેર ચાલ્યો આપ;
એવા ગુરૂ ઘણા સંસાર, તે અખા શું મૂકે ભવપાર.
તું તારું સમજીને બેશ, કાં ચોળે ડીલે પ્યારી મેશ?
તુંબડું જ્યમ માંહેથું મરે, જે લૈ પેસે તે સૌ તરે;
તરૂવર ફળ દેવા નવ જાય, અખા આવી જાયે લે ખાય.

* * * *

પહેલો તું પરમારથ પ્રીછ, પછે ગુરૂ થાવાને ઇછ;
પારો મુવો તે રોગ નિગમે, પછે લોજન બોણું તે જમે;
ત્યમ નિરાશે મલે નારાણુ, અખા તું પહેલે એવું જાણુ.
તું તારા મનમાંહી પ્રીછ, શાને મોટપ લે છે શીશ;
ઝીણું મળતાં મોટું થાય, મોટું કણ્યકા થૈને જાય;
અખા વાત વિચારે વિધ્યે, રિધ્ય ઘણી તો રહે સંનિધ્યે.

આપે આપ પૂરણુ બ્રહ્મ હરિ, પોત પસાર્યું રચના કરી,
ચૈતન્ય બ્રહ્મશલાતું ચિત્ર, ઋષિ જક્ષ માનવ પશુ પિતૃ;
થાય જાય એ માયાભેદ, અખા ચેતન નોડે ઉચ્છેદ.

* * * *

અખો કહે હું ઘણુંએ રહ્યો, હરિને કાજે મન આવટયો,
ઘણું કૃત્યં કર્યાં મેં બાહ્ય, તોય ન ભાગી મનની દાઝ;
દરશન વેશ જોઇ બહુ રહ્યો, પછે ગુરૂ કરવાને ગોકુળ ગયો.

* * * *

ગુરૂ કર્યાં મેં ગોકુળનાથ, ઘરડા બળદને ઘાલી નાથ;
મન ન મનાવી સદ્ગુરૂ થયો, પણ વિચાર નગરાનો રહ્યો;
વિચાર કહે પામ્યો શું અખા, જન્મ જન્મનો ક્યાં છે સખા ?

* * * *

બહુ કાળ હું રોતો રહ્યો, આવી અચાનક હરિ પ્રગટ થયો,
ત્રણ મહાપુરૂષ ને ચોથો આપ, જેનો ન થાયે વેદે ઉથાપ;
અખે ઉર અંતર લીધો જાણુ, ત્યારપછી ઉઘડી મુજ વાણુ.

* * * *

પરાત્પર બ્રહ્મ પરગટ થયા, ગુણદોષો તે દિનના ગયા,
અચ્યુત આવ્યાનું એ એધાણુ, ચ્યુતું ન ચાવે અખો અજાણુ;
જે નરને આત્મા ગુરૂ થશે, કહ્યું અખાનું તે પ્રીછશે.

* * * *

ગુણ જોઇને ગુરૂને શોધ, જે ગુરૂ આપે તત્વનો બોધ,
પરને વળગ્યો હીંદે અંધ, આંખ્યાળો નવ વળગે ખંધ;
સદ્ગુરૂ વિણુ ગળે ખાંધી શલા, એમ અખા ભર્યાં ભલભલા.

* * * *

પ્રાપ્ત રામ કહે તે ગુરૂ, બીજા ગુરૂ તે લાગ્યાં વરૂ;
ધન હરે પણુ ધોખો નહિ હરે, સંબંધ સંચારી સાચો કરે;
અખા શું સમજ્યો ગુરૂ કરી, સચરાચર દીઠા નહિ હરિ.

* * * *

જ્ઞાન વિના ભક્તિ નવ થાય, જેમ ચક્ષુહીણો જ્યાંત્યાં અથડાય,
તે માટે જ્ઞાની ગુરૂ કરો, હરિ દેખાડે સભરો ભયો;
ગુરૂ જ અખા નવ જાણે રામ, તે શિષ્યને શું આપે નામ?

* * * *

સાચો ગુરૂ કેને નવ ભજે, જૂઠાથી કાંઈ નવ નીપજે,
રસાયન કેને નવ મળે, ધૂર્ત વિત્ત લઇને પળે;
એ બે બેની સદાચે ખોટ, અખા નહીં મળે કોટાનકોટ.
સાચો ગુરૂ જાણી જે જક્ત; કનક કામની નોય આસક્ત;
બીજા સઘળા આળપંપાળ; ધનને અર્થે માંડે જાળ;
તેથી કહો તે શું નીપજે, અખા અંતર માયાને ભજે.
ગુરૂશિષ્યની તો એવી વાત, શુદ્ધ પારસને તો સઘળી ઘાત;
શુદ્ધ પારસને જે જે અડે, તે તે કંચન થઈ નીવડે;
તે આદર કેનો નવ કરે, સેજ ઐશ્વર્ય અખા તે ઘરે.

* * * *

ગુરૂશિષ્ય કેરી સાંભળ જુક્ત, સ્વાંત બુદ્ધે જેમ જામે શુક્ત;
જેવે આદરે કરીને ગ્રહે, તેવું મુક્તા જામી રહે;
આદરવતને વચન જ ઠરે, જો અખા સદ્ગુરૂ આદરે.

* * * *

સ્વામી થઇને બેઠો આપ, એ તો મનને વળગ્યું પાપ;
શિષ્ય રાખ્યાનો શિર પર ભાર, ઉપર ત્યાગ ને અંતર પ્યાર;
આશા રજજીને બાંધ્યો પાશ, અખા શું જાણે જ્ઞાનીની આશ.

લેખાન હતું પાશેર, વિદ્યા ભણતાં વાધ્યું શેર;
 ૧૧ વદતાં તોલું થયો, ગુરૂ થયો ત્યાં મણુમાં ગયો;
 ૧૨ એમ હલકાથી ભારે હોય, આત્મજ્ઞાન મૂળશું તે જોય.

* * * *

અંધામાં કાણો રાવ, આંધળાને કાણાપર ભાવ;
 ૧૩ નેત્રો ફૂટી ગયાં, ગુરૂ આચાર્ય જ કાણા થયા;
 ૧૪ તાણી છે એક જ આંખ, અખા અનુભવની ઉઘડી નહિ ઝાંખ.

* * * *

મૂંઝાવી હરિને કાજ, લોક પૂજે ને કહે મહારાજ;
 ૧૫ જાણે હરિએ કૃપા કરી, માયામાં લપટાણો ફરી;
 ૧૬ મન તે કહે કદ્યાણુ, અખા એને હરિ મળ્યાની હાણુ.

પ્રેમાનંદ

રાવણને ઠપકો

કર ધસી કુંભકરણ બોલ્યો, ધૂળી પોતાનું શીશરે;
ધર ઘાલ્યું બાધ થેલડા, તેં દૂભવ્યા જીગદીશ—

વીરા તુંને શું કહુંરે.

બળિયા સાથે બાથ, વીરા તેં કાં દૂધ્યા રઘુનાથ—

વીરા તુંને શું કહુંરે.

ત્રંબક લેતાં તાહરારે, ચંપાણા વીશ હાથ રે;
કાઢી મૂક્યો તુંને રાઘવજીએ, થયો કૃતઘની લંકાનાથ. વીરાં
સાયરજ્જ નેજી બાંધિયુંરે, શલ્યા તારી પુષ્પ સમાનરે;
મેઘાડંબર સહેજે છેદિયું, તોય તુંને ન આવી સ્નાન. વીરાં
લક્ષ ઘડણી ઘેર તાહરે, જોહનાં દરશન ઈચ્છે દેવરે,
તો સીતાને શીઠ લાવિયો, થયો વૃદ્ધને ન ગર્હ કુટેવ. વીરાં
જગત જીતી તેં જર કીધું, ના જીત્યા ક્રોધ ને કામરે;
શ્યામ કેશ ઉજવળ થયા, તોય મન રહ્યું તાહરું શ્યામ. વીરાં
ચંદ્ર વિના જેવી જામનીરે, દીપ વિના જેવું ધામરે;

ત્યમ વિભીષણ બાંધવ !વેના, દીસે ઉજ્જડ લંકા ગામ. વીરાં
પરનારી જેહેવી પાવકજવાળા, સાપણ વિખની વેલરે;
જીવ લેશે તારો કુટુંબ સાથે, જઇ રામચરણે શીશ મેલ. વીરાં
હું મરણ થકી ખીતો નથી, મને દાઝે તારું હેતરે;
ન માને શીખ માહરી, જાશે જમપુર સ્વજન સમેત. વીરાં
જો વાડીમાં બેસાડી જાનકી, તો લઈ આવ્યો કોણ કામરે;
તુંથી સીતા નથી જીતાતી, તો કયમ જીતાશે રામ. વીરાં
રાવણ કહે કુંભકરણને, ભાઈ સાંભળ દુઃખની વાતરે;
જ્યારે દેખું હું સતી જાનકી, જાણું હોય એ આપણી માત. વીરાં
જો સતી ત્યાગ કરે સમશાનમાં, તો હું બળું શબને સંગરે;
હાવે આજ કેમ નમું રિપુ રામને, મુખે લાગે કાળો રંગ. વીરાં

વલણ

લાગે કાલપ મુખ વિષે, જો નમું રિપુને પાય રે;
કુંભકરણ કહે ધન્ય તું, તારું મન જોયું મેં ભાઈ રે. ૧૨

રણભૂમી પર કુંભકર્ણ

રાવણનું દાઢ્યું અંતઃકરણ, તે જોઈ જીવે આવ્યો કુંભકરણ;
જેમ રાહુ તારા માંહે જાય, તેમ કુંભકરણ ગયો કપિ માંય.
ભયાનક ભાસે તે વિકરાળ, શું અરાડ પદ્મનો આવ્યો કાળ;
સેં પાંચસેને કરમાં સાહે, કુંભકરણ મૂકે મુખમાંહે.
કરડે મરડે ભચરડે ભૂર, શત સહસ્ર કીધા વાનર ચૂર;
તાડે પછાડે ઊડાડે અહીં, કરમાં આવ્યો તે છૂટે નહીં.

રૂએ વાનરા પાડે રીર, તેનાં કાળજ કાઠી પીએ રૂધિર;
 કેને કક્ષાપટમાં ગ્રહી રાખે, કેને સમુદ્રમાં ઉછાળી નાખે.
 વાટે દાટે ચરણે કરી, બહુ હંસ હરિના લીધા હરી,
 માર્યા વાનર મર્કટ રીંછ, પડ્યા ઉગર્યાની ન પડે પ્રીછ.
 વાનરની કાઠે નસબળ, ગળે ઘાલે આંતરડાની માળ;
 ચૂસે કંઠ ને ઘૂંટડા ભરે, મુખે રૂધિર ઓઘરાળા ઉતરે.
 એમ સેનાનો વાળ્યો દાટ, બેઠે રામચંદ્રને થયો ઉચાટ;
 દૃષ્ટ ઓળખી રાઘવ તણી, સુગ્રીવ ધાયે રાક્ષસ ભણી.
 ત્યારે કુંભકરણ અકળાયો ઘણું, બગ વાધ્યું રાય સુગ્રીવ તણું;
 માર્યો સારથિ મહાપ્રચંડ, પાડ્યું છત્ર ભાગ્યો ધ્વજ દંડ.
 કુંભકરણ કીધો વિરથ, જય પામ્યો સુગ્રીવ સમર્થ;
 વાનરમાં થયો જેજેકાર, કુંભકરણ કોળ્યો છે અપાર.
 ધાયો રાક્ષસ પાળો પાયે, સહસ્ર કપિ મુક્યા મુખ માંહે;
 પેટમાં વાનર ફેરા ફેરે, ઉછળે કૂદે હોંકારા કરે.
 જઠરાગ્નિની પીડા હોય, ન પામે નીસરવા કોય;
 કપિનું દુઃખ જાણી હનુમાન, પાપીને હાથે ચડ્યા બળવાન.
 ગાળ્યો કુંભકરણ રાબન, મુખમાંહે મૂક્યા હનુમાન;
 થયો સેનામાં હાહાકાર, અસ્થો દેખી પવનકુમાર.
 રાક્ષસ-સાથ ગાળીને હસ્યો, ભાઈ વાડીવાળો રાયે અસ્થો;
 વાલ્મીકી વાણી ઓચરે, હનુમાનવીર શું પ્રાક્રમ કરે.
 કુંભકરણની કુખ મોઝાર, આવી પડ્યા પવનકુમાર;
 માંહોમાંહે વાનર અફળાય, નામઠામ પૂછે કપિરાય.
 દુર્ગંધ વાસના મોઢું પેટ, સેવાગભર્યો શું સાગરખેટ;
 કૂખ જળ આંતરડાં તણી, વીંટાય વાનરને પાયે ઘણી.

ખીન્ન કપિને ગળતો જાય, ઉદરમાં ભીડ ઘણેરી થાય;
 ટાળવા કપિવરનું સહુ દુઃખ, નખે હનુમાને ફાડી કૂખ.
 ઉદરમાંહે અજવાળું થયું, નદીપેં શોણિત અદકું વહું;
 જ્યમ મોટા ઘરને ખારી છળું, ત્યમ કૂખે પાપીને છિદ્ર જ ભજ્યું.
 તે વાટે વાનર નીસરી જાય, તે નથી જાણતો રાક્ષસરાય;
 અંતે નીસર્યો પવનકુમાર, થયો વાનરમાં જેજેકાર.
 કુંભકરણ ધાયો રણમાંય, જુધ કરતાં સાહ્યો સુગ્રીવ ત્યાંય;
 જ્યમ કુંજરને સાહે કેસરી, ત્યમ રાક્ષસ આવ્યો પાછો ફરી.
 સહુ વાનરસેના પૂઠે થઈ, પડે માર પણ મૂકે નહીં;
 પછે લઘુલાઘવી વિદ્યા કરી, સુગ્રીવરાય નાઠો નીસરી.
 બેઠો મસ્તક ઉપર દેખે હાક, કુંભકર્ણનું ઝરડયું નાક;
 હાથે કરીને ખૂંટે બેઠું કાન, નાઠો વાનરપતિ બળવાન.
 કરૂપો રાજાને કપિએ કર્યો, તે લજ્જા પામીને પાછો ફર્યો;
 રૂધિરધારા બળકે અતિ, જાણે ધાતુ ઝરતો ગિરિપતિ.
 ઘણા કપિ મૂક્યા મુખમાંય, તે કાન નાકેથી નીસરી જાય;
 દશ લક્ષ કપિ કીધા નિપાત, પછે સન્મુખ આવ્યા રઘુનાથ.
 ઘણું જુધ કીધું શ્રીહરિ, પદબંધ કરે સંખેપે કરી;
 કુંભકરણનો જોઈ અહમેવ, શુભ રામને સ્તવે સઉ દેવ.
 પ્રદલે રૂપ કીધું રઘુનાથ, કુંભકરણના છેદા હાથ;
 પાદુ મારવા ધાયો રાય, ત્યારે રામે છેદા બેઉ પાય.
 છેદું મસ્તક મેલી બાણ, રાક્ષસ માંહે પડયું ભંગાણ;
 મસ્તક પડતાં કંપી ધરા, લંકા કોટના પડ્યા કાંગરા.
 કંપન અતિકંપન બેઉ બળવંત, હનુમાને તેહનો આણ્યો અંત;
 લક્ષમણે માર્યો ત્યાં અતિકાય, મહોદર માર્યો મંત્રીરાય.

વલણ

મહોદર મંત્રી પડ્યો, થયો રાવણ વિષે ચિત્તરે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, હવે બુધે ચઢ્યો ઇંદ્રજીતરે.

૨

જસોદાનો વિસાપ

મારું માણકડું રીસાયું રે શામળિયા
તારા મનમાં એ શું આવ્યું રે શામળિયા,
હું અપરાધણ માતાને મૂકી શા માટે અંપાવ્યું રે
શામળિયા—માં

કાલિંદીનું કાળું પાણી, માંહે વસે કાળો કાળી;
હવે આશા તે શી મળવાની, કેમ આવે વનમાળી રે
શામળિયા—માં

સંતાનરૂપી મોટું ધન તે, કરમે લીધું લૂંટી;
મેં નવ જાણ્યું જાતન કરીને, રતન પડ્યું કેમ છૂટી રે
શામળિયા—માં

પુત્ર પામી હું છેલ્લે આશ્રમે, ઉછેર્યો પ્રતિપાળી;
નીપનો રસ ઢળી ગયો, હું વિન્નેગઆગે બાળી રે
શામળિયા—માં

નાકે મોતી પાચે ધુધરા, મોર મુગટ શિર ધારી;
ફરી રૂપ હું કયાંથી દેખું, હરિ આવે ગો ચારી રે
શામળિયા—માં

કાને કુંડળ મુખમાં મોરલી, સાંજે ગોકુળ આવે;
ભૂખ્યો છાં કહી પેટ દેખાડે, મા કહી મુને બોલાવે
શામળિયા—મા૦

પીત પિછોડી કાછ કછે, મુજ કને નેતરં માગે;
હું ધરડી માને થાકી જાણી, કોણ વલોવવા લાગે
શામળિયા—મા૦

તું પ્રાણેશ્વર તું ગોપશ્વર, ગોપી દેહ કેમ ધરશે;
બાળસખાની કોણ વલે, આ ગાયો હીસીહીસી મરશે
શામળિયા—મા૦

ઊંડા જળમાં વાસો કીધો, પાણીમાં કેમ ગમશે;
મોર પોપટ પૂતળી તારે, રમકડે કોણ રમશે
શામળિયા—મા૦

કાંઈ તું ગયા ને હું જીવું છું, ઓછા સગપણ માટે,
સાચું વહાલ તો તાંહાં જણાએ, સાંભળતાં હૈદું કાટે
શામળિયા—મા૦

કાષ્ટપેં પાપાણ કઠણ છે, તેપેં કઠણ છે લોહું;
વજ્રતુલ્ય છે કાળજ મારું, લોકોને શું દેખાડું મોહું
શામળિયા—મા૦

તેં મખાંતર દડાનું કીધું, મનમાં દુઃખ કાંઈ આવ્યું;
ઉખળનું બંધન આજ સાંભર્યું, તે માટે અંપાવ્યું રે
શામળિયા—મા૦

નંદ જસોદા ગાય ગોવાળા, વ્યાકુળ વ્રજની નારી;
ચાર ઘડી પૂઠે સર્વે પડજો, હુળધર રાખે વારી રે
શામળિયા—મા૦

૩

વર્ષાશિરદ વર્ણન

ગોવિંદચરિત્ર કહે ગર્ભજેગી, સાંભળીએ ભૂપાળ જ;
અદ્ભુત લીલા વૃંદાવનની, વરણવું વર્ષાકાળ જ.
શ્રીગોકુળમાં ગાજી ગાજી, વરસે છે વરસાદ જ;
તેવામાં ગૌધેન ચરાવે, રામકૃષ્ણ બે બ્રાત જ.
ગાજે ઘન વીજળી બહુ ચમકે, થાય અંધારું ઘોર જ;
હંસ ચાતક બોલે બપૈયા, નાચે કળા કરી મોર જ.
અમૃતસ્વરે કેાકિલા બોલે, બ્રમર કરે ગુંજાર જ;
અબ્રધટાને દેખી નાસે, વચ્છ કરે હીંસાર જ.
અદિત ઉડુગણુ ઇંદુ આચ્છાદા, વાદળી ગર્ભ સર્વ વ્યાપી જ;
અનંત જંતુ ઉદયા અવનીમાં, સૃષ્ટિ વિધિએ થાપી જ.
કીટ પતંગ પ્રાણી પંચવરણાં, મંડુક કરે મુખ સોર જ;
લીલાં તૃણ થયાં અવનીમાં, ઉદા દ્રુમ અકોર જ.
નવીન પત્ર કુસુમ નાનાવિધ, નદીએ આવ્યાં પૂર જ;
નદીતટ ઉભા ગોવાળા તે, વાય વેણુ મધુર જ.
કાઢવે મારગ પૂરાણા, વેપારીએ મૂક્યા વેપાર જ;
આશ્રમ કીધા સંન્યાસીએ, એક સ્થળ રહેવું માસ ચાર જ.

નાના વ્રત કરે સઉ નારી, તાપસ બેઠા માળે ॥
 શ્રવણ કીર્તન પૂજન પ્રતિમા, વર્ણાશ્રમધર્મ પાળે ॥
 દુગણાં દૂધ કરે છે સુરભી, ચરે લીલાં તૃણ ॥
 કરે જ્ઞેષ્ઠિકા વાળે લંગોટી, વન જાય અશરણ શર્ણુ ॥
 ઝડી કરી વરસે મેવલીઓ, નયણે સૂરજ ન સૂઝે ॥
 વૃક્ષ તળે ઉભા અવિનાશી, ટાઢે થરથર ધૂજે ॥
 ઉપર જળ તળે જળ વહે છે, નદી બેસવાનો ઠામ ॥
 પલાશપત્રના ટોપ કરી ધરે, મસ્તક કેશવ રામ ॥
 સાંજ સમે આવે શ્રીગોકુળ, પૂરભર્યાં વહે નાળાં ॥
 ક્રોતરે તુમડાં કટિએ બાંધી, ગોપુચ્છ વળગે ગોવાળા ॥
 શામળિયાને સામા આવે, તારા લેછ નંદરાય ॥
 સંસારતારણ બીએ નદીમાં, જોઈને મૂકે પાય ॥
 ક્રોટિક ક્રોતક કરે કમળાવર, શુણ્ણ પરિક્ષિત રાજન ॥
 એ તો વર્ષાકાળની કહી લીલા, કરે શીતકાળ વરણન ॥
 વર્ણુવું શોભા શરદકાળની, આવ્યો આશ્વિન માસ ॥
 તિમિર નિર્મલ્યું અબ્રઘટાનું, થયું નિર્મળ આકાશ ॥
 પ્રગટ ઉદુગણ ઇંદુ ભાસે, મહાજ્યોતિ કરે માર્તંડ ॥
 રવિકિરણે પંક સૂકવ્યા, નિર્મળ કીધા નવખંડ ॥
 નિર્મળ જળ થયાં સર્વ સરિતનાં, પોયણ પંકજ ઉઘડીઆં ॥
 ઉત્પત્તિ થઈ મુક્તાક્ષની, સ્વાતિખિંદુ બહુ પડીઆં ॥
 પર્ણકુટિ તણ ઊઠીને આલ્યા, તીર્થ કરવા સંન્યાસી ॥
 આગિયા ઉઘડ્યા કાદવ સૂક્યા, ઘર લીંપે પુરવાસી ॥
 નૌકા મૂકી સમુદ્ર માંહે, વેપાર કરે વેપારી ॥
 વિવાહકર્મ કરે વર્ણુ ચારે, ગીત ગાય શુભ નારી ॥

જગ્ન હોમ થાય વેદાધ્યયન, દાન આપે દાતાર જી;
 ભક્ત મૂકાએ માયાથી જેમ, અજ્ઞથી મૂકાયો સૂર જી.
 વૈષ્ણવે મહોચ્છવ કીધો, શૃંગાર્યા દેવસ્થળ જી;
 નવાં અન્ન આઠ્યાં નાનાવિધ, નવાં કુસુમ ને ફળ જી.
 વેપારીએ આમાંતર કીધાં, પરવરીઆ પરદેશ જી,
 એ શીતકાળ તણું છે વર્ણન, લીલા શ્રીહૃષીકેશ જી.

૪

હુંડી

જેને વેદપુરાણે વખાણિયોરે,
 મારે વહાલોજી થયો છે વાણિયોરે;
 એના આગમની ગત છે ઉલટીરે,
 મારે નાથ થયો નાણાવટીરે. ૧

વહાલો ગોમતીજીના ઘાટમારે,
 મળ્યો તીરથવાત્રીને વાટમારે;
 વેશ પૂરો આણ્યો મારે વહાલેરે,
 નાથ ઐટાની ચાલે ચાલેરે. ૨

છે અવળા આંટાની પાઘડીરે,
 વહાલાજીને કેમ બાંધતાં આવડીરે;
 દીસે વાણિયો ભીને વાનરે,
 એક લેખણ ખોસી છે કાનરે. ૩

હસતાં ખાડા પડે બહુ ગાલરે,
 મોટું કપાળ જાણીએ ઢાલરે;
 અધરખિખ જાણે પરવાળીરે,
 મોટી આંખ દીસે અણિયાળીરે. ૪

બે કાને કુંડળ અળકેરે,
 નાસિકા તે દીવાની સગરે;
 દીસે દાંત રૂડા હસતારે,
 હીરા તેજ કરે છે કસ્તારે. ૫

ત્રિકમજી વણિકની તોલેરે;
 નાથ ઉતાવળું ને બાબડું બોલેરે;
 સોનાની સાંકળી ને કંઠે દોરેરે,
 કેડે પાટીવાળો કંઠોરેરે. ૬

અળકે ધનરેખા હથેળીમાંરે,
 આંગળીએ વીંટી ને વેઢિયાંરે;
 સાદો એક વાગો પહેર્યો છે હરજીરે,
 એનો સીવનારો કોણ દરજીરે. ૭

સેલું કેડે બાંધ્યું બેવડુંરે,
 ગુણ કયાંથી શીખ્યા પ્રભુ એવડુંરે;
 કરે હીંડતાં હાથના લટકારે,
 સાદી દોરીના કેડે પટકારે. ૮

પટકે લટકે કુમતડાં જ્યોતરે,
 કેડે ખોસી પીતળની દોતરે;

કીઆં કીઆં તે કૌતક ભાળીએરે,
ઠાલી ગાંઠ વાળી બે ચાર કાજિયેરે. ૯

એક એઠી પછેડી ખાંધેરે,
નાથ હંદાળો ને મોટી કાંદેરે;
વસ્ત્ર પહેર્યા તે પાંચે સોનારે,
પાયે પહેર્યા તે સુંદર મોનારે. ૧૦

કાંઈ વાગો ખીરાજે કેશરીરે,
બન્યા મોટા પારેખ લખેશરીરે;
મારો નાથજી નીચે ખામજોરે,
ભટ પ્રેમાનંદ જાએ તેને ખામજોરે. ૧૧

સાથે વાણોતર છે સાતરે,
એકવ ને અકુર ખાતરે;
હનુમાન વિહર ગરૂડરે,
ભક્ત સુદામો દીસે દીનરે. ૧૨

પારથના હાથમાં પાનરે,
આગળ જ્યેષ્ઠિકાદાર હનુમાનરે,
ચમ્પર સુદામાએ ચલીરે,
છે વિહરના હાથમાં વલીરે. ૧૩

બોલી બોલે પ્રભુ તોતળીરે,
ઉદ્ધવને ખાંધે કોથળીરે;
એમ આવ્યા શામળા અવિનાશીરે,
તે જોઈ રહ્યા તીરથવાસીરે. ૧૪

એ તો કોઇ પારખ દીસે નવોરે,
 આપણા અર્થ સરશે એવોરે;
 કાંઈક ભારે માણસ ભાસેરે,
 ભલા વાણોતર છે પાસેરે ૧૫

હીંડે સહુને શીશ નમાવતારે,
 દીસે પૈસાદાર કોઇ પામતારે,
 એ તો કારણ રૂપ કંઈ મળિયુરે,
 એને દર્શને દુખડું ટળિયુરે. ૧૬

હુંડીવાળા એમ વઢે વાણીરે,
 મળ્યું શામળે અંગ એધાણીરે;
 આઘા આવીને પાછા શાણીરે,
 તેના મનની વારતા જાણીરે. ૧૭

બોલ્યા પોતે તે શારંગપાણિરે,
 કાંઈક એાછી લગ્નજી આણીરે;
 તીરથવાત્રી બોલ્યા શિર નામીરે,
 જૂનેગઢથી આવ્યા છીએ સ્વામીરે. ૧૮

અમે જૂનેગઢથી આવ્યારે,
 નરસૈયાની હુંડી લાવ્યારે;
 જ્યારે સાંભળ્યું નરસૈનું નામરે,
 ત્યારે ધાઇ ભેટયા શ્રીશ્યામરે; ૧૯

ભર્યા આંસુ નેત્રાંબુજેરે,
 હુંડી લીધી તે ચતુરબુજેરે;

જ્યારે અક્ષર ઓળખ્યા નાથેરે,
હુંડી ચાંપી તે હૈડા સાથેરે. ૨૦

હુંડી વાંચી તે વહેલી વહેલીરે,
શ્રીહરિએ તે હુંડી ઉકેલીરે;
શુભ નગર દ્વારામતીરે,
જ્યાં વસે છે જહવપતિરે. ૨૧

પેર કરજો દીનદયાળરે,
છો ગૌપ્રાક્ષણના પ્રતિપાળરે;
સર્વે ઉપમાજેગ શ્યામરે,
નાથ નાણાવટીમાં નામરે. ૨૨

પરમારથ કરો તતખેવરે,
શેઠ શામળશા વાસુદેવરે,
છે જૂનાગઢમાં વાસરે,
તે તો પ્રમુજી તમારો દાસરે. ૨૩

લખી હુંડી નરસૈયો સેવક નામરે,
હુંડી શીકારજો તમે શ્યામરે;
એક ઘડીનો કરશો ઉધારોરે,
તો જાશે કાર અમારોરે. ૨૪

છે મોટા શેઠનું ધામરે,
રાખો વાણીતરનો વિશ્રામરે;
લખી હુંડીમાં એધાણીરે,
નાથ આપીને પીજો પાણીરે. ૨૫

ધનના તીરથવાસી ઘણીરે,
 વિનતિ થોડામાં છે ઘણીરે;
 એવું લખવું પડ્યું શાનેરે,
 મસ્તક ધુણાવ્યું ભગવાનેરે. ૨૬

અમે નરસૈયાના કહેવાગરે,
 જ્યાં નરસૈયો વેચે ત્યાં વેચાગરે,
 આવું લખવું નહોતું લેશેરે;
 રૂપૈયા આપત હું સંદેશેરે. ૨૭

કહે જાતરાળુને અવિનાશરે,
 રૂપૈયા આવ્યા મુજ પાસરે;
 તમે શોધતા કરો તે શુંયરે,
 ભાઈ શામળદાસ તે હુંયરે ૨૮

નરસૈયો વાણોતર મુજ જાણોરે,
 આ નગરમાં રહું છું છાનેરે;
 કરું વૈષ્ણવજનની સેવારે,
 મુને ઓળખે છે નરસૈયાના જેવારે. ૨૯

મેં તો બીજી વિધિ છાંડીરે,
 મેહિતાને પુણ્યે કોથળી માંડીરે;
 પરિવાર જીવે શામળશાહનોરે,
 તે તો આશરો નરસૈયાનોરે ૩૦

છોડી કોથળી કરુણા કરીરે,
 કાઢ્યા રૂપૈયા તે મૂઠી ભરીરે,

જોવા મળ્યાં ચઉટાનાં લોકરે,
ગણી આપ્યા રૂપેયાના થોકરે. ૩૧

સો ઉપર આપ્યા મહારાજરે,
તે તો ખરચખુટણને કાજરે;
નરસંયાને વિનતિ કહેજો મારીરે,
કાગળ લખજો કહે દેવ મોરારીરે. ૩૨

વલણ

મોરારીએ કાગળ લખ્યો, અંતરમાં છે આનંદરે;
કેવો વિવેક કરે વહાલો, કહે વિપ્ર પ્રેમાનંદરે.

૫

સુભદ્રાની ભાભીએ

એવી વાત સર્વે વિચારીરે, ગંધ નણુંદી મંદિર નારીરે;
માતાને ઘેર ગયા મોરારીરે, ત્યારે ટોળે મળી સર્વે નારીરે.
જો એ ચોરી કીધી અમારીરે, જોઇએ શું લાવ્યા ગિરિવરધારીરે;
આવ્યાં સુભદ્રાની પાસરે, જ્યારે બહાર પધાર્યા અવિનાશરે.
ત્યારે નણુંદ થયાં પ્રસન્નરે, આપ્યાં સોળ સહસ્ર આસનરે;
પછે સુભદ્રા હરખે પૂછેરે, ભાભી સર્વે આવ્યાં કારણ શું છેરે.
સુણી સુભદ્રાની વાણીરે, ત્યારે બોલ્યાં રૂકિમણી રાણીરે;
આવ્યાનું થાનક જે અમારૂંરે, તે તો બાઈ ભવન તમારૂંરે.
અમો ભાભી સોળ હજારરે, તેને તમારો છે આધારરે;
જ્યારે તમે બીજો સાસરડેરે, શું આપશે વસુદેવ ઘરડેરે.

સાસરવાસો સર્વે લોભાઈરે, કરવા મચ્છે તમને ખાઈરે;
અમ સરખું કાંઈ કામ દેજેરે, મન ગમે તે માગીને લેજેરે.
જ્યારે એમ કહ્યું મુખથી રામારે, ત્યારે બોલ્યાં છે સત્યભામારે,
આપણને એથી અધિક કંઈ નહીંએરે, દ્વંધ છે તોય એને એ દહીંએરે.
આખ્યાનો તે શો છે ઉધારોરે, ખાઈજી આ લોની હાર મારોરે,
આપણ કયાં ખરચીશું ગર્થરે, સાસુ નણુંદ એ મોટું તીર્થરે.
આખ્યો હાર તે સત્યભામા સતીરે, ત્યારે જિઠ્યાં જાંબુવતીરે;
આ પહેરો સુભદ્રાજી ચીરે, ચિત્રવિચિત્ર ભર્યું છે હીરે.
રૂકિમણીએ કીધું મન બહોળુંરે, આખ્યું પહેરવા હીરનું પટોળુંરે;
એક કહે દયો સુભદ્રા બહેનરે, આ માળા દયો આપી મોહનરે.
કેણે આખ્યાં કંકણ ચુડીરે, નણદી કહે ભાભીઓ રૂડીરે;
ધોળા સાળુ છાંટયા કેશરરે, મોટાં મોતી નાકે વેશરરે.
કો જોડ આપે અણુવટનીરે, કો છોડે કટિમેખલા કટનીરે;
કદલાં કાંખી ને ઝાંઝરિયારે, નણુંદને ભાભીએ અર્પણ કરીઆરે.
ભાભીની દીડી રૂડી દ્રષ્ટરે, સુભદ્રા થયાં તાંહાં ગર્વિષ્ટરે;
આબ્રણ આખ્યાં એમ સર્વેરે, ત્યારે બોલ્યાં સુભદ્રા ગર્વેરે.
આજ હું ઘણી માનીતી મોટીરે, ઘણી ભાભીની નણુંદ પનોતીરે;
આજ ભાભી પરોણાં રહીએરે, વળી કામ અમ સરખું કહીએરે.
જેવાં કરશો તેવાં થઈશુંરે, વહાલી વાત તે તમને કહીશુંરે;
સુણી સુભદ્રાની વાણીરે, ત્યારે બોલ્યાં તે રૂકિમણી રાણીરે.
કહું છું કહો સુભદ્રા ખાઈરે, આજ આવ્યા હુતા તમારા ભાઈરે;
પેટી હતી તે ભીયા કનેરે, આવીને તે આપી છે તમનેરે.
તે પંજરમાં એવું શું છે રે, ભાભીસાથ સૌકો પૂછે છે રે;
આપણે બોલવું ચાલવું શાનુંરે, એને જોઈ જાવું છે છાનું રે.

માટે ઉઘાડો પજરનું તાળુંરે, અમો વેગળી રહીને નિહાળુંરે;
 નણુંદે જીલ કરડી ત્યાં દંતરે, લાભી કોપી તમારો કંથરે.
 જાણો છો ત્રિકમની ટેવરે, અગ્નિકટકો છે કૃષ્ણદેવરે;
 સુભદ્રા કહે કેમ કીજેરે, વિકૃલે વારી છે, તે તો ઘણું ખીજેરે.
 મને સોંપી છે જહુનાથેરે, તમે જીઓ ઉઘાડી હાથેરે;
 ઓ ઉપર મૂકી છે કૂંચીરે, મોહને મૂકી છે તે જાંચીરે.
 શું જાણીએ કે ઘો છે કે સાપરે, તેને દેજો તમે જખાપરે;
 ત્યારે સત્યભામા ત્યાં પૂછેરે, બાઈ આવડું બીહો છો તે શું છેરે.
 જો તમ ઉપર કોપે શ્યામરે, ત્યારે માફ તમે લેજો નામરે;
 જો હરિ દેખાડે સુને બળરે, રૂડી પેરે ઉતાઈ ઝાકળરે.
 ત્યારે બોલ્યાં તે જાંબુવતીરે, એક મેં વિચારી છે મતિ રે,
 આપણુ અઘરી પ્રતિજ્ઞા કીજેરે, કોઈ બહાર જઈ વાત ન કીજેરે.

વલણુ

ન કીજે વાત વિકૃલની ચારી, જાંબુવતી એમ ઉચરેરે,
 સંજય કહે સાંભળ ધૃતરાષ્ટ્ર, પછે શામા સમ કેવા કરેરે.

ઢાળ

જાંબુવતી કહે બહાર જઈને, કરે પિંજરની વાત;
 તેને માથે ભાર એટલો, નહીં પિતા કેરી જાત.
 પછે સુભદ્રાના હાથમાં તે, આપ્યાં સત્ય વચન;
 વસ્ત્રઆભૂષણે મોહી રહી, માન્યું માનુની મન.
 ચાલી સુભદ્રા પિંજર પાસે, કૂંચી કરમાં સહાઈ;
 એકલીએ તાળું ઉઘાડિયું, જીવે વેગળી રહી ભોજાઈ.

દ્વાર બેઠું જુજવાં કીધાં, અળગો કરી અહંકાર;
 માંહે મૃત્યુક મોટું દીકું, ત્યારે હરી રાજકુમાર.
 અહીલોચનનો પ્રાણ રહ્યોતો, વળગી પેટીપાસાં માંહે;
 હસતાં હંસ જ હરખે પેઠો, હરિભગિની ઉદર માંહે.
 અબળાને ગર્ભ છે અર્જુનનો, તેહને થયા છે પંચ માસ;
 તે પિંડ માંહે પાપી પરાણે, સદ્ય પૂર્યો વાસ.
 તે જીવ વિમાસે અહીલોચનનો, હું આવ્યો હરિને ઘેર;
 ન થાઉં પ્રસવ મરે સુલદ્રા, વળે પિતા કેરું વેર.
 પછે કૃષ્ણકામનીએ કૌતક કીધું, મરકલડે મુખ તાણ્યું;
 જુઓ કમાઈ આપણા કંથની, જે મડું મશાણથી આણ્યું.
 તાળી દઈ હસ્યાં માંહોમાંહે, સર્વમાં સત્યભામા ડાહ્યાં;
 ભાઈએ હેત કીધું ભગિનીને, અવિલોકે અભડાવ્યાં.
 પીતાંબરનો પાલવ ઢાંકી, પ્રભુએ પિંજર આણ્યું;
 મારે મંદિર શે ન આવ્યા, મેં ત્યારથી કૌતક જાણ્યું.
 મુખ મરડીને તાણે સરકડાં, કરવા લાગી ઠીંગાઠોળી;
 સુલદ્રાને વીંટી વળીયો, સોળ સહસ્રની ટોળી.
 રૂકિમણી કહે બાઈ મારે મંદિર, ટળકલી છીંટ છે આછી;
 તે તમને હું આપીશ બાઈ, પટોળી આપોની પાછી.
 જાંબુવતી કહે બત્રીશલક્ષણો, બાઈ તમારો વીર;
 તે જાણે તો મુને ઠાર મારે, માટે આપો માંરે ચીર.
 સાંસતાં રહી સત્યભામા બોલ્યાં, હાથ દબને ગાલે;
 આજ તો હાર લાવોની પાછો, બેઘએ તો આવજો કાલે.

એક કહે આપણું નહીં રાખે, શું એ ભીયા છે ભીખારી;
 હસ્તિનાપુરમાં કેમ જાશે, અંગુઠી પહેરી મારી.
 એક કહે એ ભીયાને આપતાં, આપણું હૈકું હીસે;
 પાછું લઇએ એટલા માટે, જે પીઠેરમાં વરણાગી છે.
 માન દઇ અપમાન માંડયું, જ્યારે વસ્તુ પેટીની જાણી;
 મૂળગું વસ્ત્ર જે સુભદ્રાનું, ભાભીએ લીધું તાણી.
 બડબડતાં સુભદ્રા બોલ્યાં, હું ઘણી માનું મોટી;
 હવે સાદલા સોતી જવા દો, ભાભીની ભાવજ પહોંતી.

વલણ

પહોંતી ભાવજ ભાભીઓ, એમ નણુંદે ટચકો ચોડીઓ રે;
 લટપટ કરીને વસ્ત્ર લીધાં, પછે આપ આપને મંદિર દોડીઓ રે.

શામળ

૧

અંગદવિષ્ટિ

રામ— અંગદકું કહે રામ, કામ કરનેકું જાઓ;
રાવનસેં કર ખાત, વિષ્ટિ કર બેગે આઓ.

અંગદ—કહે અંગદ કર જોરકે, નિર્ગુનસો કહા નેહ;
કહા અગર ખર કાકકું, જૈસા ઉખર મેહ.

રામ—સો ખાતનકી ખાત ચે, મોકું સુખ મીલાઓ;
તો અંગદ તુમ લંકમે, બિષ્ટિ કરને જાઓ.

અંગદ—કહેા લ્યાગિં દશ શીશ, ખાંધી લ્યાઉં સખ ધીરસું;
કહેા તોડું ગઢ બંક, નાખું લંક સખ નીરસું.

રામ—જેર જેર મેં કા કર્હુ, અંગદ તુજસેં આપ;
ગુન્હો તકસિર દશકંધકો, મેલ કરો તુમ માફ.
લંક ખાજવી નવ પડે, રૈયત નવ લૂંટાય;
શત ગાયોનાં શિંગડાં, તેથી ટાઢાં થાય.

અંગદ—હુકમ હોય હજુરી કેરો, શોષી નાંખું બાધો સાયર,
 હુકમ હોય હજુરી કેરો, મહા કામ કરવા છું માયર;
 હુકમ હોય હજુરી કેરો, જુદે જોર કરું હું જાહર;
 કાસદ કામ સોંપ્યું કયમ મુજને, છેક મુને કેમ કીધો કાયર.

રામ—કાયર તુજને કયમ કરું, સાયર શૂર સરદાર;
 જાહર છો મહા જોદ્દમાં, અપરંપાર અપાર.

અંગદ—કો તો ગઢ લંકના સહસ્ર કટકા કરે,
 ઢંઢોળીને કરે ધૂળધાણી,
 કો તો સાત સાગરજળ શોષીને,
 આળપંપાળ કરે પૂરપાણી;
 કો તો રાક્ષસ બધા રોળી નાખું વળી,
 જોવદો વદન મહારાજ વાણી,
 કો તો દશકંધનું દેહવટ વાળીને,
 રોવરાવું બધી રાવરાણી.

રામ—રામ કહે સાંભળરે અંગદ, પર્મજુદિ હમણું તો ધારો;
 કહ્યું કરશે નહીં એ હંકારી, ભારે સર્પતણો છે ભારો;
 સોગટિ નામે માર કહું નહિ, મોટા વાંક ન કાઢે મારો,
 પાપી ખેલ કાઢે આગળથી, પૂઠે રાજ તમારો વારો.

અંગદ—રાજ તમારે મુખ કયમ બોલું,
 જાણે હુકમ થયો તે જવાયું,
 ગુણહીણો દેશે મુખ ગાળો,
 ભાંડ બોલશે એહ લવાયું;
 શત્રુવચન કયમ સાંખી રહીશું,
 તેહ ફાંખે મુજ તંન તવાયું,

સામળ સ્વામી કહો તે કહિયે,
લક્ષવસા એ વચન સવાયું.

રામ—સામદ શૂર સાબાશ, વખાણ કરું શાં વાતે
હેતે મૂક્યો શિર હાથ, રીઝ થકી રધુનાથે;
મમત ન મૂક્યો માન, નૃપતિને ન કરો નમણું,
ગુણુહીણો દે ગાળ, બોલ કહેજો ત્યાં બમણા;
વળિ સામ દામ ભેદ કરી, વિષ્ટિ વધારી વાધજો,
મૂરખનું મન માને નહીં, શૂરપણું ત્યાં સાધજો.

કવિ—અંગદ હરખ્યો મન, હવે મન માન્યું મારું,
ગમતી કરશું ગોઠ, ધીયમાં જેતી ધારું,
સવાયે દોઢ શત સહસ્ર, વાદ કરતાં વાધે;
રઢિયાળો રાવણ રાય, શત્રુવટ શોભિત સાધે;
પછે પરાક્રમથી પ્રાજે કરું, અંગદે વિચાર્યું અંકમાં,
સામળ કહે સેવક રામનો, જઈ લૂટ પડાવું લંકમાં.

આલ્યો અંગદ ચોંપથી, મુખ જપતો શ્રીરામ;
પોતે આવ્યો પાંસરો, જ્યાં રાવણનું ધામ.

હાલક હુલક ત્રાસ, પડ્યો ડોઢી ને ડોઢી,
બુંબારવ ચોપાસ, વિકટ વાટો જ્યાં ટેડી.
પ્રાજે કીધા પ્રતિહાર, દ્વાર ઉઘાડી ધાયો,
પાંત્રીશ શીશ કરમાંય, અતિ અહંકારી આયો.

તે જોદ્દા સહુ જોઈ રહ્યા, કર ગયો કો નવ થયો,
સામળ કહે સેવક રામનો, તે ધાહડમલ ઘરમાં ગયો.

વાત ગઈ બહુ વેગથી, રાવણ રાય હનુર;
પ્રતિહાર પાંત્રીશુ મારિને, આવ્યો વાંદર શૂર.

અધિપતે મન વિચારિયું, આવ્યો એ હનુમાન;
 કનકપુરી ઘડી એકમાં, બાળી કીધું નામ.
 મનમાંહે વિચારીને, કીધી વિપરીત વાત;
 ઉછળ્યો સિંહાસનથકી, ઘડવા તેનો ઘાટ.
 સભા મધ્ય બંધન કરી, કોટ રચ્યો તે દીશ;
 નીચો થઇને આવશે, નમાવશે પછી શીશ.
 અંગદ જ્યાં આગળ ગયો, ખિડકી જોઇ દૃષ્ટ;
 રામ અરિને શું નમું ? મનમાં પામ્યો કષ્ટ.
 ક્રોધ કરીને કુદિયો, કરી જોર અપાર;
 કોટ બોળંગી હુલકિયો, ગયો સભાને ઠાર.
 આભ અવનિ. એકત્ર કરી, કીધો હુલકાપાત;
 અંગદ ઉતર્યો આકાશથી, ગજ્યો કડકડાટ.
 દીગ્મૂઢ થયા સહુ દેખતાં, દીઠો કૃતાંત કાલ;
 પર્વત સરખો પ્રચંડ નર, ફરિને દીધી ફાળ.

દશકંધને દુઃખ મનાવવા, અધિપત બોળખવા એન,
 ઇષ્ટ ભારી અંગદો તિહાં, વધો વિપરીત વેણ.

અંગદ-રામચંદ્રની નાર સિતા સતિ માતા મોરી,
 દૈત્ય દાનવ કો દુષ્ટ, ચંડાળ કરી લાવ્યો ચોરી;
 દયાનિધિ દાતાર, ધર્મ હજી મનમાં ધારે,
 પાછી આપે જો સીત, તો એને નવ મારે.

નહિતર દેશ દેહવટ કરે, એવી આજ્ઞા આપી મુને,
 ચતુર હોય તો ચેતજે, ચેતાવા આવ્યો તુંને.

સામદ-મરદ મુંછાળો વીર, રામની રામા લાવ્યો,
 શૂર પૂર હઠ ધીર, કોડ કંદર્પવત કહાવ્યો;

દશકંધ નામ દરિયાવ, તરવાર તાતી ત્રિલોકે,
 જોર હોય તો જીઓ, સિતા મૂકી અશોકે;
 પાછી લેતામાં પ્રીછશે, અદકું જોલે અનર્થ થશે,
 લાડ કરતાં આવો છો લાંકમાં, જરૂર જીવ સહુના જશે.

અંગદ-જનની કુણ રાવણુતણી, બહુ ઉપજાવ્યાં બાળ;
 જાત જ્વાળ કે શૂકરી, ભુંડણ કે શિયાળ.
 કે વીંછણ કે નાગણી, કે કરકટની નાર;
 કે અજા એ કોણ છે, જોલો નહીં ગમાર.
 જોલત નહીં કહુ નીચ હો, કે મુંગા કે ઢોર;
 કે અમારો દીન હો, કે જાતિ કે ચોર.
 પૂછત હું બડિ જોરકો, ફેર ન પાઉં જ્યાન;
 કે ફૂટીછે આંખડી, કે સુનતે નહિ કાન ?

કવિ—વાંકાં વચન શ્રવણે સુણી, ચડિ રાવણુને રીસ;
 પગની જવાળા પ્રગટિ તે, જઈને લેલી શીષ.
 વાઘને વળી વકારિયો, શુભ છંછેડયો સાપ;
 સિંહ પંખાજો પાખરો, અતલીખળ એ આપ.

દેહ દાઝયો દશાનન ઘણું દિલ વિષે,
 એક આપે થયો તેહ તાથે;
 ઉછળ્યો એક કર આપ આસન થકી,
 મુખ મૂછ મરડિહીતહોડ હાથે;

રાવણુ—કોણ તુજ નામને ગામને ઠામ કહે,
 કામ કશું છે પશુ ભૂપ સાથે,
 કે તણો મોકલ્યો હ્યાં લગી આવિયો,
 આલ બાધો ભરે બાંચ બાથે ?

અંગદ-વાળીનો પુત્ર ધરસૂત્ર શુભ પર્વતે,
 નામ અંગદ માફે હરખ એવા.
 શરણુ રહું છે રઘુનાથનાં ચરણની,
 દેવનો દેવ અધિદેવ દેવા;
 ધુમ્રપાને કરી ધ્યાન જોગી ધરે,
 ઇંદ્ર પ્રજ્ઞા કરે ઇશ સેવા;
 તે તણી નારને તસ્કરી લાવિયો,
 લંકે લગિ આવિયો સૂઘ લેવા.

રાવણુ—જા અલ્યા જીવતો કહે તારા રામને,
 ગામ કેમ આવિયો ધામ ધાતો,
 દેહ દીઠી નથી તેં દશાનન તણી.
 કાન સુણી નથી વેણુ વાતો;
 કુંભકર્ણુ આજસ તજી ઉઠશે,
 લાખ સવા મણુ ચીચ ખાતો;
 કોડ બોતોર ને પદ્મ અઢારમાં,
 આંખશે નહિ કોણુ એક જાતો.

અંગદ-અલ્યા રામ આગળ કશી વાત તે તાહરી
 શ્યાનની વાત શી સિંહ સાથે,
 રંક કીરત કહે રાજ રાજેંદ્રને,
 લાભ શો લીજીએ તેહ ત્યાંથે;
 દેખાડ તાહરો ડાહ્યરો દળપતિ,
 માહરો બળ સહે બાંચ ખાથે,
 કોડ કુંભાતણુ માન મોડું અતિ,
 એવી હું હોંસ રાખું છું હાથે.

રાવણ—અંગદા અંગમાં શે તું સમજે નહીં,
 કૂખ કાયરતણી તુંજ આવ્યો !
 કપુત વાળીતણા કુળ વિષે અવતર્યો,
 કે શકે નીચનું થાન ધાવ્યો !

શતક કટકા કર્યા તાત તારાતણા,
 તેતણી ભક્તિમાં ભૂર ભાવ્યો !
 વાનરા સર્વનો ઘાટ ઘડાવવા,
 લખવસા લક્ષ્મણો આંહીં લાવ્યો !

અંગદ-પાષાણ અજને પ્રીછવું કેટલું,
 જેહમાં ગુણ નહિ જ્ઞાન જ્ઞાતા,
 વીશ છે નેત્ર પણ અંધ વપુએ થયો,
 શોધતો શે નથી ચિત્ત ચઢાતા;
 જે કરે જેટલું ભોગ તે ભોગવે,
 તે તમે દેખશે ધંધ ધાતા,
 વાળિ વૈકુંઠ પદ પામિયો પ્રીતથી,
 રામજી મુક્તિપદ દિવ્ય દાતા,

રાવણ—કાપડી વેષ લઇ વન વિષે જે કરે,
 શીશ જટા ધરે સંગ સારો,
 સીતની શુદ્ધ નવ માસ નિરખી નહીં,
 આજ સાગરતણે દીઠ આરો;
 લાવિએ રીંછ લંગૂર લખ કેટિધા,
 માનવી મૂળ મુખવાસ મારો;
 લંકપતિ છત્રપતિ રાય રાવણ સાથે,
 રાઢમાં જીતશે રામ તારો !

અંગદ-એક કિંકર અહીં આવશે રામનો,
 તે નહીં તાહરો બોલ સાંખે,
 તાત મારાતણી કીર્તિના કવિ તમો,
 હું ખમું બોલ જે ભુંડ બાખે,
 અન્ય જણને ઓશિઆળ શી તાહરી
 જો ઘડી એકમાં જોર ઝાંખે,
 લાંક પરલાંક એ અંક એકે ભરી,
 નિમિષમાં નિધિતણે નીર નાંખે !

રાવણ—કહે દશાનન સુણો વાળિકા દીકરા,
 પ્રીત સંભાર તું પેર પૂઠી;
 રામ ઉપર તને હેત કયમ ઉપજે,
 તાતને મારિયો કાળ ફૂટી,
 પિંડ પાળે તારું વેર વાળે નહીં,
 પેટની વેઠમાં વાટ ઉઠી;
 કર અહીં ચાકરી બાંધ્ય ત્યાં બાકરી,
 રામશું રાઢકર આવ્ય ઉઠી.

અંગદ-બુદ્ધિબળહીણ તું ક્ષીણ આયુષ થયો,
 રાવણ મૂઢ મુખ શું જ ભાખું,
 રાજ મહારાજ અધિરાજજી કેરડાં,
 દર્શનો નિત્ય હું દિવ્ય દાખું;
 સહ અમૃત રત્નખાણ પૂર પ્રેમની,
 તે તજી ઝેર નીરવત ચાખું,
 સ્વામી સામળ તણા ચરણ પ્રતાપથી,
 તુજ સમા કિંકરા કોડ રાખું !

રાવણ—વધતું વેણુ વદે અલ્યા વનચરા,
 કેટલી બુદ્ધિ તરતીબ તારી,
 પ્રાશન કરે પિલવાં વાલિઓ વાનરો,
 મોટાઇ જુઓ એણે નાંખ્યો મારી ?
 તોટકા તાણી રાંકડી રંડ એ,
 જીતિયો નીચ નિર્માલ્ય નારી,
 રામનાં કામ જાણે બધા જગતમાં,
 ધીર એ વીર બે ધર્મધારી.

અંગદ—ત્યંબક જ્યાં મોડિયું માનતુજ મોડિયું,
 છોડિયો ત્યાં તુંને ધર્મ હાર્યો.
 દશ મસ્તક દક્ષમાં રાખિયો કક્ષમાં,
 પલક એક પક્ષમાં હોઠ હાર્યો;
 કોટિ રાક્ષસ હણ્યા ભય તેના નવ ગણ્યા,
 વેદ ભણિયા હવે તુજ વારો,
 મારવો રંકને, લૂટવી લંકને,
 પાપથી ઓસરે રામ મારો !

રાવણ—બોલે વધતા બોલ, તોલ ખુવે છે તારું,
 રવિ સામા નાંખે રેણું, માન ઘટે નહિ મારું;
 આયુષ તારું અલ્પ, એક ઘડીમાં આવ્યું,
 તાતનું લેતાં વેર, ભાગ્ય ભુંડું ભાવ્યું,
 અવતાર અકળ તારો ગયો, વેર ન વાળ્યું વેઠમાં,
 શત્રુને જઇ શરણે રહ્યો, પાવક ઉઠો તુજ પેટમાં !

અંગદ—અન્યાઈ બોલે આળ, ગાળ ગુણહીણા દે છે,
 અધર્મી અવતાર, ભાર શું માથે લે છે;

મુજને તુજ પર હેત, ખેદ રાખી નહી ખીનું,
આપણુ ખંને બ્રાત, બતાવું કારણ ખીનું;

જો વાળિ તાત છે આપણો, છૈયે સહોદર સુખમાં,
તુજને રાખ્યો તો કાખમાં, મુજને રાખ્યો તો કૂખમાં !

રાવણ—રાંકની જાત તે રતન શું ઓળખે,
આખર ચૈતન આકરનો,
ગરીબતણે ઘેર પેટ ભરે તે,
ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો;
મેરૂતણે મહિમા નવ પ્રીછે,
કરે વખાણુ તે કાંકરનો,
' ખાખરની ખીલોડી ' અંગદ,
સ્વાદ શું જાણે સાકરનો ?

અંગદ—આરોગિયાં અમૃત ફળ જેણે અતિ ઘણાં,
તેહને ઝેર તે કુણુ લેખે,
હાર પહેર્યા જેણે હેમ મોતી તણા,
કાચ કથીર કુણુ પૂઠ પેખે;
પક્ષિની પારખી જેમણે પ્રેમદા,
શંખણી દાખુ તે લાભ લેખે,
રામ હૃદે વસ્યો ત્યાંય રાવણુ કસ્યો,
માન સાચું નહીં મીનમેખે.

રાવણુ—કોડ તેત્રીસ તો દેવ સેવે સદા,
સાત સાગરતણી ખાડ ખાઈ,

ધરસૂત્ર કંચનતણા પુત્ર શત લખસવા,
 કુંભકો પ્રાક્રમી ભરત બાધ;
 દશ શીશ વીસ ભુજ બાહુબળ બળ ઘણું,
 જગત જીવે મારા ગુણ ગાઇ,
 અંગદ અંગ શતખંડ તારાં કરેં,
 રામની વાનરા શી બડાઇ.

અંગદ-શેષની આગળે અળશિયાં જયમ ફેરે,
 સિંહને આગળે શ્વાન સોનું,
 કંચન કથીર જયમ ફેળ ને કાચકીને,
 અમૃતરસ આગળે વિખખોણું;
 વેદ જોડે જયમ લેદ પાખંડના,
 દર્શન આગળે જોષ જોણું,
 રામજી આગળે રાવણ ત્યમ તમો,
 ગાનગુણ આગળે રાંડરોણું.
 લાંક બાધી બળી તોય સમજ્યો નહિ,
 અશોક વાડી તણા શોક કીધો,
 આળપંપાળ કર્યાં નીર અર્જુવતણાં,
 પ્રૌઢ પયોનિધિ પાજ પીધો,
 કુંવર તુજ રત્નચેરો રણમાં રોળિયો,
 સીત આણ્યાથી શો લોભ લીધો;
 જો વિભીષણ મળ્યો જાત રઘુનાથને,
 દેશ લાંકાતણા નાથ કીધો.

રાવણ—કહે એક પુત્રથી આંહિ ઓછું કરું,
 જેમ પટ આગળે એક ધાગો,

સમૃદ્ધિ ઘણી ભાઈની ભોમ લીધી અમો,
 એક એકાકીએ ભૂર ભાગ્યો;
 રત્નચિંતામણી ખાણ કંઈ કોટિધા,
 નાગા નર જેવાને એક વાગો;
 સિધુમાં જિંદુ મુંડામાંય મુઠડી,
 “એક ખજુરાતણો ચરણ ભાંગ્યો !”

જમ ચોકી કરનાર, લાંક કેડે હરનીશે,
 ઝડે ન દે કોઈ નામ, વરદાન એ આપ્યું ઇશે;
 ચાંપે પનોતી ચરણ; કરમ કર જોડી રહે છે,
 અષ્ટોત્તર શત વ્યાધ, ખમા ખમા નિત્ય કહે છે;

નિકટ મોત નહીં નગરમાં માઝા કુણ લોપે મારી,
 જશવંતા રાવણ ઝીતે જશ, જુગ ખાધામાં જરી.

અંગદ-ઈશ હતા તુજ શીશ, તે ગુણ ઘાટ ઘોળાણું,
 ચૌદ ચોકડી રાજ, રિદ્ધ સિધ સર્વ રોળાણું;
 આયુશ થઈ ગયું અદ્ય, સતી સીતાને શાપે,
 પરવાયું જપ પુણ્ય, પ્રેમદા હરી તે પાપે;

દિવસ બે ચાર દશ ખારમાં, લાંકાગઢ તારું ગયું;
 હજુર મોત આવ્યું હવે, રાજ વિલીપણું થયું.

રાવણ—રામના દંતમાં દેઈ, સિતાજી હું હરી લાવ્યો,
 રોતો ફરતો રાન, દશ માસે અહિં આવ્યો;
 પામરકેરી પેર, ભીખારી ભાવે ભમતો,
 માંકડ કુકડમાંય, રહ્યો રાજ થઈ રમતો;

મરદ મૂછાળા પાસથી, કઠણુ લેવી છે કામિની,
જાઓ જાઓ મુકું જીવતા, જરૂર આજની જામિની.

મંગદ—મરદ મૂછાળો હોય, તેહ શિદ થાય લિખારી.
નરપતિ હોય નરેંદ્ર, ચોરે તે કાં પરનારી;
સામદ હોયે શૂર, રિદ્ધિપતિ રાવ કે રાણા,
તે શિદ પાડે જીમ, કામું કે કર ચંપાણા;

ગિંચા અધર્મ નવ આચરે, ભુંડા બોલે ભાંડમાં,
તોલ ઘટે તુંને મારતાં, રામને મન તું રાંડમાં.

રાવણ—દાવે બોલ્યો દશકંધ, ઘાકડો કરે છે ધંધ,
બાંધી દ્યોને એને બંધ, મારી નાંખો મૂઢને;
ફેડી નાંખો એનો ફંદ, છંછેડીને કરો છંદ,
મોટમ એની કરો મંદ, કહાડી નાંખો ફૂડને;
મૂછ પૂછ ફછ કાપો, તન એનું તાપે તાપો,
અધિક એ લાણુ આપો, પ્રાણે કરો પ્રોઢને;
વાનરો આવ્યો છે વાસે, પોકાર કરે છે પાસે,
ઉડાવી નાંખો આકાશે, આકડાના તૂરને.

કવિ—બાંધવા માંડિયો બળ કરી બહુ જણે,
ચોગમાં બાણની ચોટ નાંખી,
વકારે વિમાનેથકો રાય રાવણુ ઘણું,
શૂર સામદ રહે કેમ સાંખી;
હુડબડાવ્યો ઘણું કહી હો હો કરી,
તરવર્યા જોધ જયમ મધમાખી,

રામનું નામ અંગદ તણે અંતરે,
 પડે જ્યમ શસ્ત્ર અંગકૂલ પાખી.
 આપ જોરે કરી ઉછળ્યો અંગદો,
 કારમો કોપ આકાશે કીધો,
 વળી ગયા હાથ તે તો રહ્યા હીંચતાં,
 દોષી દેહવટ કરી દાવ દીધો,
 બ્રહ્માંડ ભાંગી પડે એમ ભૂપર થયું,
 મધ્ય પડ્યાં જ્યાં શૂર સીધા,
 નાઠા નૃપતિ સહિત દાનવો દશદિશા,
 પાંચ કોટિ તણા પ્રાણ પીધા.
 નાસતા નર દીઠા ઘણા નરપતે,
 વાસ બાધા માંહે ત્રાસ પેઠો,
 લંગૂરનું જોર લેખે લખધા લહું,
 અહંકાર તજે કયમ એહ એઠો;
 હુકારને હોડ એ મોડ કોડે કરી,
 ફરી ભૂપ સભા ભરી ઘાટ પેઠો,
 દંત કરડી મહા મૂછ મરડી પછી,
 આસને રાય બળવંત બેઠો.
 નાગપાશ આણિયું જોર જણાવિયું,
 તાણિયું બાણ ટંકાર કીધો,
 ગાળ દશ વીશ ત્યાં દીધી રીસે કરી,
 વાળીસૂત ધુમ્મરે ઘેરી લીધો.

રાવણ—સંભાર કોઈ ઇષ્ટને આ સમે અંગદા,
 પલક એકમાં તૂજ પ્રાણ પીધો,

નામ ટાળ્યું તારું રામ તુજ શત્રુએ,
દાદો ત્યમ દીકરો દાવ દીધો.

અંગદ-કુડ બોલે અધ્યા કુવર કૈકસીતણા,
નાક છેદન કરે નિમિષ નાથે,
જીવતાં જોર દેખાડવા માંડિયું,
જોર હોતે તો વળગ બાંધ બાથે;
પ્રીતથી પ્રત્યુત્તર કરે તો હું પરવરે,
હુકમ નથી રાઢનો તુજ સાથે,
લેખ લખ્યા બ્રહ્મતણા લક્ષ્મણા,
રાવણતણું મોત શ્રીરામ સાથે.

રાવણ—કેંડુરાં દાહુરાં બેલતાં બાબડે,
તેહને હોંસ થઇ સિંધુ તરવા,
કાગલાં, બગલાં મેડકાં માણતાં,
ચાહ્ય તે ચિત્ત મોતીજ ચરવા;
કાપડયાં બાપડયાં ડાબડાં પહેરતાં,
આવિયાં ઊડળે આભ ભરવા,
કીડને પાંખ આવી તે તો તરફડે,
મરણ આવ્યું માથે મેલ મરવા.

રામ સરખા રણમાંય, રાખું છું હું હજારા,
અટવાશે જીવ અનેક; વાનર તે રીંછ બચારા;
ઇંદ્રજિતની આણ, હાક ફરશે રણ માંહે,
દઢતા થઇને પાગ, કોણ ટકાવે ત્યાંહે.

કુંભકર્ણ ભૂપ ભૂખાણવો. દેખતે પ્રાશન કરે,
મૂરખ મન વિચાર કર, વાનર દેખી તે ક્યમ ડરે ?

અંગદ—વાનર તે તો વાળિ, કક્ષામાં રાખ્યો તુજને,
એકસો સિત્તેર દિન, મૂર્ખ કહેવડાવે મુજને;
વાનર તે હનુમાન, અશોક વન ખાળ્યું જેણે,
વાનર તે નળ નામ, પહાણુ તાર્યા જળ તેણે;

એ વાનર અંગદ સારખા, રંક કિંકર શું કર્હુ કથી,
સુગ્રીવ સુભટ નર સારખા, રાવણુ તેં દીઠા નથી.

રાવણુ—રાવણુ કહે રે મૂઠ, પહાણુથી દીસે પ્રાઢો,
મૂરખનો મહિપતિ, જગમાં નહીં તુંજ જોડો;
નકટ તણો નરેન્દ્ર, અધિક દીસે છે અનાડી,
વખાણીને વાત, કરે કરવી હોય ચાડી;

જે ડાહ્યો હોય તે હલ ધરે, સંક્ષેપે શિક્ષા લહે,
અંગદ શાં વગદાં કરે, કહે કેમ ઉભો રહે.

અંગદ—ઉગરે કોએક જીવ, ત્યાંય બોલીએ જીહું,
ઉગરે કોએક જીવ, કરિએ દીહું અદીહું;
ઉગરે કોએક જીવ, અઝલ ફેલાવું આડી,
ઉગરે કોએક જીવ, કરિયે ચોરી કે ચાડી;

હાંકી કાઢે છે હઠ કરી, તોય ઉભો છું ખારણે;
અંગદ કહે સુણ રાવણુ, જીવ જીવાવણુ કારણે.

રાવણુ—ઉગારવા આવ્યો દેહ, ઉગારવાં વાનર રીંછાં,
તે ઉડશે આકાશ, કાગ તણાં જ્યમ પીંછાં;
કોય સતી નવ થાય, પતિ કો અવર મરંતે,
આપ ન ભાળે ભૂખ, પારકું પેટ ભરંતે;

પ્રાક્રમ પરમારથ તાહરે, કુડ કપટ કરવા કામનું,
પિતા માર્યા તે પ્રેમથી, રૂડું ચિંતશે રામનું.

અંગદ-ઈદ્રજીત સરખો તંન, તેહ તુજ રણ રાજાશે,
કુંભકર્ણુ સરખો જોધ, ચાંચડવત તે ચોગશે;
સાત લાખ પ્રૌઢા પુત્ર, કાયર થઇ કૂટાશે,
રતન ખાણુની રિદ્ધ, લાંક લક્ષ્મી લૂંટાશે;

તું શિવ વરદાનથી શૂર છે, માન મગ્ન છે મન થકી,
તુજ શીશથી ઇશ અગા થયા, સીતા હરી તે દિન થકી,

રાવણ—રાવણ કહે રામ હુવાઇ, દેઉં છું અંગદ તુજને,
પલક ટકાવે પાગ, ફરી ઉત્તર દે મુજને;
શરમ નવ રાખીશ, જરૂર કહેણુ ત્યાં જઇને,
વધારજે મુજ વેર, પ્રીતથી તેનો થઇને;

જો મૂછ ધરાવે મુખ પર, નીર વધારો નામનું,
રાવણ કહે આવો અહીં, મારે કામ છે રામનું.

અંગદ-અંગદ કહે સાળાશ, હોડ હઠ હિંમત તારી,
તુજમાં પ્રાક્રમ પૌઢ, ખરી નીશા થઈ મારી;
લલું રામશું વેર, લલું ગંગામાં મરવું,
લલું ગયાવત માંચ, દંડ જે ભારે ભરવું;

લલું પુત્ર શિષ્યને વિપ્રથી, હોડે કોટે હારવું,
લલું મોત રાવણ તણું, જો રામને હાથે મારવું.

અંગદ-જઉં છું હવે જરૂર, વચન કહું છું એક છેલ્લું,
ખમું છું તારી ગાળ, મમત તુજ સાથે મેલું;

પૂછ ઘેર તારી નાર, મંદોદરી શુભ સતીશું,
કહે તો માંની રાઠ, લક્ષ્મણ જોગ જતીશું.

પૂછી આવો તમે પુરપતિ, ત્યારમૂઘી ઉભો રહું,
એમ કરતાં તમે ઉગરો, ઉપદેશ સત્ય સાચો કહું.

રાવણ—અંગદ અક્ષલના હીણ, વચન તું જો વિચારી,
નવખંડ તણો નરેંદ્ર, શીખ શી દેશે નારી;
રામા વશ તે રામ, કોડ વસાએ કહાવે,
પરવશ પડી તે પાશ, ઈહાં અથડાતો આવે,
નારનાં કહ્યાં તે નર કરે, નપુંસક નારે જીતિયાં,
રામાને રાવણ પૂછે નહીં, એ રામતણે ઘેર રીતયાં.

રામતણી તુંને આણ, વદે અંગદ તું વાણી,
રામતણી તુંને આણ, પલક પીવા રહે પાણી;
રામતણી તુંને આણ, હવે જો જીભ હલાવે,
રામતણી તુંને આણ, જો તું ચરણ ન ચલાવે;

રામ આણથી કહે જઈ તહિં, જહિં સેન સકળ છે તમતણું,
રાવણે કહાવ્યું રામથી, મહિમા દેખાડ મોટપણું.

કવિ—ઉડ્યો સુણી આકાશ, અંગદ અતલીખળ આપે,
મહિમા વધારી માન, રામ રજચરણ પ્રતાપે;
આવ્યો જિહાં અશોક, અલૌકિક જ્યાં છે વાડી,
દુઃખ નવ વ્યાપે દેહ, ખડી રતનાકર ખાડી;

બંડી સીત સ્વરૂપ તિહાં, રૂપ રઢિયાળી શુભ સતી,
પ્રદક્ષિણા દેઈ પાગે નમ્યો, મોકલ્યો છે લક્ષ્મણ જતિ.

અંગદ-સાંભળજો મુજ માત, વાતમાં એક વધાર્ધ,
લક્ષ્મણ સહિત શ્રીરામ, પધાર્યા ભૂપત ભાઇ;
વાનર પદ્મ અઢાર, જોતેર કોટીક સાંધી,
મજ્યો વિભિષણ બ્રાત, પાજ સમુદ્રે બાંધી;

મેં વિવિધ પ્રકાર વિદિ કરી, ટેવ એહની ટોડિયો,
સીતા પ્રત્યે અંગદ કહે, ગઢ લાંક વાનરે વીંટિયો.

સીતા—સીતા કહે સુણ વીર, ધીર થઈ ધીરજ ધરજો,
જોરાવર જન એહ, કામ ઘણું પાકું કરજો;
લલોપતો નહીં લાગ, શોભે નહીં શૂરા સાથે,
મંદ્રચળ શો મેર, ઉપાડે છે એક હાથે;

કુંભકર્ણ કહેવાય છે કારમો, દેખે તેટલું ખાય છે,
એવું જાણી ઇલાં આવજો, રામ તો મોટા રાય છે.

અંગદ-કહો તો મેર સહિત, ઉદયાચળ હું ઉપાડું,
કહો તો લાંકપર લાંક, અધિક અવનિમાં ગાડું;
કહો તો બાણું કોડ, મેઘને બાંધી જાઉં,
કહો તો ઈંદ્રજીત કુંભકર્ણ, દૈત્ય સર્વેને સાઉં;

મા કહો તો લાંકને લૂટીયે, વસુધા વિપરીત નાંખિયે,
પણ હુકમ નથી હનુરનો, માટે સર્વે સાંખિયે.

સીતા-છાનો રે લડ બ્રાત, વાત શી કરવી આઝી,
કરો કહું તે કામ, રામ જે વાતે રાજી;
કરતા હો જે કાલ, આજ સવેળા સાધો,
દેખશે કે એક હુદ, વાયુવત્ વેગે વાધો;

જ્યાં આજ્ઞા માગી અંગદે, જોધ જવા લાગ્યો જવે,
રાક્ષસીએ ખુમ પાડી ઘણી, જોધ તરવરી રહ્યા તવે.

કવિ—મહોકમ દીધો માર, અંગદને રાયે આપે,
ન ગુણે લેખામાંય, હાથ શ્રીરામ પ્રતાપે;
લખ બોતેર હજાર, તણા તો હંસ જ હરિયા,
વાડિમાં કૃપ વિશાળ, ભૂપ સહુ તેમાં ભરિયા;

બાકી ખૂમ પાડી ગયા, ગઠ લાંકા ગુણ ગામને,
ઉત્પાત કરીને આવિયો, શરણાંગત શ્રીરામને.

દાંડવત કીધા દશવીશ, શીશ નમાવ્યું નેહે,
સુખનું સાગર સર્વ, દૈવત પામ્યા સહુ દેહે;
શીશપર મૂક્યો હાથ. વાતો પૂછી રઘુનાથે,
રામ—વિષ્ટિની કહો વાત, રીઝ થઈ રાવણ સાથે;

સીતાને સહજે આપશે, કે કરવી રાઠ પડશે ઘણી,
અંગદને એમ પૂછિયું, કોટિ બ્રહ્માંડ કેરા ધણી.

અંગદ—વાલીસૂત કહે વાત, એની મેં કેમ કહેવાયે,
નથી સમજ્યો નરેન્દ્ર, અહંકારી એવો રાયે;
સામદામને લેદ, કર્યો તે જુગતે ઝાઝા,
જેમ પથર પર નીર, માને નહિ રાવણ રાજ;

કરગરી કહ્યું મેં કોટિધા, આંચ દેખાડી અતિ ઘણી,
પેર પેર મેં પ્રીછવ્યો, ડગ્યો નહીં એ લાંકા ધણી.

૨

ચંદનમલિયાગરી

ચોપાઈ

શ્રી સરસ્વતી પ્રીતે પુંજીએ, સકળ વાત સિદ્ધ સુજીએ;
 શ્રીગુણનિધિ ગુણ ગંભીર, ધર્મ ધોરંધર સાહસિક ધીર.
 ભૈરવ રાજ મહારાજધિરાજ, લક્ષણ લાજ કારણ શુભ કાજ;
 આદ્ય અન્નપુરણ આરાધીએ, ધરમ કામ સ્ત્રીએ સાંધીએ.
 કહું વાત ઉત્તમ આઠમી, ઠરાવ બુદ્ધિ તણા ઠાઠની;
 ચંદનાવતી નગરી અનૂપ, ચંદનસેન ભડ ભારે ભૂપ.
 માનની તેને મલીયાગરી, સતી શીરોમણી ધરમે ધરી;
 સાયર નીર એ પુત્ર સપૂત, નરપત વ્રજ નૌતમ એ સૂત.
 રાજ ચલાવે રૂડી રીત, પ્રજા ઉપર અદકેરી પ્રીત;
 હાથી ઘોડા અલખત ઘણી, મહીપત સઘળા કેરો મણી.
 અસત્ય અન્યાય તનથી તાજ, રામ સરીખું ચલાવે રાજ;
 મહિપતિએ કીધો એક મહેલ, તે આગળ ઈંદ્રાસન સહેલ.
 મંદિર મેડી ને માળિયાં, જુગત થકી રૂડાં જાળિયાં;
 પરસાલ પટશાળા પાક, હયશાળા રથશાળા આંક.
 ગજશાળા દેવશાળા ઠામ, કીધાં એવાં કોટીક કામ;
 મેહેલ મળ્યાનું મહૂર્ત લીધ, કોડે વાસ પુનનો કીધ.
 પહોડયો છે રાજ પ્રૌઢ પલંગ, મલીયાગરી માનીતી સંગ;
 ગેખી શબ્દ ઉઠ્યો મધરાત, કાને સાંભળી વિપરીત વાત.
 પડું પડું પડું વ્રજ વેળા કહ્યું, અચરજ તે રાજએ લહ્યું;
 નવા મહેલ કીધા સુખ કામ, શું પડશે તે એણે ઠામ.

એમ વિચારી છાનો રહ્યો, એટલે શબ્દ એક બીજો થયો;
હમણાં પડું કે વળતો પડું, જેમ તેમ એકવાર તો નડું;
કહે તો વૃદ્ધ કાલે ચિત્ત ચ્હડું, કહે તો બાળપણમાં પડું.
સમજ્યો રાજા સમજી નાર, પડે પનોતી અપરમપાર,
કહે છે વાંકાં દિન અતિ ઘણાં, પડે વિપદ એમાં શી મણા.

દોહરા

રાજા બોલ્યો રીસમાં, પડવાની આ પેર;
વળતી પડીને શું કરીશ, વૃદ્ધપણમાં વેઠ.
અરણ્ય ઉદે તે ઉઠીઓ, જોશીને પૂછ્યા જોશ;
ગુણકાર ગુણકે કહ્યું, માઠા છે ગ્રહ દોષ.
બેઠી પનોતી લોહમાં, બેઠો બારમો રાહ,
કુટો કહે તું આઠમો, ચોથો કુંભનો ચાહ.
ટાળી કોઈની નવ ટળે, રૂડી ભુંડી રેખ;
લોગવ્યા વિણ છુટકો નથી, લખ્યા લલાટે લેખ.
પાઠ પુજા ને પુન્ય કર્યાં, કર્યાં અષ્ટમાહ દાન;
જપ તપ સત સાધન કર્યાં, માગણ પામ્યા માન.
પુંડરીક પાંડુ દેશનો, જન્મતણું છે જેર;
લશ્કર લઈને આવીયો, કોપ કરતો કેર.
કટક કારમાં ચૌદે ચઢ્યાં, રણથંભ રોખ્યો જંગ;
ઘેરાણું લશ્કર ગામનું, સામદ ન રહ્યો સંગ.
નાઠો ત્યાંથી મહીપતિ, માણ્યો મોહોલની માંદ્ય;
સાયર નીર મલીઆગરી, ત્રણે હુતાં ત્યાંદ.

ત્રાસી નાશી છુટિયાં, ચતુર ઘરનાં ચાર;
 ભેળાણી ભોમી ગામની, ક્ષણ ન લાગી વાર.
 પુરપત તો પુંડરિક થયો, ગયો ખળનો હાથ;
 અડવાણે પગ એકલાં, ચાલ્યાં વાટે સાથ.
 ખાવીસ જોજન ખાપડાં, ભૂખ તરસ ને દુઃખ;
 વસ્ત્ર વિના વનમાં ફર્યાં, સઘળું તજિયું સુખ.
 નદી આવી ત્યાં નર્મદા, ઉતરવું પેલે તીર;
 કાંઠે જોસાડયા કુંવર જે, સાયર ખીજે નીર.
 લીધી મલીયાગરી પીઠપે, ચાલ્યો પાણી માંહે;
 મૂકી ખીજે તીરડે, પાછો ફરિયો ત્યાંહે.
 માનુની મૂકી મહીપતિ, ભમરામાં પડ્યો ભૂપ;
 ગળ્યો મધર તે ગુણનિધિ, રૂઠો રઢિયાળો રૂપ.
 એક તીરે પુત્રો રહ્યા, ખીજે તીરે નાર;
 કળી શકે નવ દેવ ગતિ, તુટી ગયો સંસાર.
 વનિતા વાટ જોતી રહી, નાવ્યો પતિ કે પુત્ર;
 ક્યાં રહું ને હું ક્યાં જઉં, ક્યાં સોધું ઘરસૂત્ર.
 એટલે એક વણઝારડો, નાયક નરપતિઓ નામ;
 પકડી તેણે પ્રેમદા, લઈ ગયો ગુણ ગામ.
 દેખી દેવ સરીખડી, જોયાં અંતનિનાં અહોન;
 પૂછી વાત પટંતરે, કહી મુખથી ખાઘ બહોન.
 ખાઓ પીઓ રમો જમો, માણો મંદિર માંહ;
 પછે પેર શી નીપજી, તન જે ઉભા ત્યાંહ.

વેડાંગ વાઘ નવ હાથનો, જાલમ જોરાવર જોધ,
 અધિક ડોટ તે ઉપરે, કરતો આવ્યો કોધ.
 નાઠાં બાળક નાનડાં, વિટક વાટ છે વન;
 પર્વત પેટ્રે અધોર વન, નહિ કેા માનવ જન.
 ભુખ તરસ તડકો ત્યહાં, તરફડે દેખી તાપ;
 વડ હેઠે જઇ વીરમ્યાં, અરભક એકલાં આપ.
 નીર વિના તે નીરનું, સુકાણું સઘ શરીર;
 બાંધવને બેસાડીને, ગયો સાયર વીર.
 નીર સુતો સોડ તાણીને, નિકળ્યો નેમેરો નાગ;
 ડર્યો અંશુઠે અદીકડે, પ્રાણ પછાડયા પાગ.
 ઝેર ચઢ્યું કોઇ જુગતનું, તે વેળામાં તરત;
 પુરવ જન્મના સંચથી, બાળક પામ્યો અત.
 સાયર ત્યાં જળ લાવીઓ, દીઠી રૂઢિરની રેલ,
 દાવાનળ દુઃખ દંહમાં, બાંધવ કેરો બેલ.
 બાંધે લીધો તે વીરને, રૂઢન કરે તે રાન;
 વિલાપ કર્યા વનમાં ઘણા, કોણ સાંભળે કાન ?
 જોજન ચારે ગામ છે, નરવાહન નરપત નામ;
 અરભક આપે એકલો, આવ્યો છે તે ઠામ.
 શાહુકાર એક શીરોમણી, લખપતિ કહે સહુ લોક;
 એની હુકાને ઉલો રક્ષો, સપૂત તણે મન શોક.
 પોંહચી એક પાસે હતી, નૌતમ કોટીનાં નંગ;
 અમુલખ અવની વિષે, શોભિત રૂડે રંગ.

સોંપી તે શાહુકારને, લીધાં સુખડ કાષ્ટ;
 ગાડું ભરાવી ત્યાં ગયો, દૈવે વાલ્યો ડાટ.
 કૌતક એક કારમું હવું, વૃક્ષ ઉપર તે વરત;
 માળો હતો ત્યાં ગુરૂડનો, જ્યાં બાંધ્યું તું મરત.

ગરૂડ આવ્યો ધન ગાજતો, આણ્યો માળા માંડ;
 બાંધ્યો દીઠો બાપડો, અતક તો વળી ત્યાંહ.
 જીભથી અમૃત કાઢીયું, ખાંતે સિંચું ખગરાય;
 ઇશ્વરની આજ્ઞા થકી, ઉઠી બેઠો થાય.

પગે લાગ્યો પાંખી તણે, જોડીને બે હાથ;
 કહી વિગતની વારતા, શ્રીમંત થયો સનાથ.
 એસડ આખું અધિક એક, પોંચશે મનના ડોડ;
 ચોળ્યાથી ચિંતા ટળે, જાય રગતપીત રોગ.

ખીનું અંજન લે બાળકા, અંધની આંખે આંજ;
 દારૂણ દુઃખ મટી જશે, ગુણ બે એના ગાજ.
 એસડ બે લઈ ઉતર્યો, નામજ જેનું નીર;
 પુરવ દિશાએ પરવર્યો, સજીવન શુદ્ધ શરીર.

સાયર વૃક્ષ તળે ગયો, ન મળ્યો એકે મેળ;
 વીર ન દીઠો વડ પરે, ખરો દુઃખનો ખેલ.
 આશ મુકી નિરાશ થઈ, પુરણ વિચારી પેર;
 શાહુકાર સમીપે સંચર્યો, ગરથ મેલ્યો જે ઘેર.

શાહુકારે મન સોચીયું, એ તો માલ અમુલ્ય;
 શામ દામ ભેદે કરી. કરવું કાંઈ એક સૂલ.

વાહિને રાખ્યો વાણીએ, જમાડ્યો આપી જાગ;
પોંદોચી પચવા પેરથી, લક્ષણ વિચારી લાગ.

મધરાતે મંદિર વિષે, પાડી યુગ પોકાર;
તસ્કર કરીને બાંધ્યો, આપ્યું દુઃખ અપાર.

વજ્રને મળ્યો વાણીએ, આપ્યો દ્રવ્ય અતીશ;
શુભી દેવરાવો સંચથી, કે છેદવો શીશ.

વજ્રે હુકમ ચલાવ્યો, છેદો એનું શીર;
જીવતો ન જાએ પાપીએ, ટાળો એની પીડ.

પાપી લઇને ચાલીઆ, જ્યાં અરણ્યવનું નીર;
દીકું દેવાંશી સરીખડું, સતવાદીનું શરીર.

આ અવતાર પાપી અવતર્યા, કરશું આવાં કામ;
કએ ભવ થાશે છુટકો, નથી નરકમાં કામ.

એક વહાણવટીનો પાળીએ, જાતો તો વિદેશ;
ચંડાળે તેને સાંપીએ, અધિક જ્ઞાન ઉપદેશ.

ચાર નથી એ ચતુર છે, કરમે કીધો ચાર;
આગળ ધરમ એનું તરે, એમ કહ્યો અંકાર.

વહાણવટી તેડી ગયો. સાયરને શહેર માંહ;
એક અગનાં લોચન ગ્રહ્યાં, પાપી આવ્યા તાંહ.

એમ ચારે ચોવાટે ગયાં, રહ્યાં જીજવાં રાન,
ચંદનરાય જળમાં પડ્યો, કહું કરતુત સુણ કાન.

મગરે ગળ્યો તો મહિપતિ, દીમરે નાંખી જાળ,
પેટથી કાઢ્યો પુરપતિ. નર કીધો તે ન્યાહાલ.

કામ કરવા તેના ઘરતાણું, રાખ્યો રૂડી પેર;
વચન બંધાણો ત્યાં રહ્યો, ગુણવંતો તે ઘેર.
ચંદન રહ્યો ઢીમર ઘરે, આગરી વણઝારા વાન,
સાયર તો શહેરમાં ગયો, નીર રઝળતો રાન.

છપ્યો

જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય, મમત મન મુખથી મરડે;
જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય, દૈવ થઈ રાજા ડડે;
જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય, વછોડ વહાલાનો વ્યાપે;
જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય, મુકિ કોઈ થાપણ નાપે;
રાજ રિદ્ધ સિદ્ધ સુખ ગ્રહ થકી, કરમ લે તાણી ગ્રહ લાખે;
શામળભટ સાચું કંઈ, ગ્રહને કો દુલો રખે.

ચોપાઈ

ચારે જાણુ ચોવાટે રહ્યાં, પછી તે એકઠાં કેમજ થયાં;
જ્યારે પાધરા ગ્રહ થાય છે, ત્યારે દરિદ્ર તેનાં જાય છે.

છપ્યો

બાર વરસ વનવાસ, રામશીર રાહુ દશા છે;
મંગલ દશા ઈતિહાસ, પાંડવ વૈરાટે વસ્યાછે.
દ્વાદશમે થયો ચંદ્ર, ઈંદ્ર ગૌતમી ગયો;
ઘાત ચક્ર ઉતપાત, દુર્જેધન બહુ વવાંશો.

શનિશ્ચર ચોથે વલી સીતને, વન રઝલાવ્યાં કલંક ચઢ્યાં;
શામળ કહે નડે ગ્રહ સર્વને, દેવ આગલ કીંકર કશા.

ચોપાઈ

નાહાનો બંધવ જે છે નીર, સુખ પામ્યો છે જેહ શરીર;
ભમતો ભમતો ભુલો પડ્યો, ગામ નરવાહન તણે જઈ ચઢ્યો.
નરપત નગરીનું છે નામ, આવ્યો નીર બંધવ તે ઠામ;
અપંગ તે તો રાજ થયો, રગતપિતને રોગે રહ્યો.

વાપ્યો કોહડ કાયામાં કપટ, પેલા જન્મનો એ પાપીષ્ઠ;
તેણે સુખ કર્યું તાજ, મચ્છે કોઈને સોંપવા રાજ.
શણગારી હેતે હાથણી, સુદ્ધિ ધરાવત સાથની;
મળી મેદની અપરમપાર, રાય રંક દાતા જુઝાર.

કરિ પ્રતિજ્ઞા તેણે ઘણી, કળશ ઢાળે તે ધરતીનો ધણી;
વાચ્યા ચુકે તેને પાપ, સાખી સુરજ ને શીવનો શ્રાપ.
ફરતી ફરતી હાથણી જોતી ફરે, કબુલ તે કોને નવે કરે;
ફરતી આવી ત્યાંહ, ગરીબ રંક ઉભા છે જ્યાંહ.

ઢોળ્યો કળશ નીર બાળક શીશ, પ્રસન્ન થયા ઉમિયાપતિ ઈશ;
તે કુંવરનું તોળ્યું તોલ, ચુક્યો નહિ જે બાલ્યો બોલ.
રાજકુંવર બેસાડ્યો રાજ, કર્યું પુન્ય તે વેળા કાજ;
અંધ કહે જાઉં કાશીએ, તું કર રાજ વસુધા વાસીએ.

શા માટે કાશી જોઓ છો, દેહમાં બહુ દુઃખીઆ થાઓ છો;
કીધું અંજન તેને કરજોડ, ચોળ્યું ઓસડ ગયો છે કોડ.
આંખ ઉઘાડી રોગજ ગયો, વૃદ્ધ રાય તે સાજો થયો;
તેને ઉપજ્યું અદકું હેત, સોંપ્યું તન મન ધર સમેત.
ચંદ્રમુખી તેને તનયા એક, પરણાવી બહુ કરી વિવેક;
આણુ વરતાવી પુરમાં પત્ર, શીર સોવારબુંદ તેને છત્ર.

ખાય પીએ ને ખુબી કરે, સજ્જન પોતાનાં નિત સાંભરે;
 હવે સાયર જે શહેરમાં ગયો, સમાચાર તેનો શો થયો.
 કરે વણિકતણી ચાકરી, બાંધે નહીં કોશું બાકરી;
 ઠઠાબાકર સિંધુ તીર, ઝરબ ઝરબના વાંહે નીર.
 ત્યાં જઈ પહોંત્યાં તેનાં વહાણુ, પુર પ્રતે કીધાં પરિચાણુ;
 વેચી વસ્ત ખરીદો ખ્યાલ, ભર્યો બીજો મેન મીનો માલ.
 ઢોકલસંઘ તે ગામે ઘણી, ગુરૂઓ ડહાપણુ બુદ્ધિ ઘણી;
 તેને ઘેર એક બે ઘોડલા, જુગત ગંગાજળ જોડલાં.
 હાડે હાલે ફોકટ ફરે, વાણી પીને બાંધ્યા ચરે;
 અસ્વાર થઈ એસે કો પીઠ, ધરતી ઉરાડે ધરે નહિ શીશ.
 દીસંતા તે દેવસ્વરૂપ, રતન જડી ભમાડ્યા ભૂપ;
 કો હાંકે નવ ઘાગ્યલ ગરદ, માણે નહિ કો પીઠે મરદ.
 શેઠ વહાણુવટીઅલ તણો, તેને સ્નેહ રાજશું ઘણો;
 કરે વાત સભામાં જ્યાંહ, વાણોતર ઉભો છે ત્યાંહ.
 જળનો જોલો છે હાથમાં, સમીપ શેઠતણા સાથમાં;
 રાજા કહે વેપારી સુણો, જાણતા હો તો વાત એક ભણો.
 અશ્વ અનુપમ છે અમૂલ, સુરજ રથ જેવા અમતૂલ;
 દીસંતા તો જાણે દેવ, પણ એની ખોટી છે ટેવ.
 પીઠ બેઠે ભરે નહિ પાગ, બાકી છે લાખેણો લાગ;
 છે મરદ મુછાળો તમ સાથ, કે રાખે ઘોડો મારો હાથ ?
 વાણીઓ કહે અમે બીજીએ, ભારે કામ તે કેમ કીજીએ;
 ત્યારે ચાકર બોલ્યો વાણુ, કર્યો પ્રણામ જોડી બે પાણુ.

એ ઘોડો ઝોળાખીએ અમો, તુરી તે દેખાડો તમો;
 ત્યારે વાણીએ કીધી રીશ, દીધી ગાળો તેને દસવીશ.
 અશ્વ બેસનારો તે આવીઓ, શુળી દેતાં ત્યાંથી લાવીઓ;
 પુરપતિએ પરીક્ષા કરી, તરત મંગાવ્યો ત્યાં તે તુરી.
 ચોકડું મોરડો પલાણી પીઠ, દેવરૂપ દેવાંશી દીઠ;
 કરી સલામ વળગ્યો પાવડે, ચતુર નર ઘોડા પર ચઢે.
 દીધાં તશ્વ ત્યાં દશને બાર, ખાંતેતો ખેડયો તોબાર;
 પાંચ સાતેક રપેટી દીધ, બેડાંગ વાંકડો રાંકડો કીધ.
 બીજો ખેડયો બુદ્ધિનિધાન, રાએ વિચાર્યું ત્યાં મનમાન;
 એ કે બત્રિસ લક્ષણો ઈંદ્ર, શોભે જેમ તારામાં ચંદ્ર.
 અધિપતે દીધી અદકી આશ, પ્રીત કરી બેસાડયો પાસ;
 નહિ ચોર ચતુર છે એહ, દેવરૂપ દેવાંશી દેહ.
 રૂપનિધાન કંદ્રપલોલ કુંવરી એક, બહાલી રાયને તે વિશેક;
 લગ્ન લેવરાવ્યું તેણી વાર, બુદ્ધિનિધને પરણાવી બાળ.
 જામાત્રકરીસાયરથાપીઓ, એકઅશ્વઅલખતઆપીઓ;
 પસાય પહેરામણી પ્રીતે કીધ, ગરથ અરથ અદકેરો દીધ.
 શેઠ સેવકને કહે સાથે આવ, અરથ ગરથ કન્યાને લાવ;
 કહેણ માન્યું તેનું કે કથી, હુણુહરામ નર થાતો નથી.
 અધિપતિએ આપ્યું બહુ હાથ, સ્ત્રીને મોકલી સ્વામીસાથ;
 પાછાં હાક્યાં વિદેશે વહાણ, પલટયો તે વાણીકનો પ્રાણ.
 દગો તો એ ચાકરને દેઉં, અશ્વ અનોખમ ને સ્ત્રી લેઉં;
 નિદ્રાવશ થયો જ્યાહરે, નાંખ્યો જળ માંહે ત્યાહરે.

રાખનારો જેને માથે રામ, લઈ શકે ન કો તેનું નામ;
આખું પાટિયું હરિયે તેપર ઘડી, ચતુર તેપર બેઠો ઇંચઢી
રાત દિવસ ને સાંજ સવાર, પુન્ય પ્રતાપે પામ્યો પાર;
જે ગામે બંધવ રાજ કરે, પાટિયું તે ઠેકાણે ઠરે.

ઢાહરા

મોકલ્યો હુતો મારવા, પોંહચીવાળો પરચંડ;
રાવ કરે જઈ રાવળે, દેવરાવું એને ડંડ.
રાજદારે જઈ રહ્યો, અચરત અદકું હોય;
દીઠો બંધવ પોતા તણો, કળી ન શકે કોય.
મેં તો મરતજ બાંધીઓ. વડજ ઉપર વાટ;
સજીવન એ ક્યાંથી થયો, અચરત એ અગાધ.
રાજા બેઠો રાજમાં, પંથી તેડયો પાસ;
અરસપરસ બે ઓળખ્યા, લીલા લહેર વિલાસ.
એકાંત બેઠા બે ઓરડે, કહી વિતકની વાત;
સંભોગ થયો વિભોગનો, શોભ્યા વરસે સાત.
બગરાજ પંખી એક ઉતર્યો, કર્યો સજીવન દેહ;
રાજ પામ્યા નગરનું, દુધે વુઠ્યા મેહ.
નિરમળશા જે નગરમાં, પોંહચી મેલી પ્રીત;
તેણે મોકલ્યો મરાવવા, રૂડી કીધી રીત.
દંડ કર્યો તે લાંઠને, લાખો પોંહચી લીધ;
ખર વાહન કરી ફેરવ્યો, જેણે કામ એ કીધ.
એટલે વહાણ વિદેશનાં, ઉતર્યા આવી તીર;
સાહી આણ્યો શાહુકારને, જેણે નાખ્યો નીર.

માલ સરવ માલમ કર્યો, લીધો તો તોખાર;
તેને લીધો જીવતો, લીધી નિર્મળ નાર.

નિષ્કલંક નિર્મળ કામની, અદકું સાબૂત આપ;
તે દેખાડયું પારખું, વેદ પુરાણે છાપ.
બંધવ બે સુખિયા થયા, કહી વિતકની વાત;
વણજરા માંહે હતી, જોડ પોતાની માત.

તે નાયક આવ્યો નગરમાં, પંચલજામી છે પોઠ;
તે રાજના મોહોલમાં, ગુણવંત બેઠો ગોખ.
વાત કરી વિનોદની, કર્યા ચતુરાઈ ચેહેન,
તે નાયક કહે અમે ઉઠીશું, વાટ જીએ મુજ બહેન.

રાજકુંવર મન રીઝીયા, પુછી પટંતરે પ્રીત;
માનો આજ્ઞા બહેનની, એ તો રૂડી રીત.
છે નાહની કે મોટી છે, પીતરાઈ કે ચોરમાન;
કે સગી કે સાવકી, ગુણીજન કરો ને જ્ઞાન.

નાયક કહે નરપત સુણો, અમે બોલીએ બેહેન;
માન્યથી અદકી એ ઘણું, તન મન ધન એ એન.

કન્યા તે કંથ વહાલા તણી, નારાયણશું ચેહેન,
અંતની અંદન રાયની, છે મોંચબોલી બેહેન.

સાયર નીર બે દીકરા, વહાલા તણા વિજેગ;
તે રડવડતીતી રાનનાં, ભામની કર્મના ભોગ.

હેતે હાથ માહારે ચડી, દેવી દેવાંશી ડાહી;
મલીઆગરી તે ભામની, હું તો તેનો ભાધ.

વણઝારાને વધામણે, આખો મોતી હાર;
 હેત હરખ હૈડે થયું, ઉલટ અપરંપાર.
 અણુવણુ પાએ અધિપતિ, મલિયા માને બેય;
 આંસુ ચાટ્યાં હરખનાં, નૌતમ વાધ્યો નેહ.
 થાને ભીનો કંચુઓ, હરખનાં વાગ્યાં બાણ;
 અરસ પરસ વરસ બારનાં, વિગત કર્યાં વખાણ.
 પાએ લાગી બે પદ્મનિ, કુળવંતી કહેવાય;
 ચંદનની ચિંતા થઇ, ગુણ સહુ તેના ગાય.
 ગોર એક ડાહ્યો ધરતણો, પ્રીતે તેડ્યો પાસ;
 લેખ લખી એક આપીયો, અતિશે દીધી આશ.
 પરમુલક પરદેશમાં, ગુફા ઘેવર કે ગામ;
 લખ્યો કાગળ દેખાડજો, ઠરજો જોઇને ઠામ.
 “ક્યાં ચંદન ક્યાં મલિયાગિરી, ક્યાં સાહેર ક્યાં નીર;”
 કહેતાં ફરજો એટલું, શોધન કરે શરીર.
 પ્રતિ ઉત્તર પ્રીછે તેનો, પુરે લખાવજો લેખ;
 કામ સરે સહી આપણું, તેમાં નહિ મીન મેખ.
 વિપ્ર હીંડે વાંચતો, લખીયો કાગળ ગાય;
 છાનાં રહે સૌ સાંભળી, ધાવ પુરે નવ થાય.
 એક સમે એક ગામમાં, બેઠો બુદ્ધનિધાન;
 વાંચ્યો કાગળ વિપ્રજન, સિદ્ધ થયો સાવધાન.
 વિભૂત ચોળી છે વપુ વિખે, જટા ધરી છે શીશ;
 દેરે બેઠો ફરિયા તટે, અહુરનિશ પુજે ઇશ.

સમરણ કરે શૂલપાણનું, ધરણીધરનું ધ્યાન;
વાંચ્યો કાગળ વિપ્રજન, પોતાને અભિધાન.

કાગળ લીધો કરથકી, વાંચી જોયો વરત;
અખંડ ધાર આંસુ તણી, તે વેળા ચાલી તરત.

તેણે ધાવ પુરો કર્યો, વિપ્ર હાથથી વેદ;
પાછો આપ્યો પંડિતને, જ્ઞાંત ન ભાગી લેદ.

“ક્યાં ચંદન ક્યાં મલિયાગિરી, ક્યાં સાયર ક્યાં નીર;
જીમ જીમ પડે વિપત્તડી, તીમ તીમ સહે શરીર.”

વિપ્ર વધામણી લાવીઓ, જ્યાં છે રાણી રાય;
વાત કહી વિદેશની, ઉલટ અંગ ન માય.

દક્ષણમાં દેહેરું દેવનું, ધર્યો જોગીએ જોગ;
તેણે કાગળ વાંચીઓ, ભાવ ધરીને લોગ.

અખંડ ધાર આંસુ વહે, ન રહી ધારણા ધીર;
“જીમ જીમ પડે વિપત્તડી, તીમ તીમ સહે શરીર.”

પુરો કરી આપ્યો પલકમાં, આપ્યો ઉલટ ભેર;
એક માસમાં આવિયો, રાય તમારે ઘેર.

દુંદભી વાગ્યાં દેવનાં, ગડગડિયાં નિશાન;
તન જે ચાલ્યા તેડવા, ભાવે ઉદિયો ભાણ.

પાગ નમ્યા પિતા તણે, હંડવત કર્યા દશવીશ;
પ્રદક્ષણ પંદર કરી, ખોળે મેલ્યાં શીશ.

એકાંતે જોઠા અધિપતિ, તન જે ત્રીજો તાત;
વિતક કહી વરસ ખારની, કહી વિસ્તારી સૌ સાથ.

મુસ્તક મુગટ ધરાવીઓ, શીર સોહાવ્યાં છત્ર;
હસ્તિએ બેઠા હેતથી, પંચ પિરોજ પત્ર.

ગડગડયાં ઘોર નિશાન ને, આવ્યા ગાતા ગાથ;
લેટયાં પોતે ભાવશું, સતવંતી સ્ત્રી સાથ.

દિવસ દોહેલા વહી ગયા, રૂડું પામ્યા રાજ;
સેના લઇને સંચર્યા, પેશકશાને કાજ.

દીવાન મેલ્યો તે ગામમાં, ઠરાવ કરી રાખ્યો ઠામ;
ચતુર નર ચારે જણાં, આવ્યા ચંદનાવતી ગામ.

વીટયું ગામ વસુધાપતિ, વરત્યો જેનેકાર;
પુંડરિકને પ્રાણે કર્યો, ક્ષણું ન લાગી વાર.

આણ ફેરવી આપણી, શોભ્યા સજ્જન સહુ સાથ;
અરથ ગરથ ભંડારનો, પુંડરિકનો આવ્યો હાથ.

પ્રોઠાં મંદિર માળિયાં, પ્રોઠાં ગામ ગરાસ;
પ્રોઠી પ્રજાની પ્રીતડી, પામ્યા લિલવિલાસ.

ચંદન ને મલીયાગરી, તન સાચર ને નીર;
જે વહુઓ તેની બાળકા, છએ શુદ્ધ શરીર.

ખાય પીએ દિન નિરગમે, આનંદે દિન જાય;
એક દિવસ એક રાતમાં, બીજું કૌતક થાય.

મહીપતિ પોઢ્યો મેડીએ, મેનમેન માઝમ રાત;
જાગે પોતે એકલો, સુતાં માનવ જાત.

એટલે શબ્દ બીજો થયો, પડું પડું પડું કહું ત્રણ;
તેહ સાંભળ્યું સર્વદા, સ્વયં રાયે નિજ કર્ણ.

પડું પડું તે શું કહે, પડીશ હવે તું કેમ;
કાંઈ બાકી રાખીશ માં, રાખે તે મુજ સમ.

મોટો કડાકો મહેલમાં, ટુટી પડીઓ તરત;
દિપક જોત દશે દિશા, નરપત કીધી મરત.

સાક્ષાત્કાર કોઈ શક્તી છે, શોભામાં લક્ષ્મી મૂલ્ય;
થયો ઢગ હીરાતણો, ચિંતામણી સમતુલ્ય.

પ્રકટી કન્યા કો કારમી, પદ્મનિ પુરણ પૂર;
સિંહલ'કી શુભ કામની, નારીમાં બહુ નૂર.

વેણુ દીસે વાસુકી તણી, ઉઢર આપ અપાર;
વાસ દિસે વનિતા તણો, હૈડા કેરો હાર.

દીઠી કો દેવાંગના, જોઈ રામાનું રૂપ;
એ કન્યા કોને પરણશે, જ્ઞાંતમાં પડીયો ભૂપ.

ત્યારે શબ્દ બીજો થયો, સાંભળ રાજા કરણ;
પિતા એક ને પુત્ર બે, તોલ વિચારો ત્રણ.

જેણે દુઃખ વેઠ્યું ઘણું, તેનું કરજો તોલ;
તે કન્યાને પરણશે, બોલ્યા એવા બોલ.

એટલે સરવે જાણીયું, પેર વિવાહની વાત;
પુત્ર પિતા સહુકો મળ્યા, પોકારે પરભાત.

વેઢ વચન લોપાવિયું, માન્યું કારણ વરત;
તે લગને તે મહુરતે, પરણાવી કન્યા તરત.

ઢોલ ઢબુકાં થઈ રહ્યાં, પરણ્યો રૂડી પ્રીત;
વિવાહમાં વરણુવ કશા, રાજસ રૂડી રીત.

શબ કહે સતવાદી મુણો, વિક્રમ વીર વડહથ્થ;
 દાને માને ડહાપણે, શુભ કામે સમર્થ.
 વેઠ્યું દુઃખ કોણે ઘણું, કોણ પરણ્યો કન્યાય;
 બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ છે, જો બોલો અન્યાય.
 છાનો કેમ રહે છત્રપતિ, સાચી વાતપર સ્નેહ;
 જળ મુક્યું જુઠી વાતનું, એહ દેવાંશી દેહ.
 જેને દેતાતા શુળીએ, નાંખ્યો સમુદ્ર માંહ;
 કન્યા પરણાવી તેહને, તોલ કરીને ત્યાંહ.
 પિતા ખુડ્યો પલકમાં, ઢીમરે કાઢ્યો બહાર;
 સુખે શિવ દહેરે રહ્યો, પામ્યો દુઃખ તે પાર.
 વનિતા વણુઝારે પડી, ખાન પાન સન્માન;
 દુઃખ પડ્યું વિભેગનું, વેઠે પણ નિશાન.
 મૃત્ય પામ્યો મહિપત થયો, રૂડું ભોગવ્યું રાજ,
 શુળીવાળે દુઃખ બહુ સહ્યું, ક્યું પરધેર કાજ.
 બહુ દિવસ વરસ સાતથી, ચાંપ્યા તેના ચરણ;
 જળ ભરતો અંન રાંધતો, કીર્તન સંભળાવતો કરણ.
 દુઃખના એને ડુંગરા, દુઃખનાં ઝાઝાં ઝાડ;
 જળ સાચરથી જીવિયો, તેમાં પ્રભુનો પાડ.
 સાબાશ કહી શબ ઉડીયું, ચોટ્યું વડને ઠેઠ;
 જ્યાં મસાણ છે ગાંધવીયું, ક્ષીપ્રા વહે છે હેઠ.
 પુરપતિ તો પાછો વળ્યો, શુણવંત આવ્યો ઘેર;
 સિદ્ધ આગળ માંડી કહી, પ્રભાત સમે સઉ પેર.

આપું તુજને એહ તો, ત્યારે પીશું નીર,
 અંનજળ નવ ભક્ષણ કરું, સાંભળ સિદ્ધ શરીર.
 રખીદાસ પ્રતાપથી, થયો ગ્રંથ એ સાર;
 એ ગ્રંથ જેણે ઓળખ્યો, નહિ જમડા દે માર.
 નવમે દિવસે નરપતિ, ઠીક કરાવી ઠાઠ;
 શામળભટ સાચું ભણે, કથા થઇ છે આઠ.
 શ્રોતા વક્તા સૌ સાંભળે, અંબા પુરે આશ
 કલ્યાણકારી સઉ વિશ્વને, કહે કવિ શામળદાસ.

૩

પંચ ત્યાં પરમેશ્વર

રાવણ-પૂછે અઢારે વરણને, કહોને સાચી વાત;
 સીતા આપવી કે નહીં, ખરી બતાવો ખાત.
 કોની ન રગતી રાખશે, બોલી રૂડી વાણ;
 સત પ્રકારે સાચું કહો, ન થાયે હાંસું કે હાણ.
 વેવાર વાત સહુને ગમે, એહ અક્ષર એહ આંક;
 રૂડી કહો એ વારતા, કોય ન કાઢે વાંક.
 મનગમતું કરજો તમે, એ વાતે નહિ રીશ;
 ખરી વાતે નહિ ખરખરો, તે જાણે જગદીશ.

કવિ—અઢારે વરણ હવે બોલશે, પોતાને સુઝતી પેર;
 પોતે બેઠા સાંભળે, તેહ ઠામ તે ઠેર.

સંવાદ આ જે સાંભળે, તેને પરમેશ્વર પ્રસન્ન;
 ગાય શીખે હેતે કરી, છે રેવાનાં દર્શન.
 મનમાન્યાં માગ્યાં મળે, વિધવિધ પેર વિદ્યાસ;
 પિતા પુરુષોત્તમ તણે, કહે કવિ સામળદાસ.
 શ્રોતા વક્તા સમજતા; કહે કવિતા કરન્નેડ;
 સામળ કહે સહુ ખોલને, જયજય શ્રી રણુછોડ.

વિચાર પૂછ્યો એક વિપ્રને વિધવિધે,
 મહારાજ મહિમા કહો મનમાની,
 આપવી એ ઘટે કે નહિ આપીએ,
 દસ તમારે કશી યુધ્ધ દાની;
 મહિપતિ માન મટાવીએ કેમ કરી,
 લાજ ઘાટાવિયે હોડ હાની,
 પાછી આપતામાં પરાક્રમ તે કશું,
 ભીખ તેને પછે ભૂખ શાની.

વૈધ્ય કહે વેવાર એ પાખી છે,
 આપતે લાજ છે પરિયામાં,
 અથડાવે દહાડા દશ વિશેક,
 હાલક યુકાલેક કરિયામાં;
 રાડ જુઓ એ રીંછડાં કેરી,
 કણુ એક ભાજન ભરિયામાં,
 કાયમ કયમ થઇએ આગળથી,
 શું વહાણુ મૂક્યું છે દરિયામાં.

કહે કણ્ણી કેમ કામિની દીજીએ,
 જાત જોરાવર શું એની જાણી,
 પાછા જશે અથડાઈને પોતે,
 કે લહેર સમુદ્રની લેશે તાણી;
 લંકા સરીખડો કોટ લેશે કયમ,
 રાવણ રાય દેખીતો જે દાણી,
 પૃથિવીપતિ એ પત મૂકે કેમ,
 છેલ્લે ક્યારે શું ગયું છેજી પાણી.

ગજધર કહે દાહડા પાધરા દૈત્યના,
 શિવ વરદાનની છાપ છે રે,
 સાત સમુદ્રની આડ છે ઓટે,
 અધીપત રાણેજી આપ છે રે;
 દેવ હીંડે છે દશો દશ નાસતા,
 ત્રણ લોકમાં જેનો તાપ છે રે,
 બહું લાવ્યા છે તો ભૂપતિ ભામિની,
 ગજે તસુ તો માફ છે રે.

સોની કહે લાવ્યા છે સીતાને,
 પ્રીતે વચન એ પળવું છે,
 ચોટ નાંખી છે તો ચંતા શી,
 રાજ્ય પદવીમાં રળવું છે;
 આમે કરમ લેલાટ લખાણું,
 તે શું ટાળ્યું ટળવું છે,
 સોનું પહેરે જો કાન જ ત્રુટે,
 જતરડા વચ્ચે નીકળવું છે.

ધાંચી કહે ઘણું શું જોર એમાં,
 માંકડાં કેરો એ માર જોરે,
 બાળક બેહુમાં બુધ છે કેટલી,
 ભૂપ બારેનો એ જોર જોરે;
 નહિ ઘોડલા જોડલા હાથિયા સાથિયા,
 કટક કેરો પોકાર જોરે,
 હડબડવું નહીં હિમ્મત રાખવી,
 તેલ જો તેલની ધાર જોરે.

મોચી કહે મેં તો માંકડાં દીઠડાં,
 નાશે જેમ રણમાં રોઝડાં રે,
 કોઠાં બિલાંને કાજે વઢે ઘણું,
 તુચ્છ તરણાવત તોછડાં રે;
 હૂકતાં કુદતાં હુકતાં ઝુકતાં,
 ફોજ નહિ એ તો ફોજડાં રે,
 હિંમત રાખીએ દલ એ દાખીયે,
 પાણી પહેલાં શાં મોજડાં રે.

નાઇ કહે છે નાત સઘળી અમને,
 રૈયતમાં સહુ કહે છેજી રંકા,
 ગત બાણે કુણુ ગોવિંદ કેરી,
 અકલિત અક્ષર એહના અંકા;
 સુઝ વિચારતાં તો નથી સુઝતું,
 લંચુર કેમ લઇ શકશેજી લંકા,
 કોથળીમાંથી સાપ જ નીસરે,
 વાળંદના દન હોય જો વંકા.

કહે દરજી દલ જાણું છું હુંય,
 ભૂપ આપણો ભોળો છે,
 પહાણ તારી આવ્યો પરપંચે,
 જનાવર સંઘાતે ભેરો છે;
 બાળી ગયો બળવંતો કોયક,
 ટેક ઘણેરો તોરો છે,
 આરા કેડે વારો આવે,
 જયમ સોયની કેડે દોરો છે.

પરિચટ કહે હું પ્રીછ્યો પારખું,
 હાથ તારે શિર હરનો છે,
 નવ ગ્રહ બાંધ્યા છે નરપત,
 તો ભાર શો એના ડરનો છે;
 હારીને જો હિંમત મૂકો,
 તો નામોશીનું નરનો છે,
 ઘોખી કેરો કુતરો નહિ,
 ઘાટ તણો નહિ ઘરનો છે.

ભોઇ કહે ભૂપત કહું તુજને,
 સીત હરી તે સાંખી છે,
 ભેરાવર જન દીસે ગાગા,
 ભાગ્ય નિધિ શી ભાંખી છે;
 પચવાની નથી એહની પ્રમદા,
 જેવી જીવતી માંખી છે,
 અંગદ વિષ્ટિયે આવ્યો તો તે,
 કણક મરછને નાંખી છે.

સલાટ કહે શાણા છે સહુકો,
 વેદ વચનની વાણી છે,
 સીતાજીને સ્ત્રી જાણો પણ,
 રામ તણી તો રાણી છે;
 એહના શાપથી ઉદવસ્ત થાશે,
 હુંશ થકી બહુ હાણી છે,
 રંકનું કહ્યું રાવણ કયમ માને,
 પત્થર ઉપર પાણી છે.

સાબજિયો કહે સઉ જાણો છો,
 જીવતી એહ લાગ્યો છે જાણી,
 એહને ગમતું આપણ બોલો,
 વખાણ કરો વિધવિધની વાણી;
 શીખામણ દેઇને થાકી છે,
 રાવણની મંદોદરી રાણી,
 ધરમ વાતે ધર્મજ થાશે,
 દૂધનું દૂધ ને પાણીનું પાણી.

ભરવાડ કહે ભૂપત પૂછે છે,
 સાચી વાત કહો મન માની,
 દેશ ભંગ થાએ દેખતાં,
 પરથમ તો પરજને પાણી;
 લંગુરાએ લંકા બાળી,
 જાન સહુને પહેલી બાણી,
 વઢવાડ ન થાય તો સહુને રૂડું,
 તો રહે દૂધ દહીં ને દાંણી.

જતી કહે સહીકો સાંભળજે,
 ભૂંડા લોક તો ભૂર ભમાડે,
 રામચંદ્ર મોટો રિદ્ધપત રાજ,
 પ્રોઢો કોટ પણ વાંદર પાડે;
 આપણો રાજા અતિ બળિયો,
 જીત્યા છે મહલ અધિક અખાડે,
 એહ સાથે વઢતાં નહિ વાઘે,
 વેચવો કાંશકો વરતિયા વાડે.

ગોલો કહે ગુણવંતા આગળ,
 માહરી તો મોટમ મતી,
 નવ ગ્રહે જિતી બાંધ્યા નરપત,
 રાવણ રાયની મોટી રતી;
 જે જિતે તો કામજ થાશે,
 નહિતર પાછી આપશે સતી,
 હાર જિત છે હોડે રમવું,
 ક્યાં ગોલાને ઘેર ગાયો હતી.

કોળી કહે કહું કર જોડી,
 દેશપતિ આવ્યો છે દાવે,
 શૂરો થઈ સીતાને લાવ્યો,
 તે કયમ કુડો કાયર કાવે;
 જિતવું ને વળી જશ લેવો,
 નીચ નિર્માલ્ય થયે તે નાવે,
 કુણુ બાણે કિરતાર શું કરશે,
 ભીલનું બાલોડ જે પાધરૂં આવે.

ચિતારો કહે ચંતા મુજને,
 અધિક વાંદરાં આવી અડશે,
 ઘણાક જોજન છે ઘડ ઊંચો,
 પણ ચહાય તે વેળા ઉપર ચડશે;
 દેહવટ કરશે દેશ લંકનો,
 નિશ્ચે એ નરપત્યને નડશે,
 શ્રીરામચંદ્ર સમજે છે સર્વે,
 શું મોરનાં ઇંડાં ચિતરવાં પડશે.

કહે પરભપત સુણ રે ભૂપત,
 અતિશે વાંક તમારો છે આડો,
 ચંતની કેરા ચોર કહેવાણા,
 તેની સાથે કરો છોજ તાડો;
 હઠાવે હનમંતને જેહ હડોદ્યે,
 એવો કે તમ દાસ દેખાડો,
 જગજીવન સાથે જીત કશી તમો,
 કોઠી ધોધને શું કાદવ કાઢો.

સોની વાણીયો કહે છે સાચું,
 અધિપત છે તારા મનમાં આંટો,
 જોરાવરસું જુદ્ધ કરવાં છે,
 તલવટ નહીં એ વિપરીત વાંટો;
 કાળના કાળ પરબ્રહ્મ પોતે,
 એની સાથે વઢી શું ખાટો,
 કર્યા કરમ ભોગવશે કુડાં,
 રામ હાથે રધા સોનીનો કાંટો.

વૈદ્ય કહે વેરી શું વઢીએ,
 તો તો એક કહ્યું તે કીજે,
 સામ હામ ને લેદ કરો બહુ,
 ખરી વાતમાં કોય ન ખીજે;
 આમે જે લખ્યું તે થાશે,
 ઘડિયે લાવો લાખેભો લીજે,
 બળ દેખાડી જુઓ એ ખીડે છે,
 પ્રથમ રેચ નેપાળાનો દીજે.

વેદીયો કહે એ વેદે લખાણું,
 મહા શાપ સતીના સુણવા છે,
 લાંગુરને જે લાંકા લેવી,
 તે ડુંગરા શું બણવા છે;
 જેવું વાવીએ તેવું ઉગે,
 તેવા કણ પછે લણવા છે,
 રામ રાણી નાખે રાવણને,
 એમાં વેદ શું બણવા છે.

કવિ કહે કર્મ લખ્યું તે થાશે,
 નિશ્ચે વાત ન થાયે નવી,
 વૈરભાવે અધિપત અવતરિયો,
 તો સીતા હરવા બુધ હવી;
 જહુપતિ સાથ જિતે નહી કોઈ,
 જો પશ્ચિમમાં ઉગે રવી;
 જ્યાં ગત નહિ સુરજ ચંદ્રની,
 ત્યાંસુધી ગત કરતા કવી.

ભવામ્બો કહે ભુંડું માનશે પણ,
 તોલ વાત કહીશું તાંને,
 સીતા આપીને પાગે લાગે,
 ને દશાશન હોયે દાનો;
 હુંટાશે સમરથ ને રિદ્ધિ બાધી,
 શું પાવેને ચડશે પાનો,
 સાચું કહેતાં રીને કે ખીને,
 નાચવા બેઠા ત્યાં ધુંધટો શાનો.

અંધો કહે આગળથી સૂઝે,
 કૂડાં કેરી શી કારસી,
 રૂઠયો રામ રધુનંદન જેને,
 તેને વળતો કોણ વારસી;
 દેવ આગળ ડહાપણ તે કોનું,
 પંડીત આગળ શી પારસી,
 રૂડી રીત રાવણને કહેવી,
 તે આંધળા આગળ છે આરસી.

બધીર કહે મારી બુદ્ધિ થોડી,
 તોય કહું એક રૂડા કાળે,
 રંકનું કહું રાજા નવ માને,
 જેને છત્ર કનકનાં છાળે;
 અહંકાર મહા લાગ્યો અતિબળ,
 લક્ષ્મણ તે આપતાં લાળે,
 એહ આગળ કહેશે તે મિથ્યા,
 જ્યમ બેરા આગળ શંખજ વાળે.

એક ગ્રક્ષ તણો નર કહે છે,
 અધિપત છે હજી આડામાં,
 ઐરાવત એણે નથી દીઠા,
 પ્રાક્રમ કીધું છે પાડામાં;
 એ હઠીલો હિમ્મત નહિ મૂકે,
 ટેક રાખે છે તાડામાં,
 કપટ કોટિધા એના મનમાં,
 જ્યમ બોતેર વિદ્યા બાડામાં.

પાવૈયો કહે પેર હું પ્રીછું,
 એ રીંછ વાંદરા ક્યમ વઢશે,
 ઉઠ જોજન છે કોટ કનકનો,
 તેહનો પાડ્યો કેમ પડશે;
 રામ રાજા ને રાવણ રાક્ષસ,
 નિર્જળ ક્યમ નરપતને નડશે,
 રીસાવી રહેશે રાવણથી તો,
 શું પાવધને પાનો ચડશે ?

વણુઝારો કહે વારો છો એને,
 ગુણુ વાત કહે છો તે ઘેલી,
 અગનીની આંચમાં આવ્યો અધિપતિ,
 પ્રિછયો પ્રીત નહીં એ પહેલી;
 વઢતાં વાત થશે એ વિપરીત,
 સીતા આપવી તે છે સહેલી,
 આપણુ શીદ આગળથી કહિયે,
 શું ગુણુ ફૂદશે બળદ પહેલી.

દંતારે। કહે દેશપતિને.
 દુનિયાં બાધી તો હસશે,
 રંજડ ઘણો રૈયતને થાશે,
 પૂર બાધું તે પીડાશે;
 દેહ પડશે દશાનન કેરો,
 નિર્માદ્ય થઈ આપે નાસશે,
 ઘરડાંની કહેવત તે સાચી,
 જે વધતો દાંતો તે ઘાસશે.

માળી કહે છે મુને ગમે નહિ,
 વાત કરો છો જે જે મોટી,
 રાવણુ રાજા છે એ ડાહ્યો,
 લક્ષ્મણ પડશે એ લોટી;
 જે કહું છું તે સાચું માનો,
 તમો સહુ કહો છો તે ખોટી,
 આજું કરશે તો સીતા લેશે,
 માળી રૂઝો કૂલ લેશે લેશે શું ચોટી?

પટેલ એક પાદરડે બોલ્યો,
 રાવણુની નવ્ય પોંતી રળી,
 સીતા વેલ એ ઝેર તણી છે,
 તે એહને લાગે છે ગળી;
 ઈંદ્ર તણી અલખત ભોગવતો,
 તેહ ટેક એહની તો ટળી,
 જાનકી જોખ એની લેઈ જાશે,
 જયમ પુંખ ન બાધો ને હાથેલી બળી.

પટેલ એક ચોરેથી ચેત્યો,
 બાળ પરી રાવણની બુદ્ધિ,
 બહેને કહ્યું ત્યાંથી છે બહેકચો,
 તે છે ગુણહીણી ને ગદ્દી;
 શુભશય્યા વૈમાન તજ્યાં છે,
 રાજપદવીની રીત્યો રૂંધી,
 લંકામાં એ લાડકવાયો,
 પટેલની ઘોડી પાદર સૂધી.

છીપો કહે છાજ્યું નહિ એને,
 છતનો એને છાક ચઢે છે,
 જગત જનેતાને એ લાવ્યો,
 સામે વેરી થઈને વઢે છે;
 ભેરાવર ઝાડ વાવ્યાં છે ઝેરના,
 તેનાં એને ફળ જડે છે,
 રાવણ આખર રાક્ષસીનો તન,
 ભત વિના શું ભાત પડે છે.

એક વિધવા કહે વિખાણું છે શું,
 તારો બોલ ગમે નહિ ગાંડો,
 વાર્યું નહિ કરે તે હાર્યું કરશે,
 કહિયે સુખે રાડજ માંડો;
 ઘડી બે ચારેક લંક લૂંટાશે,
 જેને ગમે તે ગામજ છાંડો,
 સુખે રાજ કયમ રાવણ કરશે,
 શું જિતવી છે રાંડીરાંડો.

પંચ મળી પરમાણુ કર્યું છે,
 રાવણ કાજળ શ્રીરામજી કેશર,
 રાવણ ખાખડો રામ ગંગોદક,
 રામ ઐરાવત રાવણ ભેંસર;
 'શ્રીરામ ધર્મી' રાવણ અધર્મી,
 કહે કવિ સામળભટ્ટ કવેશ્વર,
 જીતે રામ ને રાવણ હારે,
 પંચ તિહાં પોતે પરમેશ્વર.

બ્રાહ્મણ ભાટ ચારણ કેા કવિતા,
 ખોડ ન દેશો રંક કે રાણો,
 એક તો નામ શ્રીરામજી કેરું,
 બીજો અક્કલ થકી ઉખાણો.
 જેને જેહ વણુજ તે સુઝે,
 પ્રીત થકી સહુ પંચ પરમાણો,
 નિશા ચર્યા ભેઈ નરપતિએ,
 શામળભટ્ટ કહે સમજે શાણો.

શ્રીગુર્જર દેશ ગરવો ગુણુનિધિ,
 વિપ્ર શ્રીગોડ વેંગણુપુર વાસી;
 પિતા તે પુરુષોત્તમ કેરો,
 વીરેશ્વરનો પુત્ર તે વિદાસી;
 સામળભટ્ટ શિવજીનો સેવક,
 આઘ શક્તિ કેરો ઉપાશી,
 રામ ચરિત્ર આ ગાતે સુણતે,
 નિતપત કોડ વશાએ કાશી.

૪

ઉખાણાં

છેલ કુદંતો છેક, એક કાંડ એંતા ધોરી;
 શિંગ નથી તે શીશ, કહે ત્યારે તો તોરી.
 પીઠે નથી પલાણુ, ત્યારે તો મેડક માણે;
 નથી રહેતો તે નીર, જરૂર કાંઈ શશલો જાણે.

પણ શશલાને પગ ચાર છે, પગ વિણ આતો પરવરે;
 શામળ કહે અર્થ સહેલ છે, રૂડા જન રુદયે ધરે.

ચાંચડ

અચરત સરખું એક, સાંભળ્યું છે સૌ કરણે;
 જતા દિઠા જશવંત, તોલથી જન તો ત્રણે.
 ખટ પગ ને ખટ હાથ, નેત્ર બે દૈવત દેખે;
 બે ચરણે ચાલંત, લલિત લક્ષણથી લેખે.

તે કાનને નામે નામ છે, સતવાદી શોભીત સદા;
 કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, ફૂડ કથન ન કહું કદા.

કાવડવાળો શ્રવણ

ભાત ભાતના રંગ, લિલો પીળો કે રાતો;
 લોહ લકડ વૃક્ષ વેલ, રાવ રંક દુર્બળ માતો.

કનક કથિર મણિરતન, મેર મોટમ તુછ તરણાં;
 જીવજંતુ પશુ પક્ષિ, સિંહ નર હસ્તી હરણાં.
 વળિ જડ ચૈતન નર નારિયો, લાયક જન લેખી લિયો;
 શામળ કહે ચેતો ચતુર નર, એક રંગ સૌનો કિયો.

પડછાયો

ચાતુર નર તું ચેત, એક અચરત મેં દીકું;
 સુંદર રૂપ સ્વરૂપ, અધિક અમૃતથી મીકું.
 કાયા ઉપર હાડ, હાડપર વાળ લાણીને;
 વાળ ઉપર છે રુધીર, સુગુણ તેનાજ ગણીને;
 ખરિ તે ઉપર તો ખાલ છે ખાલ ઉપર વાળજ નથી;
 વળિ મુખમાંથી અમૃત ઝરે, શામળ કહે કહો કથી.

કેરી

પુણ્ય સુપાત્ર પવિત્ર, કુલ એવાની કન્યા;
 કિધો પિતાનો કાળ, એહ પણ મોટો અન્યા.
 વરી વડાઉવા સાથ, જાત રુડો તે જાણી;
 કાંઈ ન ચડ્યું કલાંક, વડા લોકોએ વખાણી.
 કહો કવણુ નાર પીતા કવણુ, કવણુ વડાઉને વરી;
 વળિ કવણુ કૂળ પેદા થઈ, શામળ કહે તે સુંદરી.

છાશ

સરસ સરોવર એક, ભર્યું છે નિર્મળ નીરે;
 પિયે નહિ કોઇ પંથિ, હંસ નવ બેસે તીરે.
 તે સર સમિપ જાય, યુટે જન જોતાં ઝાઝા;
 દુઃખ ન પામે દેહ, રહે તરતીએ તાજા.

કવિ શામળ કહે છે કારમું, હોંશીજનને હિત હશે;
 સ્વામી લાવેા સોહામણું, તેા સોળે પૂરા થશે.

દર્પણ

પ્રીતમદાસ

૧.

હરિ ભજન વિના, દુઃખ દરિયા સંસારનો પાર ન આવે;
જડ બુદ્ધિ જીવ, સંત વિના શુદ્ધ મારગ કોણ બતાવે.
તેં અનેકવાર અવતાર ધર્યા, બહુ કર્મ તણા કોઠાર ભર્યા;
અઘઘોઘ તણા અંગાર કર્યા. હરિં ૧

તું ઝાડ પહાણ જડ રૂપે રહ્યો, તેં શીત વૃષા બહુ તાપ સહ્યો;
તારો કલેશ કોણે નવ જાય કહ્યો. હરિં ૨

કર્યો ચાર ખાણ લક્ષ ચોરાશી, થયો જળચર સ્થળચર નભવાસી;
માયા બંધનથી ન શક્યો નાસી. હરિં ૩

પામ્યો મનુષ્ય દેહ તેમાં ન મળ્યા, ધનધામ પુત્ર પરિવાર ધણા;
હવે ગાઈ લે ગુણ ગોવિંદ તણા. હરિં ૪

કહે પ્રીતમ ચેતી લે પ્રાણી, એવું જનમ મરણનું દુઃખ જાણી;
શું સૂતો છે આજસ આણી. હરિં ૫

૨

મન માને નહિ, સો ફેરા સમજાવું તો યે શું થાયે;
ખળ કઠણ કઠોર ચંચળ, ચોર ચપળ ચિત્ત ચોદસ ધાયે.
મન ભૂત તણી પેરે ભમતું, ચાલે માયાની સંગે રમતું;
એને હરિ ભજવાનું નથી ગમતું. મન૦ ૧

મન નિર્લજ્જને લજ્યા ન મળે, પીળું ભાળે પોતાને કમળે,
લઈ નાખે માયાને વમળે. મન૦ ૨

જેમ કુકર માથે માર પડે, તોય આવી ઉભું દ્વાર અડે;
ફળ દેખીને મરકટ ઝાડ ચડે. મન૦ ૩

જો જમકિંકરનું દુઃખ જાણે, તો મિથ્યા સુખને શીદ માણે;
ગયો અવસર ઉરમાં નવ આણે. મન૦ ૪

કહે પ્રીતમ પરપંચ પરહરતાં, શુધ્ધ ભાવે હરિનું સમરણ કરતાં;
કંઈ વાર નહિ ભવજળ તરતાં. મન૦ ૫

૩

વાલાળ તું મોકલને વરસાદ રે,	શામળીઆ
સાધુ સંત શાનો કરશે પરસાદ રે,	શામળીઆ
અંનજલ ખુટયાં દુઝ્યાં સગપણ સઉનાં રે,	શામળીઆ
નથી ખમાતાં દુખડાં ગરીબ ગઉનાં રે,	શામળીઆ
પશુ પીડાય ન મળે પાણી તરણ રે,	શામળીઆ
ખિરદ તારૂં કાવે અશરણ શરણ રે,	શામળીઆ
સામ્રથ નહિ તારે સષ્ટી કરી શું કરવા રે,	શામળીઆ

પરજને તો જોયે નિત્ય પેટ ભરવા રે,	શામળીઆ
પરજ પીડાય તેહનું પતિને પાપ રે,	શામળીઆ
અંતરજાંભી જુઓ વિચારી આપ રે,	શામળીઆ
અંન વિના તે કયમ કરી દિન કાઢે રે,	શામળીઆ
અખજાનું બળ એટલું આંસુ પાડે રે,	શામળીઆ
જોરે કરીને જીવે કયમ જીવાય રે,	શામળીઆ
નજર કરો તો નવખંડ લીલા થાય રે,	શામળીઆ
દુનિયામાં પીડાય તાહરા દાસ રે,	શામળીઆ
માંનવીએ તો મૂક્યો છે વિશવાસ રે,	શામળીઆ
પ્રીતમના સ્વાંભી છો પરદુઃખ જાણુ રે,	શામળીઆ
ઘણી થઈ છે મૂકો મનની તાંણુ રે,	શામળીઆ

૪

બાળકના અપરાધ જીવે જો માત રે,	વાલાજી
તારે તેહનો કરે ઘડીમાં ઘાત રે,	વાલાજી
પિતા પુત્રની જ્યારે લાંચ ખાશે રે,	વાલાજી
તારે વળતી કયમ જીગમાં જીવાશે રે,	વાલાજી
જલ સીંચ્યાનું મેઘ માગશે મૂલ રે,	વાલાજી
તારે તો શું ટળશે અમારું સૂળ રે,	વાલાજી
હીંડ્યાનું જ્યારે લોભી ભાડું લેશે રે,	વાલાજી
ત્યારે કોણ ઉભું રહેવા દેશે રે,	વાલાજી
વિશ્વંભર થઈ વહેરો જ્યારે કરશે રે,	વાલાજી

સ્રષ્ટિનું કેઇ પેરે સંકટ હરશે રે,	વાલાજી
હનિયાનું દુઃખ દયા કરીને ટાળે રે,	વાલાજી
પુરણાનંદજી બિરદ તમારું પાળે રે,	વાલાજી
જગત જીવાડે તો મોકલજે મેહ રે,	વાલાજી
નહિ તો પડશે પલક વારમાં દેહ રે,	વાલાજી
હુકમી બંદા હુકમ કરે તો આવે રે,	વાલાજી
નાનાવિધનાં નૌતમ અંન ઉપજાવે રે,	વાલાજી
પ્રીતમના સ્વામી એ પ્રાક્રમ મોટું રે,	વાલાજી
જળ વરસે નહિ તો જીવ્યાનું ખોટું રે,	વાલાજી

ધીરો

૧

૫૬

ખખરદાર મનસુખાજી, ખાંડાની ધારે ચડવું છે;
હિમ્મત હથિયાર ખાંધીરે, સત્યની લડાઇએ લડવું છે.

એક ઉમરાવ ને ખાર પટાવત, એક એક નીચે ત્રીસ ત્રીસ,
એક ધણી ને એક ધણીઆણી, એમ વિગતે સાતસેને વીસ;
સો સરદારે ગઢ ઘેર્યો રે, તેને જીતી પાર પડવું છે.

પાંચ ખ્યાદલ તારી પૂઠે ફરે છે, ને વળી કામને ક્રોધ;
લોભ મોહ માયાને મમતા, એવા જીલમી જોરાવર જોધ,
અતિ બલિષ્ઠ સ્વારી રે, તે સાથે આખડવું છે.

પ્રેમ પલાણુ કરી, જ્ઞાન ઘોડે ચઢી, સદ્ગુરુ શબ્દ લગામ,
શીલ સંતોષ ને ક્ષમા ખડગ ધરી, ભજન ભડાકે રામ;
ધર્મ ઢાલ આલીરે, નિર્લે નિશાને મરવું છે.

સુરત નુરત ને ઇડા પિંગળા, સુખમણા ગંગા સ્નાન કીજે,
મન પવનથી ગગન મંડળ ચઢી, ધીરા સુધા રસ પીજે;
રાજ ઘણું રીઝે રે, ભજન વડે ભડવું છે.

૨

ધાહ સુણી ધાજે રે, ધીંગડમલ ધીંગા ધણી,
પ્રભુનું પત પાળો રે, ભાવે ભાળો ભક્તો ભણી.
હું પતિત તમે પતિતપાવન, હું દીન તમે દયાળ,
હું ચાકર તમે ઠાકર મારા, પ્રેમતણા પ્રતિપાળ;
સંભાળ લીજે સ્વામી રે, અંતરજામી આશા ઘણી.
ભૂમિ આસ્માન તણો ત્રાસ બંધાણો, વાલ્યું જલ પવન ગગન,
દંડી વિરંચી વિષ્ણુ શંકર તમે, તો ક્યાં ત્રણ ભૂવન;
સ્વદેજ ઉદ્ભિજની રે, બાજી તો તારે હાથે બણી:
કોટી અપરાધ કોટી ગુના અમ, ક્ષમો ગરીબનીવાજ,
તું તારા બર્દ સામું જોજે, કરો કરૂણા નિધિ સુખ કાજ;
લજજા મારી રાખો રે, મહાન સંત ચિંતામણી.
ભારે ભરોસો વિશ્વાસ વિશ્વંભર, આશા પૂરો અનાથના નાથ,
દુઃખ વિલાપ સંકટ કપટ ટાળો, હરિ હેત કરીને આલો હાથ;
ધીરાની વારે ધાજોરે, તારે ને મારે પ્રીત ઘણી.

૩

મહા માન સરોવર રે, જુઓ તમે મતિવતી;
 જેની ગતિ ગૂઢજ રે, રાઘવ નથી એમાં રતિ.
 પહોળાઈ લાંબાઈ સર્વ છે સરખી, નિર્મળતા વખણાયે જાણ,
 પવિત્રતા તો પૂરી વસે ત્યાં, પંડિત જન કરે પ્રણામ;
 હંસ ચરે હારમાં રે, ગરવી જેની મહાગતિ.
 શીતળતા તો સારામાં સારી, ત્રણ તરેહના પવન વાય,
 જોનારા તો વખણ કરે અતિ, કેટલાક તો જોવા જાય;
 એવું નિર્મળ તો સરોવર રે, શોભા તેની સારી હતી.
 વૃષ્ટિનો કાળ આવી પહોંચ્યો જ્યારે, ત્યારે બગડ્યું નીર તમામ,
 વિસ્તાર તો એકત્ર થઈ ગયો, પવિત્રતા પંડાચી મહા ધામ;
 બગડ્યું ત્યારે બગડ્યું રે, છત કહું હું તો છતી.
 માનસરોવરશા માણસને, આવી યૌવનતા બગાડે,
 તેને ત્યારે કોણજ વારે, જુદા મોટાશું જગાડે;
 ધીરો કરે ધ્યાનજ રે, તારે કમળાનો પતિ !

૪

દીવા તો છે ઘેર ઘેર રે, તેને જાળવી જોજો;
 શોભામાં અનુપમ રે, કારજ ખરું નવ ખોજો.
 એના વિના પળ વાર ન ચાલે, રહે અંધારું ઘેર;
 માનવ છતાં પશુપક્ષીના જેવું, દરેકે તે ઠોરે ઠોર;
 દીવો ઝગમગતો રે, ખુશી જોઈને હોજો.

એની શિખા તો એના થકી સારી, શોભામાંહી દેખાય,
હાથ અડે તો કરી દે અવળું, લક્ષણ રૂડાં લેખાય;
અરર કહેવડાવે રે, દાઝયા દાઝયા કહી રોજો.
પાત્ર ધરો તો વળે અતિ કાજળ, એવું કાળું ભરી રાખ્યું ક્યાંય,
સુવર્ણ જેવામાં શામતા કેવી, મારે કહેવાનું છે એની માંય;
લક્ષ્મી લહો એવી રે, ખૂટો વધતાં બોજો.
સ્પર્શમાં તીક્ષ્ણતા એની એવી, અંતરમાં કાળાશ,
બુદ્ધિવાનને ખૂરાડી દેતી એ, કોઈની કરે નહિ બાલાશ;
ધીર ધ્યાન ધારી રે, જણાશે એ જોજો.

ભોળે

૧

સેસયા આખ્યાન

કડવું ૧ લું

હરિ ગુરુ સંતને સમરિયે ને વળી, ચોથા તે ગણપતિ દેવરે;
રિદ્ધ સિદ્ધિ ને લક્ષલાભ આપે, તેની સહુ પે'લી કરીએ સેવરે.
ગાવા તે ગુણ હરિભક્તના, જેને સત્યે થંભ્યો આસમાનરે;
સત્ય વિના કરી સાહેળ ન રીઝે, મરને પઢે વેદ પુરાણરે.
સગાળ શેઠ ને સંધ્યાવતી, જો જો નેમવંતી નારરે;
એક સાધુ જમાડી પછી પોતાનેજમવું, એવો અહોનિશ ધર્મ ઉદારરે.
એક સમયે એને અટક પડી ને, મેઘ મંડાણો મુસળ ધારરે;
પર્જન્ય રૂઠ્યો દિન આઠ સુધી, તોયે સત ન છોડે પડકારરે.
વરશીને રહ્યો ત્યારે વકીલ તેડાવ્યા, તમે દેખોને દોદશ ધાઈરે;
અભ્યાગત વિના મારે અન્ન ન ખપે, તેનો કરોને કોક ઉપાઈરે.

વાણીતર ચાલ્યા ગોતવા, જોયું નગર ને હરિદ્રારે;
 તળાવની પાળે એક તપસ્વી દીઠા, તેનો આવીને કહ્યો સમાચારે.
 સગાળ સેઠને સત્ય મૂકાવાને, કોઠી થયા કરતારે;
 આવી દેવળમાં ઉતર્યો, જેણે શરીર કર્યું છે બેળારે.
 શેઠ તે કાને સાંભળી ઘોડ્યા, અણુવાણા ઉભાંરે;
 પરિક્રમા દઈને પાય લાગ્યો, અને હાંડે હરણ ન માયરે.
 દુર્ગંધ આવે ને ભૂત નાસે, વળી તેમાં ખાય નેકરે;
 તોય ન ડગે મન શેઠનું ભાઈ, એવી મોટાની ટેકરે.
 તેનાં ચરણ ઘોઈ ચરણામૃત લીધો, મારાં સીધ્યાં તે સર્વે કાજરે;
 કરજોડીને પછે કહેવાને લાગ્યો મારે મંદિર પધારે મહારાજરે.
 સત્ય વાદીએ સાહેબને ઓળખ્યા, એનો માનવી શું જાણે ધર્મરે;
 ભોજલના સ્વામી મારે ભુવન પધારે, મારી રાખોને લાજને શર્મરે.

કડવું ૨ જી

અતીત વાણી ઉચરે તમે સુણો, શ્રીમંત મારી વાતરે;
 મારી કાયા મારે હાથ નથી, મુને પીડા કરે છે ઉત્પાતરે.
 રથે રેવંત જોતરૂં માંહી, ગાદી નખાવું ગોપાળરે;
 તેડીને બેસારૂં તમને ત્રિકમા, તમે દયા કરો દીનદયાળ રે.
 સાધુ કહે છે શેઠને ઘોડા, વહેલનું નહિ મારે કામરે;
 અભ્યાગતને રહેવું એકલું, તમે મા લેજો મારૂં નામરે.
 પ્રભુજી મંગાવું પાંજરૂં આંહી, ઝાઝી કરાવું જતનરે;
 પવન ન લાગે એવા પડદા બંધાવું, રાખે રાંકજેમ હાથ રતનરે.
 અભ્યાગત ઓણીપેરે બોલિયા હુંતો, તો આવું નગર મોઝારે;
 તારી નારી આવે તેડવા નિંકર, બેઠો છું હું તો મારે બારરે.

મન ગમતું ખાવું અમે માગીને લેશું, હેમાં જશે તમારો ભર્મરે;
સર્લંગી સાધુને સોત્ય નહિ ઝાઝી, ભાષ કઠણ અમારું ખટકર્મરે.
હરખેથી હરિજન ચાલીયો, ને આવ્યો પોતાને ઘેરરે;
પત્નીને લાંગ્યો પૂછવા આપણે, શી કરવી એની પેરરે.
સતી કહે છે સ્વામી મારા, તમે ઢીલ ન કરજો લગારરે;
તત્ક્ષણ જન્મએ આપણુ તેડવા, એ તો માનવી નહિ છે મોરારરે.
સામૈયું લઇને સન્મુખ ચાલ્યાં, ગયાં પૂર્વ જન્મનાં પાપરે;
લોજલના સ્વામીને ભેટતાં, એના ટળી ગયા ત્રિવિધિ(ના) તાપરે.

કડવું ૩ જી

કનક હિંડોળી ને કરંડિયો માંહી, જુગ્તે જોસાર્યા જહુવીરરે;
સંઘ્યાવતીએ જ્યારે શિરપર લીધા, ત્યારે ભીંજણું સતીનાં ચીરરે.
નગરના લોક ટોળે મળ્યા, વળી જોવાને વર્ણ અઢારરે;
અન્યો અન્ય વાણી ઉચરે, માંહી હાંસી કરે છે હજારરે.
ઉનાં જળ મેટીને સ્નાન કરાવ્યાં, વળી પોઢાડ્યા પલંગ બીછાઈરે;
ચંદન ચરચે હરિનાં ચરણ તળાંસે, વળી વિંજણે ઢાળે છે વાઈરે.
પ્રેમ કરીને પ્રસાદ નિપાવ્યા, મીઠા મેવાને પકવાનરે;
હાથ જોડીને આગળ હરિજન ઊભા, તમો આરોગો મારા શ્યામરે.
અન્ને કરી દેહ મારો અગ્નિ કરે છે, મારો છે માટીકેરો હારરે;
ઉત્તમ વરણ તમે એ કેમ કરશો, મારે એજ મોટો છે વિચારરે.
કસાઈ વાડેથી તરત મંગાવ્યું, જણે મેટી લોકની લાજરે;
ભાગ્ય મોટાં હરિ મુવન પધાર્યા, ધન્ય ધન્ય દહાડો મારે આજરે.
અનેક રૂપ અમે અહોનિશ કરીએ, ને વળી રહીએ વનમાંહીરે;
અઘોરપંથીને એક હાર માણુસનો, વિના બીજું ન ખપે મારે કાંઈરે.

નરને નારી મળી એકઠાં, હવે શો તે કરવો ઉપાયરે;
 પ્રભુજી જોવાને આવ્યા પારખાં, જો ના કહીએ તો સત્ય જાયરે.
 પુત્રને ચાલી પૂછવા ગયો, નિશાજે શેઠ સગાજરે;
 સુતને કહે છે કે એક સાધુ આવ્યો છે, કરવા તમારો દેહકાજરે.
 સેલૈયો કહે સત્ય કેમ મેલિયેરે, મરની જડાંમૂળથી જાયરે;
 ભોજલ કહે સત્યવાદી ભાઈડારે, એ તો ખટક પડે ઓળખાયરે.

કકયું ૪ થું

પિતાજી કાયા તો રે અંત પડવાની,
 જોત્યા બુદ્ધિ ઉજાગર બાળ રે;
 સાધુને હાથે માંડે મૃત્યુ સુધરશે,
 ટળશે જન્મ મરણનો જંજાળ રે.
 આગે મોરુધ્વજે પિતા! અંગને વહેરાવ્યું,
 કર્ણે કીધું કાયાનું દાન રે;
 શિબિ રાજની માટી છાએ તોલાણી,
 ત્યારે રીઝ્યા'તા ભગવાન રે.
 હરિશ્ચંદ્રને માથે પિતા! હેલ પાણીની,
 એવો દૈવે દીધો'તો દંડ રે;
 સત્યવાદી બધા કદી સત્ય ન છોડે,
 મરની ભાગી પડે બ્રહ્માંડ રે.
 હીમત રાખો પિતા હાર મ પામો,
 તમે જીવ્યો મોટાના મર્મ રે;
 પરમાર્થસાં આગળ પ્રાણ હોમ્યાતા,
 તોય છોડ્યા નો'તા સત્યધર્મ રે.

દધિચિ ઋષિને જાચ્યા દેવના,
 જેના વાંસાનું કરવા વજર રે;
 કુ'વાટે અંગને માંડયું કાપવા,
 તોય જોડ્યા નહિ બુદ્ધિના સાગર રે.
 શિર(તો)મળશે પણ આવો સમય નહિ મળે,
 ઘરે મોહન થયા છે મેમાન રે;
 અવસર આવ્યે પાછાં પગલાં ન ભરિયે,
 ઠરિયે તન મન ને ધન કુરબાન રે.
 એવો પડકારો જ્યારે પિતાને કીધો,
 ત્યારે હરિજન થયા છે હુંશિયાર રે,
 પુત્રનાં વચન કાને સાંભળીને,
 એની છાતીમાં પડી ગયા શાર રે.
 ચાકેથી પિટો જેમ સર્વી ઉતારે,
 એમ સેલૈયે કાપ્યું શીશ રે;
 આગળ લઇને અર્પણ કર્યું,
 ત્યારે જોઈ રહ્યા જગદીશ રે.
 બહુનામી કહે છે બાઇને રે,
 તમે સોળ કરો શણગાર રે;
 ગાતાં (ને) વાતાં હસ્તાં શબને સુધારો,
 તમે રખે (કોઈ) રોતાં નહિ લગાર રે.
 કળપિત દાન હું તો કોઈનું નથી લેતો,
 મારે આશુની એવી છે ટેવ રે;
 ભોજલનો સ્વામી કહે છે ભાવે કરીને,
 હવે તૈયાર કરોની તતખેવ રે.

કડવું પ મું

સતીએ તે કાજલ સારિયાં ને રે,
ખાંડવા બેઠાં તેણીવાર રે;
હાલરડાં ગાતાં બાઈ હરખેથી,
(કીધું)તમે લોજન કરો નંદકુમાર રે.

સાર હતું તે તમે શીંકે ચઢાવ્યું,
આ કાયા આણે છે મારે કામ રે;
ભૂખે મુઆની ભાળી ભક્તિ તમારી,
મને મેલી આવો મારે કામ રે,

ખાંડણિયામાં માથું વા'લે ફરી ખંડાવ્યું,
કે'વા લાગ્યા વચન કઠણ રે,
સુરપતિ તાપ તેનો સહી ન શક્યો,
લાગ્યો ઇંદ્ર મેલીને ઇંદ્રાસન રે.

જમવાને ટાણે જોગેશ્વર બોલ્યા,
તમે સાંભળો મોરી માધ રે;
વાંઝિયાનું અન્ન ખાવું વરજીત છે,
એમ ધૃતિ કહે છે સમન્તાઈ રે.

દેવને કહે છે એક રમત દેખાડું,
હવે માટી થાજે મેહેરબાન રે;
તુંને આવી દેવ મૂકાવું ને,
કૃષ્ણ જલાવું કાન રે.

પચમાસનો ગર્ભ અમારે,
અમે વાંઝિયાં નથી મોરા નાથ રે;

સતીએ ઉદર જ્યારે ચીરવા માંડ્યું,
 ત્યારે હરિએ તે પકડ્યા હાથ રે.
 ધન્ય ધન્ય સત્યવાદી તમે ધર્મ રાખ્યો,
 જોયું મરજીવું તમારે મન રે,
 સુતને વેધીને માફે સન્માન કીધું,
 એમ શ્રીમુખ જોડ્યા વચન રે.
 માગ્ય માગ્ય સત્યવાદી તને શું જ આપું,
 એમ કહે છે કરુણાનિધાન રે;
 આવી કસણી ન દેજો રે કોઇને,
 સ્વામી એ માશું વરદાન રે.
 પરપ્રદા પોતે પ્રગટ થયા,
 જેનો દેવ ન પામે પાર રે;
 સેલૈયાને સજીવન કીધો,
 ત્યારે વરતાણો જેજેકાર રે.
 સેલૈયા આજ્યાન તમે સાંભળો,
 એવી રીતે રીઝ્યા'તા રામ રે;
 ભોળે ભગત એમ જોલિયા,
 જેતું નવખંડમાં રાખ્યું નામ રે.

૨

નાથ મોરી અરજ સુણો અવિનાશી,
 હું તો જનમ જનમ તોરી દાસી. ટેક.
 સતી સભામાં શ્યામ સંભારે, ત્રિકમ તારે રંગ રાચી;
 પ્રકટ થાઓ પાતળિયા વા'લા, હરજી થાશે ખહુ હાંસી.

આ સમય તો અર્જુન જેવા, તે પણ રહ્યા છે તપાસી;
 ભીમસેન બેઠા ભૂમિ ખોતરવા, પીઠ ફેરી ગયા પાછી.
 પાંડવ તો પૃથ્વીને હાર્યા, હરિસ્તનાપુરકે વાશી;
 અખળા નારી એમ પોકારી, જીવન તમને હું જાચી.
 ભીડ પડી હવે આવો ભૂધરજી, વનિતા કહે વ્રજવાસી;
 ભોળો ભગત કહે ભક્તવત્સલ, પ્રેમતણા છે પિયાસી.

૩

હુનિયા દિવાની કહેવાશેરે, ભુંડી ભીંતોમાં ભટકાશે.—ટેક
 પાપ જ્યારે એનું પ્રગટ થાશે ત્યારે, ભુવા જતિ ઘેર જાશે;
 ધુણી ધુણી એની ડોક જ હુઃખશે, ને લેનારો લઈ જાશે રે.
 સ્વર્ગમાં નથી સુપડુંને, નથી ખાંડણિયો ને ઘંટી;
 દુઃખ ચોખાના જમનારા તમે, કેમ કરી જમશે બંટી રે.
 ઢોંગ કરી ધુતવાને આવે ત્યારે, હાથ બતાવા સૌ જાશે;
 ક્યારે આના કર્મનું પાનુંરે ફરશે, અને ક્યારે પુત્ર જ થાશે રે.
 કીમિયાગર કોઈ આવી મળે ત્યારે, ધનને વાસ્તે ધાશે;
 ભોળો ભગત કહે બ્રમણમાં ભમતાં, ગાંઠની મૂડી ગુમાશે રે.

૪

મૂરખો રળી રળી કમાણોરે, માથે મેલશે મોટો પહાણો.
 ધાઈ ધુતીને ધન લેળું કીધું, કોટીધ્વજ કહેવાણો;
 પુણ્યને નામે પા જૈં ન વાવર્યો, અધવચથી લૂંટાણો રે.
 ભર્યા કોઠાર તારા ધર્યા રહેશે, નહિ આવેસાથે એક દાણો;
 મસાણની રાખમાં રોળાઈ ગયા કંઈક, કોણ રંકને કોણ રાણો રે.
 મંદિર માળિયાં મેલી કરીને, નીચે જઈ ઠેરાણો;
 ભોળો ભગત કહે મુવા પુંઠે જીવ, ઘણો ઘણો પસ્તાણો રે.

રાવો.

બેડો બાઈ બુડતો તારો રે

(પરજ)

બેડો બાઈ બુડતો તારો રે, અંબે આઈ પાર ઉતારો રે.
આ જેપે હું તો ઘણું કમાયો, ભર્યો અનર્ગલ માલ;
મધ્ય દરિયા વચ્ચે તોફાન લાગ્યું, શારે થાશે હેવાલ.
ખલાશિયા તો બડ બડ કરે છે, મહા જુલમ મનમાંય;
માલધણી વિમાશી રહ્યો છે, ડોહ્યું દરિયામાંય.
મધ્ય દરિયા વચ્ચે ડોહ્યું માતાજી, વહાણને નથી વિશ્રામ;
એક નામનો આશરો તારો, કરો સેવકનાં કામ.
ઊંચું જોઈ તો આભ માતાજી, નીચું જોઈ તો નીર;
બાળા શક્તિ મારી ખૂમ સાંભળજો, સાજું રાખોને શરીર.

કુવાયરાની લહેરો લાગીને, મોજાંતણી શી વાત;
 અપશકુનીઆ વેળા આવી છે, ધાઓ ધાઓ અંબેમાત.
 હાથેથી હવે નેજા છૂટયા, શઠ પણુ ડંડા તોડ;
 અંત સમાની આ વેળા થઈ હવે, મોટે ભાલે છે મોડ.
 ડુંગરીએ તો દવ લગાડેલો, પૂર્ણ કીધેલાં પાપ;
 એક પહોરથી સ્તુતિ કરું છું, આવોને આપો આપ.
 અરધું વહાણુ મેં અર્પણુ કીધું, સાક્ષી ગયો આલ;
 આ અવસર આરાસુરી આવો, નથી ખાવો મારે લાલ.
 જગત જનેતા સ્તુતિ સુણી થયાં, વાઘ ઉપર અગ્નિવાર;
 ઝાઝ ઉપર જઈ ત્રિશૂળ આપટ્યું, તાર્યું તે જળમોઝાર.
 વહેવારીઓ તો અચરજ પામ્યો, આવ્યું તે મનમાં વહાલ;
 કર જોડી રાવો ભક્ત ભણે છે, અરખી દીધો માલ.

પ્રહ્માનંદ

૧

(શીખ સાસુજી દે છેરે—એ ઢાળ.)

ટેક ન મેલે રે, તે મરદ ખરા જગ માંહી;
ત્રિવિધ તાપે રે, કદી અંતર ડાલે નાહી.
નિઘડક વરતે રે, દઢ ધીરજ મન ધારી;
કાળ કર્મની રે, શંકા દેવે વિસારી.
મોડું વહેલું રે, નિશ્ચે કરી એક દિન મરવું;
જગ સુખ સારું રે, કેદી કાયર મન નવ કરવું.
અંતર પાડી રે, સમજીને સવળી આંટી;
માંથું જાતાં રે, મેલે નહિ તે નર માટી.
કોઇની શંકા રે, કેદી મનમાં નવ ધારે;
પ્રહ્માનંદના રે, વહાલાને પણ ન વિસારે.

૨

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જાતાં વાર ન લાગેજી,
અસંખ્ય ગયા ધન સંપત્તિ મેલી, તારી નજરો આગેજી.

અંગે તેલ ફૂલેલ લગાવે, માથે છોગાં ઘાલેજી,
જોખન જરતું જોર જણાવે, છાતી કાઢી ચાલેજી.

જેમ ઉંદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઈ ડાલે જી;
મગરૂખીમાં અંગ મરોડે, જેમ તેમ મુખથી બોલેજી.

મનમાં જાણે મુજ સરીખો, રસીઓ નહીં કોઈ રાગીજી;
બહારે લાકી રહી બીલાડી, લેતાં વાર ન લાગેજી;

આજ કાલમાં હું તું કરતાં, જમડા પકડી જાશેજી;
પ્રદ્માનંદ કહે ચેત અજાની, અંત ફેંજેતી થાશેજી.

નિષ્કુળાનંદ

૧

જંગલ વસાવ્યુંરે જોગિયે, તથ તનડાની આશથ;
વાત ન ગમે આ વિશ્વની, આઠે પહોર ઉદાસથ.

એજ પલંગ રે પોઢતા, મંદિર ઝરૂંખાં માંયથ;
તેને નહિ તૃણ સાથરો, રહેતા તરતજ છાંયથ.

શાલ હુશાલા ઓઢતા, ઝીણા જરકશ જામથ;
તેરે રાખી કંથા ગોઢડી, સહે શિર શીત ધામથ.

ભાવતાં ભોજન જમતા, અનેક વિધનાં અન્નથ;
તે રે માગવા લાગ્યા દુકડા, ભિક્ષા ભવને ભવનથ.

હાજી કહેતા હજારો ઉઠતા, ચાલતા લશ્કર લાવજી;
 તે નર ચાલ્યા રે એકલા, નહીં પેન્હર પાવજી.
 રહો તો રાજજી રસોઈ કરે, જમતા જાઓ જોગીરાજજી;
 ખીર નિપજાવું ક્ષણું એકમાં, તે તો ભિક્ષાને કાજજી.
 આહાર કારણ ઉભો રહે, એકની કરી આશજી,
 તે જોગી નહીં જોગી જાણવો, અંતે થાય છે વિનાશજી.
 રાજસાજ સુખ પરહરી, જે જન લેશે રે જોગજી;
 તે ધન દારામાં નહીં ધરે, રોગ સમ જાણે લોગજી.
 ધન્ય તે ત્યાગ વૈરાગને, તજી તનડાની આશજી;
 કુળરે તજીને નિષ્કુળ થયા, તેનું કુળ અવિનાશજી.

દયારામ

૧

જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે. ટેક.
સિંહણ કરું દૂધ હોય તે, સિંહણસુતને જરે;
કનકપાત્ર પાખે સહુ ધાતુ, ફેડીને નીસરે. પ્રેમરસ૦
સાકરખોરનું સાકર જીવન, ખરના પ્રાણજ હરે,
ક્ષાર સિંધુનું માછલડું જ્યમ, મીઠા જળમાં મરે. પ્રેમરસ૦
સોમવેલીરસપાન શુદ્ધ જે, પ્રાણજ હોય તે કરે;
વગળવંશિને વમન કરાવે, વેદ વાણી ઉચ્ચરે. પ્રેમરસ૦
ઉત્તમ વસ્તુ અધિકાર વિના મળે, તદ્દપિ અર્થ ના સરે;
મત્સ્યભોગી ખગલો મુકતાફળ, દેખિ ચંચુ ના ભરે. પ્રેમરસ૦
એમ કોટિ સાધને પ્રેમ વિના, પુરૂષોત્તમ પૂઠ ન ફરે;
દયાપ્રીતમ શ્રીગોવરધનધર, પ્રેમ ભક્તિએ વરે. પ્રેમરસ૦

૨

ચિત તું શિદને ચિંતા ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે—
 સ્થાવરજંગમ જડચેતનમાં, માયાનું બળ ઠરે;
 સમરણ કર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું, જન્મમરણ જાય પરે.
 નવ માસ પ્રાણી કૃષ્ણચંદ્રનું, ધ્યાન ગર્ભમાં ધરે;
 માયાનું આગ્રણ થયું ત્યારે, લાખ ચોરાશી ફરે.
 તું અંતર ઉદ્દેગ ધરે, તેથી કારજ શું સરે,
 ધણીનેા ધાર્યો મનસુખો, હર બ્રહ્માથી નવ ફરે.
 દોરી સર્વની એના હાથમાં, ભરાવ્યું ડગલું ભરે;
 જેવો જંત્ર વગાડે જંત્રી તેવો સ્વર નીસરે.
 થનાર વસ્તુ થયાં કરે, જયમ શ્રીકૃષ્ણમાં જળ ભરે;
 જનાર વસ્તુ એણી પેર જતરો, જમ ગજ કોહું ગરે.
 જેવું જેટલું જયમ જે કાળે, તે તેને કર ઠરે;
 એમાં ફેર પડે નહિ કોઇથી, શિદ કુટાઇ મરે.
 તારૂં ધાર્યું થાતું હોત તો, સુખ સંચી દુખ હરે;
 આપપણું અજ્ઞાનકૃષ્ણ એ મૂળ વિચારે ખરે.
 થાવાનું અણચિંત્યું થાશે, ઉપનિષદ આચરે;
 રાખ ભરોસો રાધાવરનો, દયા શિદને ડરે.

૩

હરિ જેવો તેવો હું દાસ તમારો

કરુણાસિંધુ ગ્રહો કર મારો. ટેક૦

સાંકડાના સાથી શામળિયા, છો બગડ્યા ના બેલી;
 શરણ પાડ્યો બળ અમિતકુકરમી, તદપિ ન મૂકો ઠેલી.

નિજ જન જૂઠાની જાતી લજ્જા, રાખો છો શ્રીરણુછોડ;
 શૂન્ય ભાગ્યને સફળ કરો છો, પુરો વરદ બલ કોડ.
 અવળનું સવળ કરો સુંદરવર, જ્યારે જન જાએ હારી;
 અયોગ્ય યોગ્ય પતિત કરો પાવન, પ્રભુ દુઃખ-દુકૃત-હારી.
 વિનતિ વિના રક્ષક નિજ જનના, દોષ તણા ગુણ માનો;
 સ્મરણ કરતાં સંકટ ટાળો, ગણો ન મોટો નાનો.
 વિકળ પરાધીન પીડા પ્રજાળો, અંતરનું દુઃખ જાણો,
 આરતબંધુ સહિષ્ણુ અભયકર, અવગુણ ઉર નવ આણો.
 સર્વેશ્વર સર્વાત્મા સ્વતંત્ર દયાપ્રીતમ ગિરિધારી;
 શરણાગતવત્સલ શ્રીજી મારે, મોટી છે ઓથ તમારી.

૪

હરિ તુને પ્રસન્ન તે ક્યમ થાયે,
 તારા મનનું કપટ ન જાય;
 તારા દીલનો છળ નવ જાય,
 પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાય. ટેક
 હરિકીર્તન હરિનામ રટણમાં,
 અતિસે આજસ તારે;
 ડાચાકુટ લવ પરનિંદામાં,
 આખો દિવસ ન હારે. હરિ૦
 પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા,
 કાયા તારી કંપે;
 ગંજીકે સોકટાં કૂટતાં,
 આઠે ખેહાર ન અંપે. હરિ૦

પ્રભુનું ચંદન નવ ઘસાય,
 તુજ શ્રમથી શરીર બગડે.
 ફૂંડી ફૂતકે મરી મસાલે,
 ભાવે ભાંગ તું રગડે. હરિં
 એકાદશી ઓચ્છવનું. જાગરણ,
 અતિ અઘરું તે લાગે;
 ભવાઈ કે ગુણકાનૃત્ય જોવા,
 જામિની આખી જાગે. હરિં
 બે પૈસાની ગુરૂસેવા બતાવે,
 ત્યાં ગણગણતું બોલે;
 ઘરની સ્ત્રી સેજ માગે ઘરેણું,
 ત્યારે હરખ મગન થઈ ડોલે. હરિં
 ખોટાં મોતી કાચ કીડીયાં,
 ભગવત ભૂષણ ધાલે;
 સોનું રૂપું મણી મુકતા વિનાં,
 સ્ત્રી સુતને ના ચાલે. હરિં
 હરિના ભક્તને લુપ્તું સુકું,
 વેઠ વળગી હોય જાણે;
 સગાં સંબંધી ઘેરં પરોણા આવે,
 મિષ્ટાન્ન પીરસે બાણે. હરિં
 જગ દેખે તાંહાં જગને બેસે,
 બાકી નાહાય નાં ખાવા;
 ગળાં કાપે કયમ થાએ ગળગળો,
 એ વૈષ્ણવતા વાહાવા. હરિં

આ કરવું આ ના કરવું,
 એમ સહુને શિક્ષા દે છે;
 તેમાંનું તૂં કાંઈ નથી કરતો,
 અનુચિત કર્મ કરે છે. હરિં
 અંતરનો છળ અન્ય ન લેહે,
 પણ જાણે અંતરજાતી;
 એ તો સાચાનો સંગી છે,
 દાસ દયાના સ્વામી. હરિં

૫

ફૂલો શું ફરે છે રે, ભૂલો ભવકૂપમાં પડ્યો,
 મનુષ્ય દેહ મોંઘી રે, ખોયો મણી હાથે ચડ્યો.
 શું સંપત્તિ ઘણી મેળવી, શું થયું મોટે ઘરબાર,
 નિશ્ચલ થઈ હરીને ભજે નહીં, ભુંડા ધિક તારો અવતાર,
 ધિક તારું જીવ્યું રે, દૈવે તને શાને ઘડ્યો. ફૂલો
 ડાહ્યો થઈદુનિયામાં ફરે છે, તેણે શું સીધ્યું તારું કાજ,
 જમની કચેરી જીતવી કઠણ છે, નથી રહેવાની તારી લાજ,
 ડાહ્યાપણ તારું તારે રે, જ્યારે જમને કરે ન ચડ્યો. ફૂલો
 વાંકી મુછ ઉપર વાટ ઉડી રે, નર્કની વાટે તું ઠર્યો,
 મિથ્યા જનુની ભારે રે મારી, એવો જન્મ ધર્યો ન ધર્યો,
 મોટે જોની જાગી રે, અવસર આવી ચડ્યો. ફૂલો
 સમજ મન મારા રે કહું છું, મોહમાયા મમતા તજ,
 સ્મરણ કર પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ, રાધાકૃષ્ણ હરી ભજ;
 દયો એવું જાણે રે, તે સર્વથી સરસ પડ્યો. ફૂલો

લોકસાહિત્ય

૧

નણદલ પરોણાં

[બાર બાર વરસે લાઇને ઘેર આવેલી નણદનો
આટલો આટલો તિરસ્કાર કરી લીધા પછી પણ ભોળાઇને
મનમાં દાઝ રહી ગઇ કે રાંડ “ માર્યા વિનાની વહી ગઇ !”]

બાર બાર વરસે નણદલ પધાર્યાં,
ભાભી ઉતારા ઘોને રાજ નણદલ પરોણાં.

ઘર પછવાડે પડેલ ખંડેરાં,
જઇને ઉતારા કરળે રાજ નણદલ પરોણાં.

ઉતારા ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે દાતણીઆં ફેળે રાજ નણદલ પરોણાં.

ઘર પછવાડે થોરનું કુંકું,
 વેડી દાતાણીઆં કરજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 દાતાણીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
 હવે નાવણીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 ઘર પછવાડે ભરેલ ખાખોચીઆં,
 જઈને નાવણીઆં કરજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 નાવણીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
 હવે લોજનીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 તમારે વીરે શાળ નથી વાવી,
 ઘઉંમાં આવ્યો ગેર રાજ નણદલ પરોણલાં.
 લોજનીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
 હવે મખવાસીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 ઘર પછવાડે ઉંદરની લીંડીયું,
 જઈ મખવાસીઆં કરજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 મખવાસીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
 હવે પોઢણીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 તમારે વીરે વાણુ નથી ભાંગ્યું,
 સુતાર પીટયો કુંઠો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 પોઢણીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
 હવે મારગડા ચીંધો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 ઠાલા તે કુવા ઠેકતાં બાળે,
 ભર્યા કુવામાં પડજો રાજ નણદલ પરોણલાં.
 મારા હૈયામાં હામજ રહી ગઈ,
 માર્યા વન્યાની રહી ગઈ રાજ નણદલ પરોણલાં.

૨

જેસળ—તોળલ

પાપ તાઝે પરકાશ જાડેજા ધરમ તારો સંભાળ રે,
તારી બેડલીને યુડવા નહિ દઉં, જાડેજા રે:

એમ તોળલ કહેછેજા.

વાળી ગોંદરેથી ગાય, તોળી રાણી, વાળી ગોંદરેથી ગાય રે,
બેની બાણેજા મારીઆ, તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

પાદર લુંટી પાણીઆર, તોળી રાણી, પાદર લુંટી વાણીઆર રે,
વનના મોરલા મારીઆ, તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

ફેડી સરોવરપાળ, તોળી રાણી, ફેડી સરોવરપાળ રે,
વનકેરા મૃગલા મારીઆ, તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

લુંટી કુંવારી જાન, તોળી રાણી, લુંટી કુંવારી જાન રે,
સતવીસું મોડબંધા મારીઆ તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

હરણ હર્યા લખચાર, તોળી રાણી, હરણ હર્યા લખચાર રે,
એવાં કરમ તો મેં કર્યાં, તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

જેટલા માથાના વાળ, તોળી રાણી, જેટલા માથાના વાળ રે,
એટલાં કરમ તો મેં કર્યાં, તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

બોલીયા જેસળ વીર, તોળી રાણી, બોલીયા જેસળ વીર રે,
મારા સાધુને તમે તારજો, તોળલદે રે:

એમ જેસળ કહેછેજા.

૩

મુલાખિત

બાકર બચ્યાં લાખ, લાખે બિચારાં,
સિંહણ બચ્યું એક, એકે હનરાં.

કંથા હું કુંજર ચઢ્યો, હેમ કટોરો હથ,
માગ્યાં મુક્તાફળ મળે, (પણ) ભીખને માથે ભઠ.

આણુંદ કહે પરમાણુંદ, ભેદી કેમ ભુલંત;
દી ઉઠે દશા ફરે, અવળા ખોપ કરંત.

જે મારગ કશરી ગયો, રજ લાગી તરણું;
એ ખડ ઉભાં સૂકશે, નહિ ચાખે હરણું.

ગઘ સંપતિ ફિર સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણ,
ગઘ કીર્તિ આવે નહીં, ગયા ન આવે પ્રાણ.

પીપળ પાન ખરંતાં, હસતી કુંપળિયાં;
અમ વીતી તમ વિતશે, ધીરી બાપુડિયાં.

સોખત કરતાં શ્વાનની, બે બાળુનું દુઃખ;
ખીજ્યું કરડે પીંડીએ, રીજ્યું ચાટે મુખ.

જળ ન બોળે કાઠને, કહો ક્યાંની એ પ્રીત;
આપણુ સિંચ્યું જાણીને, નવ બોળે એ રીત.

કુવા ઢાંકણ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણ વાડ;
બાપનું ઢાંકણ બેટડો, ઘરનું ઢાંકણ નાર.

જળ પ્રમાણે પોયણું, કર્મ પ્રમાણે મત;
જેવા નરને શેવીયે, તેવી દે ફળપત.

કોયલડી ને કાગ, વાને વરતાએ નહિ;
જલલડીમાં જવાળ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

મેમાનું ને માન, દલભર દલ દીધાં નહિ;
માણસ નહિ પણ મસાણ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

સફરાં પે'રે સૂત, ઓઠે પણ આપે નહિ;
ઈ માણસ નહિ તાળુત, સાચું સોરઠીયો ભણે.

કર પર પે'રે કડાં, કર પર કર ધરે નહિ;
ઈ માણસ નહિ પણ મડાં, સાચું સોરઠીયો ભણે.

જાળ માછલીયું જાળવે, અવગુણ કરે હજાર,
વડાંને નહિ વિકાર, સાચર-પેટા સામળા.

વેલે કોળાં વળગાડિયાં, વડને રાજ્યો વાંઝ;
તારી પાસે નહિ પ્રધાન, (તને) કોણ સમજાવે સામળા.

ધીંગાને દે ધાન, રાંકાને રાખે નહિ;
તું પાસે નહિ પ્રધાન, કોણ સમજાવે સામળા.

ચંગા માઢૂ ઘર રહે, ત્રણ અવગુણ હોય,
કાપડ કાટે ઋણ વધે, નામ ન જાણે કોય.

પાન પદારથ સુઘડ નર, પણ તોજ્યાં વેચાય:
જેમ જેમ ભૂમી પાલટે, તેમ મૂલ મોંઘેરાં થાય.

ગોડી પૂછે ગોડીયા, કોણ ભલેરો દેશ;
સંપત હોય તો ઘર ભલાં, નહિ તો ભલો પ્રદેશ.

ભર ચોમાસે ઝણુ પડે, ઘોડો ઘાસ ન ખાય;
છતે પલંગે લોંચ સુવે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

પાયા વિના.

ખાંધિ ઢાલ શોભે નહિં, છેલ માંગવા જાય;
માલણુ મન રીઝે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ફૂલ વિના

કોઠાફંમાં કણુ સડે, કાંસુ કાટજ ખાય;
જોગી નર ઝાંખો રહે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ભભૂત વિના.

ગાડું ભાંગ્યું રણ વિષે, ધાયલ તરસ્યો થાય;
આંખો આવી દુઃખવા, કો' ચેલા કેમ થાય ?

પાટા વિના.

ભમરડો ભમે નહિ, કાપડ કઠણુ ન થાય;
ધોરી હજ હાંકે નહિ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

આર વિના.

આંખે કેરી ઢગ છતાં, લેંસ ભદ્ધકા ખાય;
નારી મન રીઝે નહિ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ધોકાબ્યા વિના.

પાન સડે ઘોડા અડે, વિદ્યા વિસરી જાય,
રોટી દાઝી ખાખ થઈ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ફેરબ્યા વિના.

ધન જોખન ને ઠાકરી, તે ઉપર અવિવેક;
એ ચારે ભેગાં હુવાં, અનરથ કરે અનેક.

આશા ઉંડી ખાડ, પહાડથી પણ પૂરાય નહિ;
હેમ મેરૂ સમ હોય, તોએ મન માને નહિ.

કાંઉ ઘણાં આડોલીયાં, કાંઉ ઘણા કપૂત;
મહિષી તો હક્કડ ભલી, હક્કડ ભલા સપૂત.

કોક પુરૂષ કોક ઘોડલો, કોક કુળવંતી નાર;
સરજનહારે સરજિયાં, ત્રણે રતન સંસાર.

જોઈ વોરિયે જાત, મેલે નહિ મરતાં લગી;
પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ શીટે નહિ.

મોતી ભાંગ્યું વિંધતાં, મન ભાંગ્યું કવેણ;
ઘોડો ભાંગ્યો ખેડતાં, એને નહિ સાંધો નહિ રેણ.

જેને જોલે બંધ નહિ, મરમ નહિ મનમાંહિ;
તેનો સંગ ન કીજિયે, છોડિ જાય વનમાંહિ.

ગોલા હુંદી ગોઠડી, ખાખર હુંદી વાડ;
હજવે હજવે છાંડિયે, જેમ પાણી છંટે પાજ.

સૂમ શિયાળ ને કાચખો, પરધર પો'જાં થાય;
ટાણું આવે આપ ઘર, ઝટ સંકેલાઈ જાય.

ઘેલી માથે જોલડું, મરકટ કોટે હાર;
જુગારી ગાંઠે ગર્થે તે, ટકે કેટલી વાર ?

ભાણાં ખડખડ ને લોહઝડ, આવતડાં પૈયાં,
એટલાં વાનાં જાળવે, જેનાં વજરપેં હૈયાં.

કણુળી પાછળ કોડ, કણુળી કોઈ પાછળ નહિ;
મૂળે મોટી ખોડ, ઉંડુંનું એસડ કંઈ.

પૂરવ તાણે કાચળી; જો આયમતે સૂર;
ભડલી વાયક એમ ભણે, દૂધે જમાડું ફૂર.

ભર આષાઢી પંચમી, હોય વાદળ કે વીજ;
ધાન્ય વેચીને ધન કરો, રાખો ધોરી ખીજ.

ભર આષાઢી પંચમી, જો ઝૂંકે વીજ;
નદી નાળાં ભરાઈ જશે, રાખો જાળદને ખીજ.

શનિ રવિ કે મંગળે, જો પોઢે જહુરાય;
ચાક ચઢાવે મેદની, કરકે પાજ ખંધાય.

આષાઢી વદ અષ્ટમી, જો કદી વાદળ છાંય.
ચારે માસ તણુકિયા, જાણે ગાંડો રાય.

શ્રાવણ પહેલાં ચાર દિ, મેઘ ન માંડે રાડ;
પિયુ પધારો માળવે, અમે જાણું મોશાળ.

શ્રાવણ કેરાં સરવડાં, ભાદરવાની રેલ,
આસો તારાં છોકરાં, નદીયે નાવા મેલ.

પશ્ચિમ તાણે કાચળી, રવિ ઉગમતે સૂર;
ડુંગર ખાંધો ઝુંપડાં, પાદર આવે પૂર.

જેઠ અંતર દો દાડલા, જો કદિ ગાજો ભડ;
નદિ કિનારે રૂખડાં, કુવા કાંઠે ખડ.

શ્રાવણની સુદ સપ્તમી, સ્વાતી ભિગે સૂર;
ડુંગર ખાંધો ઝુંપડાં, પાદર આવે પૂર.

મૃગસર ન વાયા વાયરા, આદરા ન વૂઠા મેહ;
જોખન ન જાયો ખેટડો, ત્રણે હાર્યા તેહ.

જેઠ ગિયો અષાઢ ગિયો, શ્રાવણિયા તું પણ જા;
ભાદરવો ભલ રેલશે, છઠ્ઠે અનુરાધા.

ખે'રા આગળ ગાવણું, મુંગા આગળ ઘાલ;
અંધા આગળ નાચવું, એ ત્રણે હાલહવાલ.

રાગ પાગ ને પગરખું, નાડી ને વળિ ન્યાય;
તરવું તાંતરવું ને તરકરવું, એ આઠે આપ કળાય.

ચંદા વેરી વાદળાં, જળ વેરી સેવાળ;
પુરૂષ વેરી ઉંઘ ને મછલી વેરી જાળ.

ગાજ્યા મેહ વરસે નહિં, ભસ્યા શ્વાન નવ ખાય;
ખહુ ખોલ્યા નવ રણ ચઢે, થોડ ખોલ્યા ન ઘર જાય.

અતિ ડાંપણ અળખામણો, અતિ ઘેલે ઉચાટ;
આણુંદ કે પરમાણુદા, ભલોજ વચલો ઘાટ.

કરતા હોય સો કીજીયે, ઓર ન કીજે કગ્ગ,
માથું રે' સેવાળમાં, ને ઉંચા રહે પગ્ગ.

તરણે તરણે સૂગરી, આદરજો જ ધરાં;
કર ચાલે આળસ કરે, મોટી ખોટ નરાં.

દેવું મરવું મારવું, ઝલવી ખડગ ઝટ;
કણલો કહે ઠક્કરો, વસમી ખત્રિયાં વટ.

ગુણની ઉપર ગુણ કરે, એ તો વે'વારાં વટ;
અવગુણ ઉપર ગુણ કરે; ખરી ખત્રિયાં વટ.

દળ ફરે વાદળ ફરે, ફરે નદીનાં પૂર;
શૂરા બોલ્યા ના ફરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

ચીલે ચીલે ગાડી ચલે, ચીલે ચલે કપૂત;
પણ એ ચીલે નવ ચલે, ઘોડા સિંહ સપૂત.

સતિ નાર લોરિંગ મણિ, શૂરા ને શરણાંત;
કરખી ધન મુછ કેસરી, મુવે જાય પર હાથ.

નામ રહંતાં ઠાકરાં, નાણાં નહિં રહંતાં;
ફીરત કેરાં કોટડાં, પાડયાં નહિં પડંતાં.

રજપૂતાં ને રૈવંતા, હાવે વધુટાં જાય.
હજાર વરસો સેવિયે, પણ પોતાનાં નવ થાય.

અગર બળંતાં ગુણકરે, ને મુખડ ઘાસંતાં,
શૂરા હોય તે રણ ચડે, ને કાયર નાસંતાં.

તેજ ચમકે ચાખુકે, કડાં અવાજે ભૂત;
વધધટ ભાવે વાણીયો, તુંકારે રજપૂત.

મરદાંહારી મુંછડી, દો દો બાલ ઘણા.
ગંડક જેસો પુંછડો, રાખે લોક ઘણા.

કંથા રણમાં પેઠકે, કેની જોવે વાટ;
સાથી તારાં ત્રણ છે, હૈયું કટારી હાથ.

ભાગે શું તું કંથડા, તું ભાગે મુજ ખોટ;
મારી સહુ સાહેલીયો. તાળી દે મુખ મોડ.

ખડ ખૂટયાં ધણ વસુકિયાં, વા'લાં ગયાં વિદેશ;
અવસર ચૂકા મેહુલા, વરત્રી કાંઉ કરેશ ?

વિપત પડે ના વલખીયે, વલખે વિપત ન જાય;
વિપતે ઉદમ કીજીયે, ઉદમ વિપતને ખાય.

જેવા વાયે વાયરા, તેવી દધએ દોટ;
બનતી જોઈ બનાવીયે, પણ ના કીજે ખોટ.

હૈડા ભીતર દવ બળે, કોય ન જાણે સાર;
કાં મન જાણે આપણું, કાં જાણે કર્તાર.

ઋતુએ ઉગે મોગરા, ઋતુએ આવે ફૂલ;
ઋતુ વિનાનું ચાહિયે, તે તો ધૂળે ધૂળ.

દુખિયો દુખડાં સાંભળી, અરધાં દુઃખડાં લઈ લે;
પણ સુખિયાને દુખ કહે, હસિ હસિ તાળી દે.

અતિ વેપારી કબાલિયા, એક પુરુષ બે નાર;
ભાઈ એને મ મારશો, મારી રાખ્યો કર્તાર.

તાસ્તા વેચ્યા બાસ્તા વેચ્યા, વેપાર સઘળા કીધા;
રોટલા ભેગા તયેં થિયા, (કે) ખલે કુવાડા લીધા

ખાય તેનો ખુણો, પીએ તેનું ઘર;
સુંઘે તેનાં લૂગડાં, એ ત્રણે બરાબર.

કોઈ સુંઘે કોઈ ખાય, કોઈ પિયે હુક્કો;
તંબાકુનું વ્યસન કરી, ઠાર ઠાર થુંકો.

ઢેલ વ્યસન છીંકણી, રાજવ્યસન હુક્કો;
ગાંડુ વ્યસન તમાકુ તે, ઠાર ઠાર થુંકો.

તમાકુ તે એકવાર, ભાંગવાર બીજી;
તપકીર તે વારંવાર, એ ફજેતી ત્રીજી.

સુંઘણીકા સડાકા, સુંઘે કે ઝટ તાબ;
જેની પાઘડીમાં ડબ્બી તે, બીજી મોટા રાબ.

સસા ચાહ્યો સ્વર્ગમાં, બેઠો પાલખીમાંય;
અધવચમાં પાછો ફર્યો, હુકો તંબાકુ નાંચ.

દલપતરામ

૧

જોવા જોગ જેવી ગુજરાત

દેશાટન કરી દેખશેા ભલી જણશ બહુ ભાત;
પંથ પધારી પ્રથમ તો જઇ જોજો ગુજરાત.

રણિયામણી ગુજરાત જોવા જોગ જેવી જાણજો,
ધરી યાદ અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ લાવજો;
અતલસ અને મુલદાર મશરૂ માલ બેશ મંગાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.
પછી પંથ પેથાપુર ભણી જાત્રાળુ જન જે જાય છે,
ત્યાં ખાંધણીની સાડીઓ બાંકુ બહુ વખણાય છે;
તે દેશથી સંદેસડો જન કોઇ સાથે કહાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

વિસલનગર વિશ્રામ કરશે, પાત્ર ત્યાં પીતળ તણાં,
વખણાય હાદર હેમ જેવી, ઘાટ ચીર ખુત્તે ઘણાં;
પછી પાટણે જઈને પટોળાં રંગદાર રખાવળે,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવળે.

શમશેર તો શીરોહીની, પ્રતિમા ભલી ડુંગરીપરી.
આવતાં જાળે આત્રસુંજે, ત્યાં છરા લોઢી છરી;
વળી કપડવંજ કાચ સાબુ રહી સમીપ રચાવળે,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવળે.

કાઠિયાવાડી કાંખી ઝાલાવાડી રૂડાં ગુમણાં,
ખંભાતની ભલી સૂત્રફેણી, જમણ તો સુરત તણાં;
બહુ પાપડીને સાડી બરછી લક્ષ દઈને લાવળે,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવળે.

નાશક તણાં જળપાત્ર નિર્મળ, પાન પૂને સાંપડે,
ખુરાનપુરી શેલાં સરસ, પણ પેંઠણી પાઘડી ચડે;
શુભ શાલ તો કાશ્મીરની, એતો જરૂર આણાવળે,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવળે.

કાશી તણા લોટા પિતાંબર, અપ્રીણ છાયલ માળવી,
પણ ધોતીનેડા નાગપુર જઈ લાવળે જોઈ જાળવી;
બહુ ખાંડ ખંગાળે બને, પણ લઈ હિસાબ પતાવળે,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવળે.

ઘોળેરિ રૂ ઘોળું ભલું, ઘઉં તો ભલા છે ભાલમાં,
ગજદંત સિંહલ દ્વિપ, મુંબઈ હેમની છે હાલમાં;

નાણાં તણી જોઈ ટંકશાળ, સલા વિષે સીધાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

મથુરામાં પેંડા મળે, જુઓ ચિત્ર જયપુર;
ઘોડા તો કચ્છી ઘણા, પ્રેમ પમાડે ઉર.
જામનગરનું જઈ જુઓ કંકુ સારે કામ;
વાગડમાં મગ બાજરી દીઠી દલપપરામ.

૨

ભાવની ભેટ

(મનહર)

ભૂતળના લોકે એક સમે ઈંદ્રબુવનમાં,
જેને જુદી જુદી ભેટ ભાવથી ધરાવી છે;
ત્રીકે તો ઇરાપનીતિ આરખે નાઇટ, ઈંગ—
લીશે શેક્સપીયરની પોથી પરઠાવી છે;

હિંદુઓએ પ્રેમ ધરી પંચતંત્રતણી પોથી,
આપી તે તો ઈંદ્રને અધિક ભલી ભાવી છે;
દાખે દલપતરામ બીજાઓની બંધ કરી,
હિંદુઓને હુમેશાની પાઘડી બંધાવી છે.

૩

બાપાની પીપર

(કુંડળિયા)

વિચરીને વઢવાણથી લીધો લીંબડી પંથ,
વીતક વરણવતાં વધે ગ્રીષ્મ—વરણન ગ્રંથ.
ગ્રીષ્મ વરણન ગ્રંથ, પંથમાં ન મળ્યું પાણી,
તપ્યો પ્રલય સમ તાપ, રહી શિર રામકહાણી.
દાખે દલપતરામ, રામનું રટણ કરીને,
અતિશય કર્યો ઉચાટ, વાટ મધ્યે વિચરીને.

લગભગ આવી લીંબડી, દોઢ ગાઉ પર દૂર,
ત્યાં તો ધોમ ધળ્યો ઘણો, ન રહ્યું તનમાં નૂર—
ન રહ્યું તનમાં નૂર, સુરજે શરીર તપાવ્યું,
છાયો ન મળે છેક, એક પણ ઝાડ ન આવ્યું.
દાખે દલપતરામ, ભલી ભેતાં મન ભાવી;
પીપર બાપા તણી, લીંબડી લગભગ આવી.

બાપાની પીપર બડી પૃથ્વીપર પ્રખ્યાત,
પ્રસિદ્ધ જેવો પ્રાગ વડ, વિશ્વ વખાણે વાત—
વિશ્વ વખાણે વાત, પીંપળો પ્રભાસ પાસે,
કદંબ જમુના કુલ, કદપતરો કૈલાસે.
દાખે દલપતરામ, ઉપમા એ આપ્યાની
ભલે થઈ ભૂમહિં બડી પીપર બાપાની !

ત્યાં બેસીને ત્રણ ઘડી કવિએ કર્યો વિરામ,
અતિ સુખ ઉપજ્યું તે થકી, આશિષ દીધી આમ—

આશિષ દીધી આમ નામ તુજ નવજુગ રહ્યો !
 તુજને વાવી તેહ લાખ સુખ સ્વર્ગે લેયો !
 દાખે દલપતરામ, પરમ પદમાં પેસીને,
 લેયો ઉત્તમ દહાવ, બહુ જુગ ત્યાં બેસીને !

આંખાં કરતાં અતિ ભલું દીસે તારું ડોળ;
 શેલડી શા હીસાખમાં ? આપે સાકર ગોળ—
 આપે સાકર ગોળ તાપ તનનો ન મટાડે;
 સુરતરુ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઈ દહાડે.
 દાખે દલપતરામ, સરવ તરુના ગુણ સ્મરતાં,
 તુજમાં અમૃત તત્ત્વ, અધિક તું આંખા કરતાં !

*

બાન્હવી તીરે જળ તણું, દેવું સુલભ દાન;
 દેયો નિર્જળ દેશમાં, કહું જળ કિંમતવાન.

*

ખ્યારી પીપર પદમણી, શાન્તિદાન દેનારી !
 ભૂપતિ વિક્રમ રાજસભ, તું અતિશે ઉપકારી !
 તું અતિશે ઉપકારી, તારી કીર્તિ શું કહીએ ?
 જે ઉચરું તે અદ્ય, એમ અંતર ધરી રહીએ.
 દાખે દલપતરામ, કોટિધા તું ગુણકારી;
 રાખીશ તારું નામ પૃથ્વી પર પીપર ખ્યારી !

આપે ગામ ગરાસ કે દ્રવ્ય વસ્ત્ર કે દાન,
 એમાંનું એકે નહિ શાન્તિદાન સમાન—
 શાન્તિદાન સમાન જગતમાં કશું ન બાણું,
 તે માટે હું તને વિશેષે કરી વખાણું.

દાખે દલપતરામ, કષ્ટ કાયાનાં કાપે,
દુનીઆ મધ્યે દાન, કહો એવું કે આપે.

જ્યાં સુધી આ જગતમાં મુજ કવિતા કહેવાય,
ખાપાની પીપર તણા ગુણ જગમાંહિ ગવાય.
ગુણ જગ માંહિ ગવાય, પામજો બહુ પ્રખ્યાતિ !
કીર્તિ દેશ વિદેશ મુલકમાં થાજે માતી !
દાખે દલપતરામ, અરે સુખના અંબુધિ !
જીવે તું જગમાંહિ, જીવે કવિતા જ્યાં સૂધી !

ઓગણીસેં ઉપર થયે વિક્રમ વર્ષે એક,
વહી દશમી વૈશાખની, વાસર શનિ વશેક-
વાસર શનિ વશેક, પીપરે તાપ ઉતાર્યો;
નિશ્ચલ રહેવા નામ આમ આ વિષય ઉચાર્યો.
દાખે દલપતરામ ભલે જનમી આ ભૂપર !
વિક્રમ વર્ષ ગણાય એક ઓગણીસેં ઉપર.

*

કહાળીતરે તુરુછ ગણી કહીયે,
કદિ આંચ હરે ન ઉનાળાની;
તરે કુલ તણા વિરહી જનને
બહુ વૃદ્ધિ કરેજ બખાપાની !

ધિક જન્મ ધરી જશજો ન જપાય,
છપાય ન અંદર છાપાની;
નિરભાગણી નાગર-વેલ અને
ભડભાગણી પીપર બાપાની.

૪

દરબારમાં કણબી

ચોપાઈ

સાંભળ, એક હતો સુલતાન, મનમાં મોટું ધરતો માન;
 પુત્ર પટેલ તણો તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ.
 કરી દુકારો ઉચર્યો કામ, શિર નમી નહિ કરી સલામ;
 ભાસ્યો નહિ ભોળાનો ભેદ, ક્રોધ કરીને કીધો કેદ.
 ભૂખણુ તેનો મોટો ભાઈ, ચાલ્યો સુણી ચોપે ચિત્ત ચ્હાઈ;
 ધારું જે ધીરજ મન ધરું, સલામ બેવડી સારી કરું.
 હંદાળો દીઠો સુલતાન, હરખે જઈ બોલ્યો હિવાન;
 સલામ દિલ્લીના શાહને, વળી સલામ વડી હુંદને !
 ખરેખરો સુણી ઉપજ્યો ખેદ, કીધો ત્યાં તેને પણ કેદ;
 બની વાત સુણી તેનો બાપ, આવ્યો શાહ સમીપે આપ;
 પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, ઠીક કરી બોલ્યો તે ઠામ;
 લોક તણી તમ હાથે લાજ, માફ કરો અવગુણ મહારાજ.
 શાહ કહે તારો સુત એક, સમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
 મુખે સલામ બીજે કહી મને, દુણ સલામ કહી હુંદને;
 કારણ એથી કેદ જ કર્યો, એવું પટેલ સુણી ઉચ્ચર્યો;
 તમને સલામ ન કરી તે જ, મોટો મૂરખ માણસ એ જ.
 બીજો પણ છે બહુ બકનાર, ચિત્તમાં ચેતી ન કર્યો વિચાર;
 સાહિબને કરીએ જ સલામ, કહોને હુંદ તણું શું કામ ?
 હેતુ તો સુલતાન જ હતા, હુંદે ધરવો તો દેવતા ?
 અઝી એ સુણી લાગી આજ, કેદ કર્યો તેને તતકાજ.
 સુણી પટેલ તણો જે સગો, ભૂપતિ આગળ આવ્યો ભગો,

કરી સલામ કહું તતકાળ, પટેલને છોડો ભૂપાળ.
 છે મારે સાંકડી સગાઈ, અમે બન્ને આંગળિયા ભાઈ.
 રાજી થઈને પૂછે રાય, કેને આંગળિયા કહેવાય ?
 દેતો' તો ઉત્તર દીવાન, હું કહું કહી બોલ્યો હેવાન :
 પાચ્છાનો મરી જાય પિતાય, પાચ્છાની મા નાતરે જાય;
 પ્રસવે પુત્ર એહને ત્યાંઈ; એ પાચ્છા આંગળિયા ભાઈ !
 કાપત સુણી માથું તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પૂરો હાલ.
 ચોરે ચકલે ચાલી વાત, જથે થઈ કણુખીની જાત;
 દીઠા બે જણ કાપણુદાર, તેને ત્યાં કીધા તૈયાર.
 સાહિબ પાસ તમે સાંચરી, કહો ઘણી આજીજી કરી;
 જીવાડો તો તો જીવીયે, છેક તમારા છોડી છીએ.
 પ્રજાતણા છો માતાપિતા, શબ્દ કહો એવા શોભિતા;
 ચડે દયા રાજને ચિત્ત, પટેલ છુટે પુત્ર સહિત.

દોહરા

જુગતી સુણિને બે જણા, અંતરમાં ધરિ આશ;
 આવ્યા અરજ ઉચારવા, પાદશાહની પાસ.
 ખીતા ખીતા બે જણા, ઉચર્યા એવું આપ;
 તમે અમારાં છોકરાં, અમે તમારા બાપ !
 શબ્દ સુણી સુલતાન તે, ખીજી પામ્યો ખેદ;
 હાલ હાલ હુકમે કરી, કીધા તેને કેદ.
 કોઈએ વાત જઈ કહી, જ્યાં કણુખીની જાત;
 પ્રધાન પાસ ગયા પછી, નર જે કણુખી નાત.
 પ્રીતે કહી પ્રધાનને, વળી વળી વિગતે વાત.
 પ્રધાન બોલ્યો પ્રેમથી, સુણો સહુ સાક્ષાત.
 અધિપતિ આવે અવસરે, માને નહિ મુજ બેણ;
 બેગમ બોલે બે કથન, કાંઈક માને કેણ.

પછી બેગમ પાસે ગયા, કણુખી કરી વિચાર;
 પ્રણામ કરીને પ્રેમથી, એવો કર્યો ઉચાર:
 સંકટ પડીયું સામદું, તે માટે તુજ પાસ;
 આજ સર્વ આવ્યા અમો, ઉગરવાની આશ.
 ધણી અરજ નથી ધારતા, વાત ન સુણે વજ્ર;
 તોય અમારી શાણી તું, ધણિયાણી છું ધીર.
 બોલી બેગમ બોલતાં, ભારે રીસ ભરાઈ;
 કણુખીની ધણિયાણી તો, કણુખણને કહેવાય.
 એમ કહી એ અવસરે, હુકમ કરીને હાલ;
 કેદ કરાવ્યા કણુખીને, ક્રોધ કરી તતકાળ.
 વાત વિગતવારે કહી, પૃથ્વીપતિની પાસ;
 પતિએ કહ્યું પ્રધાનને, કરશે નહીં કયાશ.
 મૂરખ એવા માનવી, જે જે કણુખી જાન;
 મારી કાઢે મુલકથી, રહે ન એકે રાત.

ચોપાઈ

પ્રધાનમાં ડાપણુ ભરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર,
 કણુખી આકરી આકરી કરે, કણુ પકવી કોઠારો ભરે.
 મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લૈ સોંપુંએ કાજ ?
 પૃથ્વીપતિ વિચારે પડ્યો, જન એકે એવો નવ જડ્યો,
 કરી શકે કણુખીનાં કામ, હૈયામાં રાખીને હામ.
 પછી બોલ્યો પોતે પરધાન, કથન કથું તે ધારો કાન;
 રૂડું કણુખીથી છે રાજ, એમાં તો સંશય નહિ આજ;
 અધિક વસે છે વરણુ અઢાર, કણુખી સૌના પોષણુકાર.
 નહિતિથિવણુ મહીનાનું નામ, ગણાય નહિ કણુખીવણુગામ;

તે કણ્ણીના શુભ્ર અતોલ, પણ બોલી નહિ જાણે બોલ.
રૂઠે કણ્ણી શિર જે રાય, પછી ઘણા મનમાં પસ્તાય;
તમે તમે તે માટે રીસ, આપો કણ્ણીને આશીષ.
શીતળ થયો સુણી સુલતાન, મેઝ્યા કણ્ણીને દૈ માન;
જમ્યારમ્યા કણ્ણી ઘર જઈ, મસ્કરી તો મહીપતિની થઈ.

૫

આતસબાણ

લંકાપુરો સજગી, અજગી,
લલકારથી રાવણની છબી ભાણ;
કાં પ્રગટયો મજ દેશ દવાનળ,
જવાળમુખી ગગને ચઢી ગાણ;
લોચન ત્રિણું ત્રિલોચનનું
ઉઘડયું દલપત્ત પટે ઉપમાણ;
રાજ સમાજની આગળ,

આજની રાત સમે બની આતસબાણ.

મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આગખેલમાં ઉભેલો,
ગોદડે ગુંથેલો એવો આવે હનુમાનજી;
કાળા હાથ દાડવાળા દાઢી મોઢું દીસે કાણું,
પાઘડીનો પદલો પુંઠે પુંછડા સમાનજી;
લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને ઠામે,
એને નાવે આંચ જેના રામજી જમાનજી;
ઠેકી ઠામ ઠામ આગ લગાડીને આઘો ખસે,
હશે હનુમાનજી કે મુલ્લાં સુલેમાનજી ?

૬

ડાશી શું જોજો છો ?

(મનહર)

કેડેથી નમેલી ડાશી દેખીને જુવાન નર,
 કહે શું શોધો છો કશી ચીજ અછતી રહી ?
 કહે ડાશી બાળપણું ખબર વિના મેં જોયું,
 જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી ગતી રહી;
 છવાઈ જરાની છાયા, કાયાના વિખાયા બંધ,
 ગાયા ન ગોવિંદરાયા માયામાં મતિ રહી;
 ઝુકી ઝુકી ડોકી વાંકી રાખી દલપતરામ,
 જોતી હું ફરં છું જે જુવાની ક્યાં જતી રહી.

૭

ભાદરવાનો ભીંડો

(કુંડળિયો)

ભીંડો ભાદરવા તણો, વડને કહે સુણ વીર;
 સમાઈ નહિ હું સર્વથા, તું જા સરવર તીર;
 તું જા સરવર તીર, સુણી વડ ઉચર્યો વાણી;
 વીતે વર્ષાકાળ, જઈશ હું બીજે જાણી;
 દાખે દલપતરામ, વિત્યો અવસર વર્ષાનો,
 ગયો સુકાઈ સમૂળ, ભીંડો તે ભાદરવાનો.

૮

કાતર અને સોય

(ઈન્દ્ર વિજય)

એજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે;
એક ગુરૂ ઉપદેશ તથાપિ, મિત્રજ કદી મળતો નહિ આવે.
દેખી જુઓ દલપત કહે, દરજી તણી પેઢી વિષે દરશાવે;
કાતર કાપી કરે અળગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે.

૯

ક્ષત્રિય અને પ્રાક્ષણ

(મનહર)

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ પ્રાક્ષણે કહ્યું,
અરે આજ અસલના ક્ષત્રિ યાદ આવીયા;
દેશમાં ન થવા દેતા પરદેશીનો પ્રવેશ,
જેઓએ સંગ્રામ સજી જશ સંપડાવીયા;
અરે આ ભરતખંડ ભૂમિએ એવા ભૂપાળ,
શૂરવીર ધીર ગુણવાળા કયાં ગુમાવિયા;
કહે દલપતરામ સુણીને ક્ષત્રિયે કહ્યું;
અસલના ઋષિઓના રક્ષણે સિધાવિયા.

નર્મદાશંકર

૨

નર્મદાની શોભા

નર્મદા શૂં ગાઉ શોભા સાંજની;
હારે પવન પાણિ વાદળ રંગના સુસાજની-હોજરે. ન૦
હારે પાણી જોરમાં ઉછાળા નોતું મારતું;
હારે ખેડાળા પટ્ટી દેખાતી પ્રૌઠ નાર તૂં-હોજરે. ન૦
હારે વીજ ખળખળી ધીમે ચઢીને આવતી;
હારે તેતો હોડિમાંથી જોઈ સુણી ભાવથી-હોજરે. ન૦
હારે ડહોળાએલ નીર રંગ તે ભૂરા હતો;
હારે અંખો શ્વેત આસમાન તણે દીસતો-હોજરે. ન૦
હારે પાકા રંગના ભૂરા તે સાંમે ડુંગરા;
હારે ગળી રંગનાં ટોચે તો ભૂરાં વાદળાં-હોજરે. ન૦
હારે કાંઠે ઘાસ લીલાં ઝાડ ખડૂ શોભતાં;
હારે ચાર ગાય ભેંસ ઢોર ખાતાં હતાં-હોજરે. ન૦
હારે આવે મંદ મંદ વાયુ ખુશ લાગતો;
હારે હોડી ચાલતી તેને ઘણે સવા હતો-હોજરે. ન૦
હારે એક વાછડી કાંઠે મથતી ઘણી;
હારે પડી જતી તે ઊંચે જતાં જુની ભણી-હોજરે. ન૦

હારે ગુલાબી ઘેરો તે રંગ આસમાનનો;
 હારે ગુલાબી કુલોનો પાણિનો મેદાનનો—હોજરે, ન૦
 હારે સુદી તીજનો ઉગેલ ચંદ્ર તે સમે;
 હારે લહેરિયાંની રમ્ય લહેર માંહી મન રમે—હોજરે. ન૦
 હારે પવન સામટો પડી ગયો પછી ખરે;
 હારે લીલા પ્રદ્મની જોઈ શી આંખો ઠરે!—હોજરે. ન૦

૨

નાશક અને ત્ર્યંબક એ બેની વચ્ચેનો માર્ગ
 ચંદ્રાવળી

મારગડો બહુ ઝાડે શોભે, વડ પીપળને સાગ;
 જમરખડી જાંબૂડી મ્હૌડાં, આંખા જાગે જાગ;
 આંખા જાગે જાગ તે આવે, છાયાનું સુખ લે જન ભાવે;
 કેળ ભણી મન વળતું લોભે,—મારગ૦ વડ૦ ૧
 વળી કરમદી જોરડી બાવળ, કાંટાસરિયા હોય;
 થુએરિઆ ઝુંમર જેવા ને, ઊંટકડા કુલ સ્હોય;
 ઊંટકડા કુલ સ્હોય છે પીળાં, ખેતર તો દીસે બહુ લીલાં;
 શાળ નાગલી છતમાં આવળ,—વળી કર૦ કાં૦ ૨
 ઉપરથી વરસે મ્હે ભારી, ઝાડ તળે પશુ જાય;
 લેંસ ગાય બકરાંને ઘોડાં, બહુ દુબળાં દેખાય;
 બહુ દુબળાં દેખાય પણ સારાં, કામ કરે મ્હાડે વસનારાં;
 ધુંગટીમાં લપટાય રખારી,—ઉપરથી૦ ઝી૦ ૩

* * *
 ચઢ્યા એક ડુંગર કે આવે, બહુ મોટું મેદાન;
 જેની પણ ચોપાસે ડુંગર, ઝાડવનાનું રાન;

ઝાડવનાનું રાન છે જાંહે, શાળ તણાં ખેતર કો તાંહે;
 ઝરણો વહેતાં તે મન ભાવે,—ચઢયાં બહું ૫
 એવાં મેદાનો, છે કમમાં, કહૂં આસરે સાત;
 એકલડો શૂરો પણ હબકે, કાયરની શી વાત;
 કાયરની શી વાત કહું જારે, ધાય વીજ ગગડાટો તારે;
 તપસી રહે આનંદી ધુનમાં,—એવાં કહૂં ૬
 સૂર્ય અસ્ત થવાની વેળા, તડકો કુમળો ધાય;
 બહુ મોટી લીલી ચકચકતી, જળમ તે પથરાય;
 જળમ તે પથરાય મેદાને, લીલા ના વરણાએ પાને;
 સમી જાય સંસારી વેલા,—સૂર્યં તડં ૭
 લીલું ઘાસ ઉગેલું તેથી, ડુંગર દુર શોભાય;
 મેથીની ભાજનાં તાપુત, એ ઉપમા અપાય;
 એ ઉપમા અપાય બહુ સારી, કો નગ પર દહેરિયાં ભારી;
 લીલા ખીલી ઊંચી હેઠી,—લીલું ડુંગં ૮
 ત્ર્યંબકના પ્હાડોમાં ભમતાં, જે છે બહુ વિખ્યાત;
 પ્રહ્મ તણી લીલાનાં દર્શન, થયાં શૂભ સાક્ષાત;
 થયાં શૂભ સાક્ષાદાનંદે, કહે નર્મદ ચંદ્રાવળછંદે;
 ભૂખ તરસ લેશ ન કો દમતાં,—ત્ર્યંબં જેછે ૯

૩

ચોમાસામાં

મંદાકાંતા

તૈયારી છે ચુપચુપ કહે કાગડાઓ નકીબ,
 સંધું દીસે પવન ન હિલે શાંત રૂં ગભીર;

શોભાવણું શું હું ઝટ પછી મેઘરાજ પધાર્યા,
 વૃક્ષાદીએ હરખથિ નમી સ્વસ્તિ શબ્દો પુકાર્યા.
 કેવા થડો પવન અતિએં જોરમાં આવતો રે,
 ઓ આ આવી ઝડપથિ બહુ વાદળી કાળિ જો રે;
 આહા કેવું પડું પડું કરે ઘોર આકાશ ભારે,
 ઓહો: આંખો ખુબ તુટિ પડ્યો મેઘ મોટીજ ધારે.
 ચારે પાસે વિજળી ચમકે ઉપરા ઉપરી રે,
 ગાજી રેહે ગરજન થકી રાત આખું વળી રે;
 વ્યાધો સિંહો અતિસ તડુકે ઝાડ મોટાં પડે રે,
 જોતાં ત્રાસે પ્રથમ નિકળ્યો તે પ્રવાસી મરે રે,
 જોગી બીજા જન હું સરખા કષ્ટ જેને પડેલાં,
 તેઓ રાતે લવ નવ બિહે જોઈ ઉત્પાત ઘેલા;
 જોગી હર્ષે ચિતન કરતા સચ્ચિદાનંદનું ને,
 હુ:ખી અજ્ઞા: મરણ ઇછતા સુસ તે રંગ જૂએ.
 ચાલ્યો જાએ ગડગડી આ ભડાકા કડકા;
 વીજો ચળકે જળ ખુબ પડે વાયુ લેતા તડાકા;
 વાંસો ફૂટે તડ તડ કરી રાત થાએ કરાળ,
 ઓથો વીના સરવરતટે ખૂમ પાડે મરાળ.
 પહાડે મોરો થન થન કરે સૂર ઊંચું લઇને,
 આંખા ડાળે કરતિ ટઉકા ખૂબ કોએલડી તે;
 દાફરો તે સરવર વિષે બોલતા ફટતા ને,
 પીએ તોએ પય પય કરે આકળા ચાતકો તે.
 પાણી પાણી સકળ વનની કુંજમાંહે કરે ને,
 પહાડી ભૂમિ ચકચક બને સાફ ધોવાઈને રે;
 થંડી મીઠી અનુકુલ હવા થાય તાંહાં પછી રે,

દહો જાએ દરદિ જનનાં રમ્ય પાણી હવાએ.
 ખેડુ લોકો શરિર ભિજવી ખેતરે કામ કર્તા,
 જેને થાએ શરદિ ગરમી થોડિરે અન્ય કર્તા;
 આહા જોતાં બહુ નવનના રંગના જીવજંતો,
 થાએ ડાહ્યો સમજણ થકી જીવમારો નચતો.
 પ્હાડો લાગે રમણિય બહુ છેક જંગાલિ લીલા,
 કોઇ ભૂરા ધુમરથકી તો કોઇ આછાજ લીલા;
 જાંચે જોજાં પરવત ચડી તો ઘણા અબ્ર રંગી,
 નીચે જોજાં ભરપુર ખુદ્યાં ઝાડનાં ઝુંડ રંગી.
 આડો જાતો બહુ પવનથી મેઘ જાંચેથી જોવો,
 એ તો લાગે ધુળ ઉડિ રહી વા દસે ધૂમ્ર ગોટો;
 સિંધૂ પ્હાડો તરુ નલ સહૂ એક રંગે મળ્યાં રે,
 માટીરાતી ભિનિ ભિનિ અને ઘાસ લીલાં ભીનાં રે.
 જાંચે તર્તી વિધ વિધ કહૂં શોભતાં વાદળાંઓ,
 આકારે જે તરુ પશુ જિવો પંખી જેવાં ઘણાઓ;
 કાણાંવાળા ધું ધું ધું ધું ધું ધું વાસ પોલા કરે રે,
 તે તો કુંજે પ્રિય કરણને ખૂબ લાગે ખરે રે,
 કો કો ઠામે ડુંગરપરથી ઘોઘ મોટા પડે રે,
 જેમાં રુડા સુરજ કિરણે રંગ ઝાઝા બને રે;
 એને જોતાં અચરજ થઇ કાં ન તૂને સ્તવૂં રે,
 ઘો ઘો ઘો ઘો મધુર સુણતાં કાં ન દહેરે સુજાં રે,
 બહાણે સાંજે રુડું ધનુષજે આસમાને જણાએ,
 જોતાં તેને નિરભય તરે કો ન આનંદ માંહે;
 થાએ જોતાં નદિ ભરપુરી કેમ ના મંન મોટું,
 સૂણે પાણી ખળખળે થતૂં કેમ ના સ્હેજ લોટું.

હોડી ચાલે છર છર કરી કાપતી પાણીને ને,
 ખેંચી બાંધ્યા પવન થકિ આ તોય ફૂલે સડે તે;
 ભારવાળી નમિ રહિ જીવ્યો બાળુ પાણી લાણી રે,
 સધંયાકાળે તટ નિરખવું મોજ આહા ઘણી રે.
 શોભે કેવાં બહુ ખડ અને ધાન્ય તે ખેતરોમાં,
 અડો લીલાં વિવિધ ફુલડાં વંન ને વાડિઓમાં;
 મીઠાં ખાસાં સરવરતણાં નીર તો નિર્મળાં ને,
 મેદાનોમાં હરણુ બકરાં ગાય ઘેટાં ચરે રે.
 આકાશે તો ચકચક થતો ચેતવાગો સજ્યો રે,
 તારાઓ જે મુઝાઈ રડતા શોક તેણે તજ્યો રે;
 પીડાતો તે અતિસ કમળે ચંદ્ર સારો થયો ને,
 પાવા માંડી ફરિ મિઠિ સુધા ધન્ય તેણે સહૂને,
 રાતે ચાંદો અધવચ ઠરે થંડ આકાશમાં ને,
 તારા સંઘા ચળકિજ રહે ખૂબ ગંભીરતાએ;
 શબ્દો લાગે દુરથકિ થતા માછિના મિષ્ટ કાને,
 વાયુ આવે ફરફર વળી એ મઝો કોણુ જાણે !

૪

ગુજરાતના શુરવીરો

(રાજાવત)

પંચાસરનો રાજ, ચાવડાઓનું બૂધણ;
 જયશેખર કહ્યાં આજ, વળીતેનો સાળો પણ ?
 સૂરપાળ રણસિંહ, ભુવરથી લલચાયો નહિ;
 કુલીનજાયો તેહ, મરે પણ દે દગો નહિ.

મુકે મિત્રને જોહ, અડી વેળાએ જે નર;
 લુંડીજયો તેહ, જગતમાં તેજ ખરો ખર.
 “ધસ્યા પછી જે ખસે, ધિઃક જિવવૂં છે તહેનૂં”;
 “છેલ્લો છઉં હૂં રાજ, પરાક્રમ કરી મરું હૂં.”.
 એમ કહીને રાય જુદામાં ઘુમ્યો ધસીને;
 ગાંડા ગજની પેર, આખરે પડ્યો લડીને.
 જયશેખરનૂં સેન, કુલિન રજપુતો કેરું,
 મુકી રાજને કાજ, નથી એ કરવૂં સ્હેવૂં.
 સ્ત્રિઓ મહેલની તેહ, લડી લઈ ભુંગળ ને ગજ;
 મારિ હઠાવી સેન, ખચાવ્યૂં રાજનૂં રાખ.
 ધન્ય પ્રેમને શૌર્ય, અરે તે કહાં છે આજે ?
 ધિઃક ધિઃક નરનાર, જતાં રણમાં જે લાજે.
 સોલંકી મુજરાજ, વીર નાયક નહિ તો એ;
 રણે ખતાવ્યૂં શૂર, કર્યાં કામો તે સ્હોએ.
 અનલવાડનું રાજ, વધાર્યું આઝું તેણે;
 કહાં છે રજપુત આજ, શૂર દરસાવ્યું જેણે ?
 ભીમદેવ હંમેશ, પ્રતાપી મ્હોટો જોદ્દો,
 ઘણાંક ખીજાં રાજ, રાખતાં જેનો મોલસો.
 સિદ્ધરાજ શૂરવીર, થયો નામાંકિત રાજ;
 પ્રભાહીતમાં કામ, કર્યાં છે જેણે આઝાં.
 રાજ રાહખેંગાર, જુનાઘડવાળો જેણે;
 કર્યાં પરાક્રમ બહૂ, મારિયો સિદ્ધો તેને.
 સિદ્ધરાજ જયસિંગ, નથી દેખાતો આજે;
 જોદ્દો તે જગદેવ, આજ કાંહાં ખીરાજે ?
 શૂરો લોળોભીમ, ભીમના જેવો જોદ્દો;

શૂરાઓમાં જેહ, ધરે ઊંચો બહુ ઓઢો.
દિલ્હિપતી પ્રથિરાજ, તેહ પણ જેથી ડરતો;
ભીમ તેહવો આજ, કોણ છે રણમાં લડતો ?
કહાં કહાં તે શૂર, ઊર ઉંચું રણતૂરથી;
ગયું જનનું નૂર, જુદાં જોએ નહિં દુરથી;
ક્ષત્રીકેરું બીજ, કોહિ ગયલું છે સાચે;
અફિણી કાયર રાજ, જનાનાથી બહુ રાચે;

પ

મર્દ

રોળાવત

મર્દ તેહનું નામ, સમ્મો આવ્યો કે ચાલે;
કનક કામિની તણ, સણ રણમાં જઈ મ્હાલે.
મર્દ તેહનું નામ, ડરે નહિં રણે જવાથી;
હોંસે ચ્હડે તોખાર, ડગે નહિ રિપુ મળ્યાથી.
મર્દ તેહનું નામ, મરે પણ પણ નવ મૂકે;
ધીર ધરી શૂરભેર, તાકયું નીશાન ન ચૂકે.
મર્દ તેહનું નામ, સિંગથી શૂર વધારે;
તોપ બડાકા કરે, તેમ તે ધસે પુકારે.
મર્દ તેહનું નામ, ચળકતાં શસ્ત્રો જોઈ;
ઉછળી કરતો હાથ, કીર્તિ ઉજળીપર મ્હોઈ.
મર્દ તેહનું નામ, લોહિની નદિયો દેખી;
ધડ માથાંને હાડ, કાંપતો નહિં જે ટેકી.
મર્દ તેહનું નામ, સાથિ સામું નવ જોએ;

જુકિત સાથ બળથકી, લડતો રૂડો સંડોએ.
 મદં તેહનૂં નામ, રડે નહિં ધાવ લિધાથી;
 પડયો પડયો પણ કહે, ફૂહાડ શત્રૂને અહાંથી.
 મદં તેહનૂં નામ, ભોગવં શ્રમે રણેલું;
 મિંહ સરીજો તેહ, ખાય નહિં ધાસ પડેલું;
 મદં તેહનૂં નામ, દેશિસાર લડિ મરતો;
 જુગ જુગ જાગે જાગ, નામ પોનાનું કરતો.

૬

પદ

અહીં તહીં મથવું રે, મથતાં રંગ મયે જી.
 ધુધવાતી ધીરજથી તનડું, બગડી જાયે બેલું;
 મથવામાં મન જાય તેથિ કહું, શોકને આધે ઠેલું—૧
 મથતાં મથતાં કોઈ સમે પણ, જુદા મયે બહુ જાગરું;
 જેમાં ધુમતાં હરી ઇચ્છાએ, કર્મ કપાયે કપરું—૨
 ધામધૂમ બહુ જુદાતણી તે, ગવાય ગામે ગામે;
 ઉત્સુકતા ઉદમ વાધેથી, શકુન આશ શુભ જામે—૩
 સકળ જન જહાં એક સંપમાં એક ઉદેશી થાયે;
 સાહિત તહાં મળી આવે સહેજે, થાય પ્રભુ પણ સાહે—૪
 સ્વતંત્રતાનો માનતણો ને ધર્મતણો જોસ્સો એ;
 ત્રાંજીથી મોટા ફેરફાર થઈ, રંગ ઘણેરા સોહે—૫
 હાય નથી એમાંનો એકે, હવે શી કરવી આશા;
 ત્રણે થાય પ્રતીત તહાં કેમ, પડે ન સવળા પાસા—૬
 માટે કહે નર્મદ દેશીને, જોસ્સા જાંચ વધારો;
 મથો શોધવા પ્રસંગજેથી, ક્યો પેખશો દહાડો—૭

ભોળાનાથ

બારણે પુકાર

દયાસિંધુ તારે બારણે પુકારું દીન બાળ,
દીનબંધુ તારે બારણે પુકારું દીન બાળ. દયા૦
દીન ઉગે વળી સાંજ પડે, વેગે વીતી જાય કાળ,
અજ્ઞાની સમજું નહીં, કરો પ્રભુ તમે પ્રતિપાળ. દયા૦
ક્ષમા કરો પાપની પ્રભુરે કીધાં જે આજ પર્યંત,
હવે ફરી ફરી નહીં કરું, તારો મને ભગવંત. દયા૦
તારો તારો પ્રભુ તારો મને રે તારો ત્રિભુવન નાથ,
ભવસાગર માંહિ ભમું છું કૃપા કરી ગ્રહો હાથ. દયા૦

નવલરામ

૧

ગુજરાતની મુસાફરી

ગરબી

દક્ષિણમાં છે દમણગંગા, ત્યાંથી નીકળીએ પ્રવાસરે;
અમલસાડ, વલસાડ, નવસારી, લેજો ફસણ અન્નાસ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

શાં શોભે કદળીવન શીતળ, શી બહેકે લીંબુવાઇરે;
આંબા ઇક્કાના અમૃત સરખા, હરખી કહે દેસાઈ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

સુરત શે'રનું સુંદર સ્ટેશન, સુંદર રસ્તા સારારે;
સુંદર, નાનુક, લોક વિચક્ષણ, શોખીં સફાઈ કરનારા
રમીએ ગુજરાતે રે.

ઓ આવી બરફીની ઢુકાનો, ઉભાં રહો રઠ લાગે રે !
પાપડી પણ આપણ આ ટાણે, પામ્યાં પૂરણ ભાગ્યે !
રમીએ ગુજરાતે રે.

જર નાતમાં જમવા જઈએ, જમણુ આવાં નથી નીરખ્યાંરે !
ચિનાઈ સાડી ચપડા ચમકે, સર્વે લખેશ્રીજ સરખાં.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મેળા, ખેળા ને વરઘોડા, નાચ ને રંગ ઠામ ઠામ રે;
હસતાં રમતાંજ દીસે સૌ, કરતાં હશે શું કામ !
રમીએ ગુજરાતે રે.

આગળ આ હતું હિંદુસ્તાનમાં, સૌથી બંદર મોટુંરે;
નામીયું હુનિયામાં, તે કેમ, છેક થયું હશે ખોટું !
રમીએ ગુજરાતે રે.

તારી નાહી, લઈ લાહે ગજ, કીનખાખ, કિનારી ચાલો રે;
નરબદાનો નિરખી, નર પુલ, નરનાં નરપણુ ભાળો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ભર્યની ટેકરી બહુ બાંકી, ટીંબા ચડજે તપાસી રે;
ટેડી પાઘડી કકડનાં કપડાં, રૂમાલ તો ફરમાસી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ભાગ્યું ભાગ્યું પણ એ છે ભર્યજ, ભૃગુનો આશ્રમ ફૂડાવેરે;
શે'ર જીનું ગુજરાતે, આજે પણ, રૂ બહુ રેલ ચડાવે.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ત્યાંથી કખીરવડ જોવા જાજો, જગમાં જે છે નવાઈરે;
જોઈ ડહોઈ પાછા વળજો, માળ માલ ન કાંઈ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મેલ્યું ભર્ય કે આબ્યું કાનમ, કાળી ધરતી રસાળીરે;
જ્યાં ચોમાસે જાય કળી પગ, કણબીકન્યા દે ગાળી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મિઆંગામ, ઇટોલુ આવે, આવે ઝાડનાં ઝૂંડ રે;
ઝાડે ચારે તળ ચરોતરનું, ગોંદરું આ છે પ્રચંડ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વડોદરે નિર્ભ્રાન્ત ઉતરજો, નથી મલ્હારાવ ઘેલોરે;
દાણનું દુઃખ તો છે હજી કાયમ, ગાંઠડી હેઠે મેલો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

લક્ષ્મીવિલાસને મોતીબાગ ને, નજરબાગનો મિનારોરે;
જો જો સવારી, સાઠમારી ને, નૃપ નવીન પ્રમાણો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

પાન ને પર્વજ લઈ પરવરીએ, શો ઉંચો પૂલ મહીનોરે
'આવી મહી' ને ચિંતા થઈ'એ ઉખાણો હતો અહીંનો.
રમીએ ગુજરાતે રે,

આપે જણાય છે આવ્યું ચરોતર, બોલીને બુદ્ધિ જ્યાં જાડીરે;
જાડી પણ ગાદી કસવાળી, ધંધે કોસરે હદ વાળી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

હોય જવું વડતાલ કે ડાકોર, તો વચમાંથી વિચરજોરે;
કપડવંજે કાચ ને સાબુ, જોઈ સુધારો કરજો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

આવી આનંદે પાછાં આણુંદે, કે નડિયાદે મળજોરે;
મહમદશાહનું શે'ર જોઈને, અમદાવાદે વળજો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

અમદાવાદે આદે હતી બહુ, ગાદી મોટી પાદશાહીરે;
જ્યાં ત્યાં મસીદને તોડા તે હજી, યાદ આણે છે ભાઈ!
રમીએ ગુજરાતે રે.

જુમામસીદ શી મોટી, મહમદશા'નું સેન સમાયરે;
જુમામસીદ જોતાં તે વખતની, ઝાંખી આજે થાય.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ભદ્રની શોભા છે બહુ સારી, ત્રણ દરવાજે કમાનરે;
હઠીસીંગને દહેરે આરસ, આપે હીરા સમાન.
રમીએ ગુજરાતે રે.

શાહઆલમ સરખેજની શોભા, શી રીતે વર્ણાયરે;
અસલી ઇમારત હુન્નર આગળ, ઇંજનેરી લખવાય.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રાજનગરમાં જન ઉઘોગી, કોડીલા કસરની સાથેરે;
વિવેકોને વળી પરગણુ પણુ, તન મન કણુ ત્રણુ વાતે.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રસમાં છે અહિં છપ્પા સામળ, કવિના પૂરણુ કામરે;
જેમ સુરતમાં પ્રેમાનંદ ને, વડોદરા દયારામ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ગઈ પાદશાહી ઘણા દિવસથી, પણુ શાહે રંગ રાખ્યોરે;
ખાંધો સાડાત્રણુ તાંતણુ શે'રને, ધંધો ધોકારે રાખ્યો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ધોતીજોડા, પીતાંબર, સાડી, જે જોઇએ તે લેજોરે.
બાર બોલાવે જો'તેર આવે, કોક દલાલને કે'જો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

આવે દલાલ ને લાવે લટકતા, વેપારી ટોળેટોળારે;
લઢે વડે, દે ગાળ, ખેંચે, સમ ખાય, કરે કાગારોળ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

આવી અગાડી ગાયકવાડી, ઘોડા ફરે મહમાતારે;
વડનગર ને વીસનગરે, જાણું પણ નથી જાતા.
રમીએ ગુજરાતે રે.

સરસ્વતીતીર સિધપુર, કપિલ મુનિનું ધામરે;
પાટણ પ્રાચીન રાજધાનીને, અહીં આંથીજ પ્રણામ.
રમીએ ગુજરાત રે.

કાઠીઆવાડમાં હાલ નથી લો, હાલો તે ભણી જઈએરે;
દેશી રાજનાં દુઃખડાં દેખી, દિલમાં દુઃખીઆં થઈએ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રેત ગઈને પા'ણા આવ્યા, ઝાડનું દેખું ન નામરે;
ખરે સૌરાષ્ટ તો ખનિજ ખજાનો, ખોલ્યાનો ખરો ઠામ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

પ્રથમ જુનાગઢ ચાલો, જોઈએ નરસિંહ મે'તાનો ચોરારે;
છતું કર્યું ગુજરાત સંપૂર્ણ, એનો પાડ ન થોડો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

જામનગર મચ્યું રાગને રંગમાં, ભાવનગર ભળપણમાંરે;
પહેલા વર્ગનું ચોથું ધાંગદું, પોરખંદર હાલ ગણમાં.
રમીએ ગુજરાતે રે.

સુદ્ધ, તીખા, શોખી, શાણા, મતલબી, ખટપટવાળારે;
મીઠા તો મધથી પણ અદકા, લોક આણીકેરા ભાળ્યાં.
રમીએ ગુજરાતે રે,

જોવા લાયક રાજ્ય રહ્યાં બહુ, પણ ફોંડોને શું કરીએરે;
રાજધિરાજની રાજધન જ્યાં, રાજકોટે જઈ ઠરીએ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

દરેક ખીનાં રાજ બધાં ત્યાં આવી પ્રસંગે જાશેરે;
જેઈ રહ્યા, કે વળશું પાછા, પ્રવાસ પુરો થાશે.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રહી ગયું જોવું દીવ બંદર, ને ઘોળેઈ ઘોઘુરે;
ખારાઘોડે ખૂટે ન મીઠું, પાણી પણ જ્યાં મોંઘું.
રમીએ ગુજરાતે રે.

પશ્ચિમે દારિકા, પૂર્વે કાળી, ઉત્તરે અંખા માતરે;
દક્ષિણે કુંતેશ્વર એ છે, ચારે ચોકી ગુજરાત.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ઉના પાણીના કુંડ લસુંદ્રા, ગોધરા ને ઉનઘચેરે;
ગંધક તો ગંધાય છે ખુલ્લો, રામ સુધી શીદ જઈએ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વિમળશાહનાં દેરાં બળેલાં, લાવા રસમાં દટાયાં રે;
જેતાંજ, જાણે જવાલામુખીનું, જોર ને જન છેડાદ્યા.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રહી છેવાડે છાવણી ડીસા, હવાપાણી જ્યાં સારારે;
પાલણપુર ઉપરથી થઈને, આપુજી જોવા ધાર્યા.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વળી વનસ્પતિ વિધવિધ ઔષધિ, જૈન દેરાં જયકારીરે,
'અઠે કઠે' કરનાર મેવાડને, મારવાડી અહીં ખારી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વાદળાં અંગે અડકી હીંડે, ટાઢે જવાય કુંઠવાઈરે;
પાણીતાણે, ગિરનાર, શેત્રુંજે, ભુલ્યા આપણે જવું ભાઈ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રાધનપુર જઇ રણને ઝાંખવું, કચ્છ ભુંજ જ્યાંથી જવાયરે;
 માંડવી ખંદરથી ઉપડતાં, મુંબઈ ખોટે અવાય.
 રમીએ ગુજરાતે રે.

મુંબઈ તો અલખેલી કહાવે, જાણીતી જગમાંદારે.
 વિદ્યા, હુન્નર, વેપારને રાજનું, નૂર નવલ શું ગાય.
 રમીએ ગુજરાતે રે.

૨

ઇતિહાસની આરસી ગરબી

ઇતિહાસની આરસો સાહી, મેં જોયું માંહી;
 થીર થાવર દીકું ન કાંઈ, ફરતી છે છાંહી !
 આ મુલક બધામાં આજ, ક્યાંના ક્યાં રહેતા;
 ઇંત્રેજ કરે છે રાજ, જગમાં જશ લેતા.
 પણ એંત્રીજ વર્ષ પછાત, જો જોઈએ ઝાંખી;
 દૌસે દક્ષિણોએ ગુજરાત, દૂમતા ડર દાખી.
 શો પેશવાઈનો દોર, પુનેથી સંચરતા;
 બહુ ચકરાં જલમ જોર, “ ઇકડે યા ” કરતા.
 માંડયા રાજે અધર્મ અપાર, ધર્મનું કહાવે જે;
 કરી ચાર દિવસ ચમકાર, શૂન્ય થયું સહેજે.
 પેશવાઈ પહેલાં મુગલાઈ, ચાલતી ચોપાસે;
 અહીં સ્થાપી અકબરશાહી, બાંધી નીતિ પાસે.
 નહિ જુલમ ન ઝાઝું દાણ, નહિ પક્ષાપક્ષી;
 દીધું દેશીને માન સમાન, દેશાઈગીરી બક્ષી.

ટકી બસેં વરસ મુગલાઈ, તે આને ચોગે;
 જ્યારે રાજનીતિ બદલાઈ, પડી મરવા રોગે.
 આ બસેં વરસ પણ બાદ, કરી જો પછવાડે;
 પાદશાહી અમદાવાદ, સ્વતંત્રપણે લાડે.
 “કુત્તે પર આયા સસ્સા- બસાયા શે’ર શાહને”
 આ આશા લીલને અસા વળે-ગમ્યું તેજને,
 થયો મહમદ બેગડો એક, છેક મહા મોટો;
 બાંધ્યાં મસોદ મિનારા અનેક, શે’ર, સણંગ, કોટો.
 હતો જબરદસ્ત મહાશૂર મહા મોટો જંગી;
 ચડી વ’ણે લડી ચકચુર, કર્યા બહુ ફિરંગી.
 પણ ચૌદસેં બાર અગાઉ, હતું ક્યાં શે’રજ;
 હવે પાટણપુરને ગાઉ, થયો અકરા કેરજ.
 સન તેરસેં પુરાં માંહ્ય, થયા હિંદુ પુરા;
 પડયું પાટણ વરત્યો ત્રાહ્ય, ધિક નાગર નશુરા !
 પેઠા મુલકમાં મુસલમાન, “મારું મારું” કરતા;
 લૂંટે, ઝૂંટે, વટાળે, લે જનન, વહુ દોંકરી હરતા.
 લડયા પડયા હજારો શૂર, “ભલે મારીએ મરીએ;”
 વહું લોહી જેમ જળપૂર, ડુબ્યો દેશ તે દરીએ.
 એ દિવસ પડી જે પોક, હજી ગગને ગાળે !
 એ દિવસ દેશીઓ શોક, કરોને મળી અજે !
 એ દિવસ થકી પરતંત્ર, થયા, લાગી બાંપણરે !
 એ આગે હતા સ્વતંત્ર, હિંદુ સૌ આપણરે !

વધ્યો શોક થંભ્યું મુજ ગાન, જ્ઞાન આ એકજરે;
વિના ધર્મ, નવલ આ સ્થાન, ચલિત સૌ છેકજરે.

૩

જનાવરની જાન

ધોળ

જાન જનાવરની મળી, મેઘાડંબર ગાજે;
બકરી બાઘનો બેટડો, પરણે છે આજે. ૧

ઢોલ નગારાં લેર ને, સૂર સરણાર્થ તીણાં,
સો સાબેલા શોભીતા, બેટાબેટી ઘેટીના. ૨

ઠીક મળી ઠઠ લોકની, જરા ઠામ ન ઠાલો;
દોડે વરનો બાપ ત્યાં, દડગડ દાઢીવાળો. ૩

સાજનનું શું પૂછવું, બકરે કરીં બેરો;
લેગાં કર્યાં છે ભાવથી, મોટાં મોટાં ઢારો. ૪

રાતા માતા આખલા, રાખી શીંગડાં સીધાં;
આગળ માર્ગ મુકાવતા, પદ પોલીસ લીધાં. ૫

સાજને શ્રેષ્ઠ ગાંટડા, હીંડે ઉચી ઓડે;
એનાં અરાડે વાંકડાં, કામદારેની ગોડે. ૬

હારમાં એક બે હાથોં છે, મોટા દાંતજવાળા,
નીચું ન્યાળીને ડાલતા, હીંડે શેઠ સુંઢાળા. ૭

હાથોં ઘોડા તા છે ઘણા, હાર રોકતા પાડા;
કાળા કઢંગા ને થયા, બડ બાઈ જડ બડા. ૮

- આંખ ફાટી છાતી નીસરી, કરતા ખૂબ ખુંખારા,
હીંડે ઉછળતા ઘોડલા, સાજન થઈ સારા. ૯
- ટફ્ફો ટગમગુ ચાલતાં, પૂઠે ગરીબ ગધેડા;
હાથ હાથ કરી હીંડતા, ડીકાં વિના અતેડા. ૧૦
- હારોહાર હજારો આ, માંહે માંહે લપાતા;
કોણ આવે કામળ ઓઢીને, એ તો ગાડર માતા. ૧૧
- પીતરાઈઓ વહેવાઈના, એને અકલ ન કોડી.
આડા અવળા એકેકની, પૂઠે ભય ભે દોડી. ૧૨
- બકરા તો વરના બાપ છે, હોય એનું શું લેખું!
શું સાગર શીંગડાં તણો, હું તે આજે આ દેખું! ૧૩
- વરનો તે ઘોડો આવીયો, વાજે વાળં વિલાતી;
ભેર, ભુંગળ ને અંઝરી, ભેગું ભરડતી જતી. ૧૪
- વરરાજા બે માસનું, બાળ બેં બેં કરતું;
ઝડપાયું ઝપ જોળીમાં, મન માડીનું ઠરતું. ૧૫
- મંગળ બકરી બાઈ તો, ગાય હરખી હરખી;
જોડે જાંદરણી ઘણી, કોડે જોવાજ સરખી. ૧૬
- બકરી બાઈ એ નાતનો, ને બીજી ઘણીઓ;
આણી આડોશ પાડોશણો, બાપડી બેનપણીઓ. ૧૭
- લેંસ, ભુંડણ ને ઝાંટડી, ઘેટી, ઘોડી, ગધેડી;
ગાય, બિલાડી, ઉંદરડી ને, એક કુતરી એ તેડી. ૧૮
- વાંદરીઓ નથી વીસર્યા, દશ વીશ આ કૂદે!
સાથે સામટાં ગાઇ સૌ, સાતે સૂરને છૂંદે. ૧૯

કોઈ એ એ કોઈ ભેં ભેં કરે, કોઈ ભૂંકતી ભૂંડું;
 કોઈ ચું ચું મ્યાઉં મ્યાઉં કરે, વેર વાળે કો કૂડું. ૨૦
 હૂંક હૂંક કરતી વાંદરી, જો જો ! નાચે છે કેવી !
 ધન ધન બકરી ! ન કોઈની, જાન તાર તે જેવી ! ૨૧
 ચારપગાંની જાન આ, જોડી બેપગાં સાડ;
 સાર નવલ બહુ સમજે તો, નહિ તો હસવું તો વાડ ! ૨૨

૩

માતૃસ્તવન

ઘોળ

જ્યારે હું હતું પશુ અજ્ઞાન રે,
 નહોતું ખાન કે પાનનું ભાન રે;
 ત્યારે કોણ મારી સારી સંભાળ,
 કરતું ધરી વાંલ ? તે તો તુંજ માવડીં

કોણ ગંધતું હેતે ઉંઘાડીને,
 કોણ અંગનું હીર ધવડાવીને;
 થતું હુંથી અધિક પ્રસન્ન,
 પોતાને મન ? તે તો તુંજ માવડીં

માથું મારી, ઉછાળી હું લાતરે,
 ધાવું તેમ તેમ થઈ રજિઆતરે;
 કોણ મીઠડાં લેતું સુખ,
 પામી મહા સુખ ! તે તો તુંજ માવડીં

મને કોણ ઉઠાડી બેસતું ?
 મને કોણ રિઝાવી રમાડતું ?
 કોણ ગાતું ઉંઘાડવા ગીત,
 પ્રકુલ્લિત ચિત્ત ? તે તો તુંજ માવડીં

જરા માથું હુબે કઢી માહરું,
 કોણ ચોકી થતું દેખી જહાવરું ?
 કરી કરીને કડવા કવાથ,
 પીતું ખુશી સાથ ? તે તો તુંજ માવડીં

કોણ શીખવતું બોલતાં ચાલતાં,
 કોણ ફેલેતું મનોહર વારતા;
 દીઠા દા'ડી અસંખ્યજ દોષ,
 તોએ ન કર્યો રોષ. તે તો તુંજ માવડીં

તારા પ્રેમના પાર પમાય ના,
 તારાં કર્યાં તે—કોએ કરાય ના;
 અરે તેં મળ મૂત્ર અથાગ,
 વહ્યાં લહ્યાં ભાગ્ય ! ધન ! ધન ! મારી માવડીં

તારો પાડ શું વાળું વળાય ના,
 મૂકી માથું બોળામાં હું માયના;
 બોલું નવલ ગગળો થઈ વાણ,
 “તારું છે કલ્યાણ”, જય ! જય ! મારી માવડીં

કેશવરામ

૧

ધર્મિય પ્રાર્થના

મારી નાડ તમારે હાથે, હરિ સંભાળજોરે,
 પ્યારા પોતાનો જાણીને, પ્રભુપદ પાળજોરે.
 પથ્યાપથ્ય નથી સમજાતું, હઃખ સદૈવ રહે ઉભરાતું,
 મને હશે શું થાતું, નાથ નિહાળજોરે;— મારીં
 અનાદિ વૈદ્ય આપ છો સાચા, કેમ ઉપાય વિષે નહિ કાચા,
 દિવસ રહ્યા છે ટાંચા, વેળા વાળજોરે;— મારીં
 વિશ્વેશ્વરશું હજી વિસારો, બાજી હાથ છતાં કાં હારો ?
 મહા મુંઝારો મારો, નટવર ટાળજોરે;— મારીં
 કેશવ હરિ મારું શું થાશે ? ઘાણ વળ્યો શું ગઢ ઘેરાશે,
 લાજ તમારી જાશે, ભૂધર ભાળજોરે;— મારીં

૨

અધવચ ગાડું ગુચી ગયું

જાતું છે દૂર ઝાઝુંરે, ગાડું અહીં ગુચી ગયું;
 પરમેશ્વર પાર ઉતારોરે, અધવચ આ શું થયું ?
 હાંકનાર હરજીવ બન્યો ને, બેલ રહ્યા નહિ હાથ;
 ચૂક્યા દિશ જાવાની ચમકી, રજળ્યો સઘળો સાથ;
 કેણ કહો અટકાવેરે, આખર આવી રહ્યું. જાવું.

હાય ભયાનક જંગલ મોટું, ભારે પંક ભરેલ;
વાઘ વરૂને વાનર ઝાઝા, એમાં કૈક મરેલ;
ચોગમ ચોર ફરેછે રે, કાંઈ નહિ જાય કહ્યું. જાવું

રાત રહી અંધારી ભારે. કંટક ભાગે પાય;
વરસે મેઘ વીજળી ચમકે, થર થર કંપે કાય,
ભૂતાવળ ને ભડક રે, હડગડ થાય હયું. જાવું

ગારામાં ગુચ્યાં બે પૈડાં, તૂટ્યાં જોતર રાશ;
બેલ કડેડી હેઠા બેઠા; કોટિ કરાવે કાશ;
આમાંથી ઉગરવારે, કરવું કામ કયું ? જાવું

ગાડું ગુંચે હું ગુંચાયો, કોય સહાય ન પાસ;
વિશ્વેશ્વર વગદાં વીણીને, નટવર થાઉં નિરાશ;
કેશવ હરિ શું સૂતારે, પ્રભુપદ જાય વહ્યું; જાવું

નરસિંહરાવ

૧

પ્રભાત

વસન્ત-તિલકા

સ્હામેથી દૂર થકોં નિરખી સૂર્યસિંહ,
તેજસ્વી યાજ ભરી કાજ, કરાજ દેહ,
આવંત અગ્નિ ભરિયાં ધરી નેન તાતાં,
અંગે બધાં ઝગકતાં રુધિરેથી રાતાં. ૧

હવે નિહાળોં ભયભીત શશી થઇને,
ધોળી સમસ્ત નિજ ગાય લઈ લઇને,
વાડો જ ગોળ નિજ તે મહિં પૂરોં આ તો,
જે મન્દકાન્તિ થઈ આમ લપાઈ જતો! ૨

ને તારલાહરણટોળું ભયેથી ફોંકું
જે આમ તેમ અહિં નહાસતું વેગથી શું!
ને મેઘઝાડોં થકોં નીકળોં સિંહ પેલો
જે એકલો નભ વિશે વિચરે શું ઘેલો! ૩

૨

અજ શિશુ

ઉધાર

પેલું બકરોંકેરું બાળ,
વિખૂટું માડીથી આ કાળ,
ઊભું ઉચ્ચ ગિરિને શૃંગ,
કાઠ નાહિં હેની સંગ. ૧

ઊંજળું બરફસમ સોહાય,
પાછળ શિલા શ્યામ જણાય;
કરતું કરુણુરવ કંઈ મન્દ,
વિસરી સહજ નિજ આનન્દ. ૨

પડધા થાય ગિરિની માંહ,
સુણો તે ભૂલ્ય માંહિ લમાય;
જાણે બોલો મોરી માય,
દેખે નહિં અધિક અકળાય. ૩

કરતું અધિક ઊંચો નાદ,
ધરતું માડીકેરી યાદ;
ચોગમ લાળ જોતું જાય
વાંકી ધવળ ડોક સુહાય. ૪

નીચે ગાઢ ઝાડી ઘોર,
માંહિં સાવજોનો શોર;
સુણોને બાળ શું ગભરાય !
કચ્છાંથી માડીસોડય લપાય ? ૫

“ધીરજ ધર્યું તું, બહાલા બાળ !
આ હું આવુંછું તત્કાળ.”
બોલી એમ મહેં તે વેળ,
ટેકરી ટોચપર જઈ રહેલ, ૬

લીધું ગોદમાં અજબાળ,
ચુમ્બન કીધલાં દસ વાર;
ઊતરી કઠણ પર્વતવાટ
મૂકયું બાળ જ્યાં હતો માત; ૭

લાગ્યું ધાવવા તત્કાળ
મહારે મીઠું અજનું બાળ;
ને જો ! નદીમાં અજશાવ
ધાવે માતને ધરી લાવ ! ૮

થાતાં તૂમ છૂટ્યું એહ,
શોભી અધિક ઊજળી દેહ;
નાચ્યું શિશુ ધરી ઉછરંગ,
નાચ્યું હૃદય મુજ તે સંગ ૯

૩

દિવ્યમન્દિર તથા લેખ

રોળાવૃત્ત

માનવરાજે રચ્યાં મન્દિરો કીર્તિ કાજે,
કાળમહોદધિ મહિં કહિં હ્રુમ થયાં આજે;

કરતા કીર્તિસ્તમ્ભા ઊભા નામ અમરત કરવા,
સહસા તે ભુકમ્પ ગળી લઈ જાતા ગરવા; ૧

ન રહે નામનિશાન, રાનમાં રહે રખડતા,
શિલાખણ્ડ થઈ ચૂર્ણ જગોજગ મૃતસમ પડતા;
અચળ કીર્તિને કાજ કોતરી રાખ્યા લેખો,
ઘસાઈ ભૂશ્યા આજ દટાયા ધૂળ્યમાં દેખો. ૨

એક અચળને ભવ્ય વિશ્વમન્દિર આ ભાસે,
અનુપમ ધુમ્મટ વ્યોમતણો જે'નો ચોપાસે,
એક પુરુષ મહાન તણી એ કીર્તિ ગાએ—
નિરખી સકે રૂંડી પેર અહિં જનકો વિરલા એ. ૩

વિધ વિધ લખિયા લેખ દિવ્ય ભાષામાં ભારે,
એક પુરુષ મહાન તણા એ ગુણ ઉચ્ચારે;
અનુપરૂપ એ લેખ દીસે જગ રચના માંહિ;—
નભપટપર તારકાલેખ ચળકંતા ક્યાંહિં, ૪

કહિં કહિં સન્ધ્યા-અખ-રંગના લેખ સુહાતા,
કો ઘડો ઇન્દ્રધનુષ્ય-વર્ણના લેખ જણાતા;—
એમ નિરન્તર વિવિધ લેખ રચના રૂહે દીપી,
વાંચી સકે કો વિરલ દિવ્ય અદ્ભુત એ લિપિ. ૫

દેશાટન કરી ભવ્ય મન્દિરો ભલે ન નિરખું,
ગૂઢલેખ લિપિભેદ ભલે હું ઉકેલી ન સકું;—
મહાન મન્દિર એક નિરખવા દષ્ટિ ચાહું,
દિવ્ય પુરૂષના લેખ માગું શક્તિ ઉકલવા હું. ૬

૪

અવતરણ

તોટક

રમતાં ભમતાં કદી દિવ્ય વને,
કુલડાં જડિયાં રૂલડાં મુજને,
ખડુ વેળ રહ્યાં પડી મુજ કને,
ગૂંથી આજ દઉં રસિકો ! તહમને. ૧

ખડુ વેળ રહ્યાં પણ દિવ્ય બધાં
ન ગયાં કરમાઈ, ખીલ્યાં બમણાં,
સહુ તેતણી આજ વિવેકગુણે,
ગૂંથી માળ દઉં રસિકો તહમને. ૨

મૃદુ ગન્ધ મનોહર કોઈ વિશે,
વળી ઉતકટ ગન્ધ ખીજે વિલસે,
વળી કોમહિં ગન્ધ ગભીર સુવે,
ગણિયા નહિ જાય અહિં સહુએ. ૩

વળી રંગ અનેક, ઝીણા, કુમળા,
વળી દીપ્ત, ગભીર, અને વિમળા,
રમતા વિવિધે કુલડે સઘળા,
મળી નેન દિયે સુખ તે રસીલા. ૪

ઋતુ સર્વતણાં કુલડાં ખીલિયાં,
તહિ એક સમે સઘળાં મળિયાં,
સહુ તેહની માળ વિવેકગુણે,
રસિકો ! ગૂંથી આજ દઉં તહમને. ૫

સહુ રંગ ભળે અનુકૂળ રીતે,
 વર્ણો ગન્ધવિરોધ કહિં ન પોડે,
 ત્યમ એ કુસુમોતર્ણો આજ દિને
 ગૂંથો માળ હઉં રસિકો ! ત્હમને.

કાન્ત

હિંદ માતાને સંબોધન

ઓ હિંદ ! દેવભૂમિ ! સંતાન સૌ તમારાં !
 કરીએ મળીને વંદન ! સ્વીકારજો અમારાં !
 હિંદ અને મુસલમાન : વિશ્વાસી, પારસી, જિન :
 દેવી સમાન રીતે સંતાન સૌ તમારાં !
 પોષે તમે સહુને, શુભ ખાનપાન બક્ષી :
 સેવા કરે બને તે, સંતાન સૌ તમારાં !
 રોગી અને નિરોગી, નિર્ધન અને તવંગર,
 જ્ઞાની અને નિરક્ષર : સંતાન સૌ તમારાં !
 વાદમીકિ, વ્યાસ, નાનક, મીરાં કબીર, તુલસી !
 અકબર, શિવાજી, માતા ! સંતાન સૌ તમારાં !
 સૌની સમાન માતા, સૌએ સમાન તેથી :
 ના ઉચ્ચ નીચ કોઈ, સંતાન સૌ તમારાં :
 ચાહો બધાં પરસ્પર, સાહો બધાં પરસ્પર :
 એ પ્રાર્થના કરે આ સંતાન સૌ તમારાં !

બલવંતરાય ઠાકોર

ભમતારામની કેડી

ઉધોર

ધરિયું ચહું એકજ ખાસ,-
લહરીચળકથનગન પાસ,
માથે ગગનનો ઉજાસ,
એવી કેડીનો ઉલ્લાસ.
કેડી ભોમ ભમતી બાય,
મોટી, સૂક્ષ્મ, મધ્યમકાય,
નગરે ગામડે ફંટાય,
ત્રૂટે ને વળી સંધાય,
ઉતરે, ચઢે, ચક્કર ખાય,
વન રણ ખેતરોમાં ધાય.
એવી કેડી વાંછું ખાસ,
પાસે સલિલ ખેલે રાસ,
શિર પર ગગનધુમ્મટહાસ,
રોમે ફરફરે ઉલ્લાસ ?

૨

દિન દિન તેજ ઓજસ પૂર,
દિન દિન વાધવાનાં શૂર:
આંખે નવલ નવતમ નૂર
દિન દિન ભરે, પોષે ઊર.

૩

જ્યાં જ્યાં રાત, વાસો ત્યાંય
પ્હોળી પૃથાળોળા માંદ્ય:
આવે નીંદ પંખીન્યાય,
મટકે બહાણું આવી વાય !

૪

કદિકે કૌમુદીનાં પૂર,
જાજરમાન કોમલ નૂર,
કદિ નક્ષત્ર, કદિ અંધાર,
ઝઝુમી સરે જલ મોઝાર:
ઉડાં ગયળી જે પાતાલ,
ઊંચાં વ્યોમ જે નભપાર,
—ખંને તણા તાબુખ તાર
વિશ્વે રણઝણે તે વાર.
જિગરે સરે એ કંઈ સૂર,
—કંઈ શા મર્મરત્ન સુદ્ધર!
ધંધું ચહું વાંછું એહ
કેડી લોભ ભમતી તેહ;
ને જે વ્યોમ જે પાતાલ,
લોભે, દાખવે કંઈ જેહ.

૨
કકકો

ક કરવાં તો સારાં કામ,
ખ હુઃખ ખમતાં સમરો રામ.
ગ ગણ હીસાખ ચોખખી રીત,
ઘ ઘરમાં સૌથી ઘર પ્રીત.
ચ ચંચળ નરને સૌ ચ્હાય,
છ છળથી સૌ આઘે જાય.
જ જંતુ સૌમાં જીવ જાણુ,
ઝાડ વિષે પણ જીવ પ્રમાણુ.
ટ ટંટા નવ ંહોરો કદા,
ઠ ઠઠા અતિમાં નહિ મઝા.
ડ ડર એક પ્રભુનો ધરો,
ઢ જે ઢંગે નહિ પાધરો.
ત તપવું ના કોષે કદા,
થ થડો જણુ કાવે સદા.
દમામ પોલે લોકો હસે,
ધન લોલે નીતિ પણ ખસે,
નાગાથી સૌ દ્વરજ વસે.
પ પણ પણ ન નકામી ખુઓ,
ફ નેકી—ફળ મીઠાં જુઓ.
ખ ખોલીથી પોત જણાય,
ભ ભીખે નવ પેટ ભરાય,
મ મગરૂરી ખતા ખાય.
યશ મેળવવો ફર્લભ લાઈ,
રંક રાયને ન્હોય સગાઈ.

લક્ષ્મી ચંચળ આવે જાય,
વચન જાય તે ગરુ સદાય.

શ શંકર સુખ સૌનું કરે,
ષ પટ ગુણ પટ અવગુણ ખરે.
સ સહકારે સંપત વડી,
હ-ળ હળ કણ આપે ભરી.

કક્ષામાં સ્વર ભળતા ખાર,
અનુક્રમે લહીએ તે સાર.

અદળ અકારે નિત સંભાર,
આ આજસ ધરવું ન લગાર.
ધએ ઇમાન સદા સાચવો,
દે છે ઇશ ઘટેઘટ ભર્યો.

ઉ ઉમર ક્ષણક્ષણ વહી જાય,
ઊ ઊજમથી શું ન જિતાય ?
ઋ ઋષિએ જગતે વંદાય,
ૠ ઋથી શબ્દ ન કો' મંડાય.
એ ન એળ કોઇની જુએ,
એ એકયે ચડતી-બીજ જુએ.
ઓ ઓશિયાળો ખુએ આપ,
ઓઠ હાથ માણસનું માપ.

કક્કો સરસ્વતીની ખાણ,
કકે વસી સુનીતિ જાણ;
કકે બળ જય ઉદય પ્રમાણ,
કકો મુક્તિદાતા માન.

કલાપી

૧

કુલ વીણ સખે

કુલ વીણ, સખે ! કુલ વીણ, સખે !
હજી તો કુટુંબ જ પ્રભાત, સખે !
અધુના કળી જે વિકસી રહી છે,
ઘડી જે ઘડીમાં મરતી દિસશે !
સુમહોજજવલ આ કિરણો રવિનાં
પ્રસરે હજી તો નમધુમ્મટમાં.

ન વિલંબ ઘટે :

કંઈ કાલ જતે,

રવિ એ પણ અસ્ત થવા ઢળશે,
નમતાં શીર સૌ કુસુમો કરશે,
પછી ગંધ પરાગ નહીં મળશે !
કુલ વીણ, સખે ! કુલ વીણ, સખે !
હજી તો, કુટુંબ જ પ્રભાત, સખે !
નકી ઉત્તમ અગ્નિ કાલ, સખે !
ભર યૌવન આ હજી રક્ત, સખે

ગતિ કાલની ચોક્કસ ન્હોય, સખે !

ભરતી પછી ચોટ જ તોય, સખે !

કુલ વીણુ સખે !

તક જાય, સખે !

ઢળતી થઇ તો ઢળતી જ થશે,

રજની મહીં ચંદ્ર ઉગે ન ઉગે;

હજી દિવસ છે,

કુલડાં લઇ લે;

ફરીલે, રમીલે, હસીલે તું, સખે !

મૃગલાં રમતાં,

તરુઓ લડતાં,

વિહંગો ઉડતાં,

કડીએ કડીએ બ્રમરો ભમતા;

ઝરાણું પ્રતિ હર્ષ ભર્યું ફૂટતું,

ઉગતો રવિ જોઇ ન શું હસતું ?

પછી કેમ વિમાસી રહ્યો તું સખે !

કુલ વીણુ, સખે ! કુલ વીણુ, સખે !

હજી તો કુટતું જ પ્રભાત, સખે !

૨

કમલિની

લાડલી હું શ્વેતવરણી જૂલતી રહું જલ પરે,

મકરન્દ છાંટું ભુંગ પર તે ગુંજતો મુજ પર રહે;

તેને સુવાડું શત્રિએ મમ હુકુવાળા હૃદયમાં,

ત્યાં પ્રેમધનકારા ઝીલે બન્ને દિલો આનન્દમાં ! ૧

ફાનુસ રૂપાળા, દ્રાક્ષરસના જામ કે જાંબુ સમી,
હું તો રહું જલ દહેરીઓની ઉપર ધીમે હીંચતી;
ક્ષણ એક મહારી પાસ ન્હાનો આગિયો ચળકી રહે,
મમ પાંખસમુદ્ધ ઉપર ફેંકે નીલવરણું તેજ તે ! ૨

ને કુંલ અમૃતનો ભરી ઉદ્ધિ થકી ચંદા કુદે,
તે વાળ ખંખેરી રૂપેરી સુધા છલકાવી હસે;
સ્ફટિક તણા ગગને ધરે ધન પાટલો તે પર ઉભે,
ને અધર ફરકાવી લવે કંઈ મંત્ર મીઠા તે સમે ! ૩

ખુરખો નવો મુખ પર ધરી ડગલાં ભરે ત્રણ ચાર, ને
મૂંઝાઈ ફેંકે દૂર તે ત્યાં સ્વદેખિન્દુડાં ખરે;
તિલ ગાલ પરનો, ધનુષ જૂને શ્યામ કાજળ નયનનું;
હીરાજડિત મોટા અરીસામાં જીવે કરી ડાકિયું ! ૪

કુમુદી ન્હાની બેનડી મુજ વ્હાલ ચંદા પર ધરે,
ચંદા કુંળા કર સ્પર્શ મૃદુથી ફેરવે મુખડા પરે;
ભગિની મારી લાડકી તે જાગતી આખી નિશા,
મુજ પાસ જલશૈયા પરે નિદ્રા કરે દિનમાં સદા ! ૫

સખી સાથે સ્નાન કરીને ચાલી ચંદા દૂર ત્યાં,
ખરફ ગોળા પર મુકી પગ સ્મિત કરી કંપી જરા;
તે દષ્ટિ ચૂકાવી પડી, સરકી ગઈ, જળમાં ઢળી,
ને બાપડી ડુસકાં ભરી રડતી રહી પ્રિય કુમુદિની ! ૬

તે વેળ બધી મુજ ભૂંગ ને હું તો હતાં સુખરેલમાં,
કંઈ ગોષ્ટીના પડદા ઉઘાડી પ્રેમમાં ઘેલાં હતાં;
હૃદયનો વિનિમય થતો'તો, શાન્ત રસ દ્રવતો હતો,
ને દિવ્ય ચમકારા થતા'તા હૃદય બન્નેમાં, અહો ! ૭

છૂટી સમાધિ હું ઉઠી સુણી હિંમકતી કુમુદી આ,
પંપાળી વાંસો દહોઈ નીલી પર સુવડી શાન્તિમાં;
ફરર ફર ફર ફૂંકતો ને મન્દ ગતિથી વહી જતો,
નિઃશ્વાસ વિરહિણીના સમો ત્યાં અનિલ આવ્યો
શીતળો ! ૮

ચડી તે પર, સુરખ સાડી ધરી, આવી ઉપા રૂડી,
અતિ શ્રમ થકી તેના અધર ને ગાલ પર લાલી હતી;
પવન તો સરકી ગયો, તે એકલો રહી ઉડતી,
તારા ઝીણાની પંક્તિ તેની પાંખમાં શોભી રહી ! ૯

ધૂજતાં ધીમે રહ્યાં તેનાં સુનેરી પીંછડાં,
ને શુકની ચોડી હતી રમણીય ટીલી ભાલમાં;
કદ રાક્ષસીનું પણ રહ્યું તેમાં હૃદય અતિ કોમળું,
'તમ દંપતી સુખમાં રહો,' તેણે મને ભેટી કહ્યું ! ૧૦

પલમાં અહીં જલમાં પડી, પલમાં ગર્ભ નલમાં ઉડી,
કિન્તુ સુનેરી રેશમી સાડી અહિં સરકી પડી;
ધીમે ધીમે તે દિવ્ય બાળા પિગળી ગર્ભ કુંભળી,
ને પૂર્વમાં પણ એક રહી ગર્ભ સ્વેત જ્યોતિ અજકતિ ! ૧૧

અજળ અજહળ તેજગોળો લાલ ત્યાં લટકી ગયો,
તેજસ્વી તે રવિને શિરે કંઈ સુકુટ કંચનનો રહ્યો;
હું તો ઉઠી છોડી દઈ પિયુ-બ્રમર મારી બાથથી,
તેપર ફિદા આ શરીર વળી હું પ્રેમ રવિપર ધરું અતિ ! ૧૨

ફિક્કા પડેલા તારલા મેઢાં સસા વિખરી પડ્યા,
ગોવાલ-રવિના માત્ર દર્શનથી ડરી નહાસી ગયા !
દંડ પ્રહર્યો એક તેણે પહાડ ધૂમસના ઉપર,
પલ એકમાં પિગળી ગયાં ઝાકળતણાં શિખરે શિખર ! ૧૩

બહાલમ ગયો રમતો અને ઉડતો બગીચે એકલો,
 વેણી તણી વેણી અને વૃક્ષો મહીં છુપી ગયો;
 કુંજ પેલીમાં કરે છિત્કાર તમરાં ત્યાં ફર્યો,
 ને હવે નાનુક છોડના તે ગુલ ઉપર ધૂમી રહ્યો. ૧૪

અપ્સરાઓ નિત્ય આવી સરકિનારે ખેલતી,
 મુજ ભૂંગને પૂજે પીળી ચંદન તણી અર્ચા કરી;
 તેઓ ફરે કુદડી, ઉડે ગુચ્છા મુનેરી વાળના,
 રવિકિરણમાં રવિકિરણ જેવા રેશમી તે ચળકતા ! ૧૫

મેં સ્નાન સરજલમાં કર્યું મુજ ગાત્ર ભીનાં કંપતાં,
 આ મોતીડાં કે બિન્દુડાં જલનાં ભર્યા મમ કેશમાં;
 રવિ હોજતો મુજ વાળ તેને તો કર્યા મેં બ્રાત છે,
 તેની અને મારી છબી આ જળ ખિલોરીમાં પડે ! ૧૬

બળક બળકે તરંગોની લહરી શીતળ માધુરી,
 ને કમ્પક બુદ્ધબુદ્ધ જન્મ પામી શમી જતા પાછા વળી,
 રવિકિરણથી નવરંગના તે શીકર જલના ઉડતા,
 છંટાઈ તે મારા ઉપર મમ શરીરને શૃંગારતા ! ૧૭

ઝીણી રૂપેરી માછલી ફૂલી ઉડી જળમાં પડે,
 રવિબિમ્બ તો ધૂજી રહે ને ચકર પાણીમાં બને;
 રૂડા મુકતાહારમાં હીરા તણા ચકદા સમી,
 નાનુક રૂપાળી હાસ્ય વદની એક પલ રહું ડાલતી. ૧૮

શંખ જ્યમ લપસી પડે કે ચોક મણિના ઉપરે,
 ત્યમ હંસ જોડી ધવલ કટકા ચંદ્ર જેવી ત્યાં તરે;
 પાંખ જળથી આફળે તે તરંગો રહે છબછબી,
 એ પૃથ્વીનાં પક્ષી નહીં, છે દિવ્ય દેવી કે નકી ! ૧૯

શી ડોક તેઓની રૂડી ડોલર તણી માલા સમી,
ને હિમપર્વતશૃંગ પરના બર્ફથી ધોળી ઘણી;
છે લાલ અંચુ લાલ કે દાડિમ તણી જેવી કળી,
તે પવન વેગે જળ પરે શી ચળકતી ચાલી ગઈ ! ૨૦

હવે તો મધ્યાહ્નકાલે ધોમ ધણિયો વ્યોમમાં,
સૌ જગત સૂતું શાન્તિમાં ને પુષ્પવેલી ઢળી ગયાં;
પણે સારસ યુગલ ઉતરે કુંજમાં ઉડતું ધીમે,
ને એક સમળી ચીસ પાડી શાન્તિના પડને ચીરે. ૨૧

કંઈક ફૂલથી હાસ્ય કરતો, કંઈક ફૂલ રંજીતો,
મમ કર્ણુકુલડું હૃદયરાજા મધુર મધુકર આવીઓ;
પત્ર-થાળી, દાંડવી-કર, ખિન્ડુ જલનાં મોતિડાં,
તેને વધાવું તે થકી ને અશ્રુ છાંટું નયનનાં ! ૨૨

સંયોગની પલ ટૂંકડી, વીતી ગઈ સ્વપ્ના સમી,
રવિ પશ્ચિમે ડુંગર ઉપર ઉભો રહ્યો દોડી જઈ;
લાંબાવી કરકિરણો જગાડ્યાં વૃક્ષ સૌ ધંધેણીને,
ને ત્યાં ઉડાડ્યાં પક્ષીઓ કુમકુમ સમુકંઠ છાંટીને. ૨૩

કોકિલ તણી કીકી સમો રસ દ્રાક્ષનો ઢોળ્યો પણે,
ને ચળકતાં ફૂલડાં ગુલાબી વેરિયાં નભ મંડપે;
ત્યાં ગાર આછી ચોકમાં લીંપી રૂડી કેસર તણી,
પણે બાનુ તો ડુબી ગયો ને શાન્ત સંધ્યા રહી ગઈ. ૨૪

આ આભને અસમાની પડદે ફિરણ સૌ રેલી ગયાં,
ને એક બાનુ વાહનીમાં નવીન રંગી થઈ રહ્યાં;

તે પછે વાદળ ગરૂડ જેવું કનકનું લટકી રહ્યું,
તે તો હવે રસ થઈ જઈ ઢોળાઈને પિંગળી ગયું ! ૨૪

ત્યાં વૃક્ષના ઘટ ઝુંડમાં કેા ખુરજ ઉભો એકલો,
તે સ્થાનમાં ઝીણો, મધુર, ગંભીર વાગે શંખ કેા;
તે સૌ પ્રદેશેા ઉપર ડોળા ફાડતી રાત્રિ ધસી,
અંધારપડદે છાઈ લીધું વિશ્વ ખડોળું ક્ષણ મહીં ! ૨૫

વાંસ વૃન્દો આરડે ને પવન હાંફે જોરથી,
ને આંખ છે અંગાર જેવી સિંહની ત્યાં ચળકતી;
પણ ત્યાં ઉભું તટ પર દિસે કેાઈ દખાયું દુઃખથી,
માનવ હશે ! એના વિના આ સુખી જગતમાં કેા દુઃખી ? ૨૬

દુઃખમાં પડયું માનવ અને દુઃખદાહ તે પાછળ જીવે,
નહિ જ્ઞાન તેને ભાવિનું પણ કદપી દુઃખ ડરતું રહે;
કંઈ સ્વાર્થ, સત્તા, દંભ, એવા બન્ધ તેને ફરી વળે,
સુખમય અમારી જ્ઞાતિ તેની બહાર તે તો ટળવળે ! ૨૭

૩

સારસી

મીઠા દીર્ઘ ધ્વનિ વતી વન બધું હવે ભરે કોકિલા,
ઝીણી વાંસળી શા સ્વરો સુખભર્યા ચંડોળ આલાપતાં;
ખિસ્કોલી તરુના મહાન વિટપે ઝૂકી રહી ત્યાં ફૂદે,
ને રંગીન શૂકો ઘણાં મધુરવાં આકાશ ઉડી રહે ! ૧
આવી આનન્દ વેળાએ બિચારું કેાણુ આ દુઃખી ?
હશે એ પ્રેમનું માર્યું હૈયું કાંઈ રહ્યું તપી ! ૨

ગંભીર નાદ કરતી સરિતા વહે છે,
સીંચી જલે પુલિન શીતલ એ કરે છે.
ત્યાં દીન સારસી ઉભી જલપૂર નેત્રે,
સૂની અરે ! શિર નમાવી રહી રહે એ ? ૩

અહોહો ! પાંખ પ્રીતિની તેની તૂટી ગઇ દિસે,
આવું આ પક્ષી, તેને એ આવી પીડા ખરી ! અરે ! ૪

રે રે ! તેનો પ્રિયતમ તહીં પાદ પાસે પડ્યો છે,
ખડોળી પાંખો શિથિલ ખની છે મૃત્યુનો હસ્ત લાગ્યે;
પારાધીએ હૃદય પર હા ! તીર માર્યો દિસે છે,
ખૂંચ્યો છે ત્યાં રુધિર વહતું બંધ હાવાં થયું છે. ૫

જીવવું જીવ લેઇને આહીં એવી દિસે રીતિ !
કોઇને દુઃખ દેવાથી તૃપ્તિ કેમ હશે થતી ? ૬

મૂકી ગયો કયમ શિકાર હશે શિકારી ?
આવી હશે દિલ દયા કંઈ સારસીની ?
ખચ્યાં અને પતિપ્રિયા તણી એ ઘડીની
નાસ્યો હશે હૃદય ચીરતી ચીસ સુણી ! ૭

ગાળે છે પ્રેમનાં અશ્રુ વજ્ર જેવાય દિલને,
કો વેળા પારધીને એ પ્રેમનો દંશ લાગતો. ૮

આવું આવું નિરખી દિલમાં કાંઈ કેવુંય થાય,
કેવો છે રે રુદનમય આ કૂર દેખાવ હાય !
નાનાં ખચ્યાં ટળવળી રહી માત સામું જીવે છે,
ને પંખાળે નિજ જનકના કંઠને ચંચુથી એ. ૯

હજી તો ખેલવા પુરું શિખ્યાં આ નથી ખાલુડાં,
રે ! તે શું મૃત્યુને જાણે લોળાં આ લઘુ પંખીડાં ! ૧૦

દુઃખ સહુ ઉડી જશે કાલ આ ખાલકોનાં,
રમતગમત માંહી હર્ષ લેશે ફરી આ;
પણ જૂરી મરશે રે સારસી ખાપડી તો,
જખમ નહિં રુઝાશે પ્રેમનો કારી લાગ્યો. ૧૧

પ્રેમીએ પ્રેમી જાતાં કે બીજાથી પ્રેમ જોડવો,
આવું કાં ન કરે સૌએ પ્રેમી જો કે મળે ખરો ! ૧૨
જોડવી એક જોડીને જો કે ખંડિત થાય તો,
ખન્નેનાં એક બીજાથી ઓછાં જેથી બને દુઃખો. ૧૩

અઢેલી બાઝીને તરસહ રહે ખીલતી લતા,
દમ્બ પુષ્પો પ્રેમે લઈ રસ જીવે છે પ્રણયમાં;
સુખી આવા દહાડા સરકી કંઈ જાતા રમતમાં,
અને એ વેલીને મરણ પદડામાં લઈ જતા. ૧૪

મરેલી વેલીનું સ્મરણ નવ ભૂલે તરુ કદી,
અને પ્રેમી ગાળે દિવસ દુઃખના કૈં રડી રડી;
પરન્તુ આંખે છે હૃદય પર બીજી લઈ લતા,
અને પ્રેમે રેડે મધુર રસ તેના હૃદયમાં. ૧૫

ધીમે ધીમે આવું તરુ થઈ જઈ વૃદ્ધ મરતું,
અને વેલી વીલી રૂઢન કરતી કૈં દુઃખભર્યું;
છતાં ટેકો બીજા તરુ પર લઈનેય જીવતી,
અને આખી પુષ્પો જીવિત નિજ તે પૂર્ણ કરતી. ૧૬

ન કિન્તુ સારસી આ તો આવેા માર્ગ કદી ગ્રહે;
એકને દિલ આર્યુ તે બીજા કોનું નહીં બને. ૧૭

પ્રેમને કારણેા સાથે સંબંધ કાંઈ એ નથી,
કારણ પ્રીતિનું પ્રીતિ: પ્રેમની લક્ષ્મી તે બધી. ૧૮

ઝૂરી ઝૂરી મરવામાં સ્નેહ સંતોષ માને,
નહિ કદિ રસ શોધે સારસી અન્ય સ્થાને;
રસ દઇ લઈ લીધેા ઇશ્વરે છીનવી તો,
હૃદયહીણ બિચારાં પ્રેમીને મૃત્યુ આપેા. ૧૯

પ્રેમીનો હોય બેલી કો તો આનું કું થવું ઘટે,
પામે છે ત્રાસ મારેા તો આત્મા આ દુઃખ જોઈને. ૨૦

ત્યાં કાંઈ આ વન મહીં હીલચાલ થાય,
પક્ષી બધાં ઉડી ઉડી અહીં શાં તણાય !
સર્પો, હરિણ, સસલાં, સહુ દોડી આવે,
લાંબો ધ્વનિ બયલર્યો શ્રવણે પડે છે. ૨૧

ઉલ્કાપાત થયેા કાંઈ હશે આ વનની મહીં;
પ્રતીતિ થાય છે એવી જોઈ આ ગતિ સૌ તણી. ૨૨

હા ! અગ્નિ ત્યાં સળગી ઘાસ પ્રજ્વળતો, રે !
વૃક્ષો તણાં કુંપળ બાળી ઉડાડતો તે;
ભૂખ્યેા ધસી જીવ અનેક ગળી જતો તે,
દિશા બધી ધૂમ વતી છવરાવી દે છે ! ૨૩

બહાલો છે જીવ પોતાનો બહાલાંથીય વધુ ! અરે !
બહાસે છે સિંહ પેલો ત્યાં સૂતી સિંહણ છોડીને. ૨૪

પણ અડગ સમાધિ સારસીની ન છૂટે,
 મરણશરણુ જાણું હર્ષ તેને દિસે છે;
 ભડ ભડ ભડ થાતી અગ્નિની આળ આવી,
 બળી મરી પ્રિય સાથે સારસી પ્રેમઘેલી. ૨૫

દહીંના દહીંની પીડા વિધિનેય દિસે ખરી,
 અરે ! તો દહીં કાં દે છે, ને દે ઔષધ કાં પછી ? ૨૬

૪

એક ઘા

તે પંખીની ઉપર પથરા ફેંકતાં ફેંકી દીધો !
 છૂટ્યો તે ને અરરર ! પડી કાળ હૈયા મહીં તો !
 રેરે ! લાગ્યો દિલ પર અને શ્વાસ રૂંધાઇ જતાં
 નીચે આળ્યું તરુ ઉપરથી પાંખ ઢીલી થતાંમાં. ૧

મેં પાળ્યું તે તરફડી મરે હસ્ત મારાજથી આ !
 પાણી છાંટ્યું દિલ ઘડકતે તોય ઉઠી શક્યું ના !
 ક્યાંથી ઉઠે ? જખમ દિલનો ફૂર હસ્તે કરેલો !
 ક્યાંથી ઉઠે ? હૃદય કુમળું છેક તેનું અહોહો ! ૨

આહા ! કિન્તુ કળ ઉતરીને આંખ તો ઉઘડી એ,
 મૃત્યુ થાશે ! જીવ ઉગરશે ! કોણ જાણી શકે એ ?
 જીવ્યું આહા ! મધુર ગમતાં ગીત ગાવા ફરીને,
 આ વાડીનાં મધુર ફલને ચાખવાને ફરીને. ૩

રેરે ! કિન્તુ ફરી કદિ હવે પાસ મારી ન આવે,
 આવે તોયે ડરી ડરી અને ઇચ્છનું ઉડવાને;

રેરે! શ્રદ્ધા ગત થઇ પછી કોઈ કાલે ન આવે!
લાગ્યા ઘાને વિસરી શકવા કાંઈ સામર્થ્યના છે! ૪

૫

મને જોઈને ઉડી જતાં પક્ષીઓને

રે પાંખીડાં! સુખથી ચણુજો, ગીત વા કાંઈ ગાજો,
શાને આવાં મુજથી ડરીને ખેલ છોડી ઉડો છો ?
પાસે જેવી ચરતી હતી આ ગાય તંવોજ હું છું,
ના ના કો દી તમ શરીરને કાંઈ હાનિ કરે હું. ૧
ના પાડી છે તમ તરફ કૈં ફેંકવા માળીને મેં,
ખુલ્લું મારું ઉપવન સદા પાંખીડાં સર્વને છે;
રેરે! તોયે કુદરતી મળી ટેવ ખૂટીવા જનોથી,
છો ખૂટીતાં તો મુજથી પણ ઐ ક્ષેમ તેમાંજ માની. ૨
જો ઉડો તો જરૂર ડર છે ફર કો હસ્તનો, હા !
પાણો ફેંકે તમ તરફ રે ! ખેલ એ તો જનોના !
હુઃખી છું કે કુદરત તણા સામ્યનું ઐક્ય ત્યાગી,
રેરે! સત્તા તમ પર જનો ભોગવે ફર આવી. ૩

૬

આમ્ય માતા

ઉગે છે સુરખી ભરી રવિ મૃદુ હેમન્તનો પૂર્વમાં,
ભૂરૂં છે નભ સ્વચ્છ સ્વચ્છ, દિસતી એકે નથી વાદળી;
થંડો હિમભર્યો વહે અનિલ શો ઉત્સાહને પ્રેરતો,
જે ઉત્સાહ ભરી દિસે શુક ઉડી ગાતાં મીઠાં ગીતડાં ! ૧

મધુર સમય તેવે ખેતરે શેલડીના,
રમત કૃષિવલોનાં બાલ નાનાં કરે છે;
કમલ વત ગણીને બાલના ગાલ રાતા,
રવિ નિજ કર તેની ઉપરે ફેરવે છે ! ૨

વૃદ્ધ માતા અને તાત, તાપે છે શગડી કરી;
અહો ! કેવું સુખી જોડું, કર્તાએ નિરમ્યું દિસે ! ૩

ત્યાં ધૂલ ફર નજરે ઉડતી પડે છે,
ને અશ્વ ઉપર ચડી નર કોઈ આવે;
ટોળે વળી મુખ વિકાસી ઉભાં રહીને,
તે અશ્વને કતૂહલે સહુ બાળ જોતાં ! ૪

ધીમે ઉઠી શિથિલ કરને નેત્રની પાસ રાખી,
વૃદ્ધા માતા નયન નળળાં ફેરવીને જુએ છે;
ને તેનો એ પ્રિય પતિ હજુ શાન્ત બેસી રહીને
જોતાં ગાંતો શગડી પરનો દેવતા ફેરવે છે ! ૫

ત્યાં તો આવી પહોંચ્યો એ અશ્વ સાથે યુવાન ત્યાં;
કૃષિક એ ઉઠી ત્યારે “આવો બાપુ” કહી ઉભો. ૬

“લાગી છે મુજને તૃષા, જલ જરી દે તું મને” બોલીને,
અશ્વેથી ઉતરી યુવાન, ઉભીને ચારે દિશાએ જુવે;
“મીઠો છે રસ બાઈ ! શેલડી તણો” એવું દયાથી કહી,
માતા ચાલી યુવાનને લઈ ગઈ જ્યાં છે ઉભી શેલડી ! ૭

ખ્યાલું ઉપાડી ઉભી શેલડી પાસ માતા,
છુરી વતી જરીક કાતળી એક કાપી;

ત્યાં સેર છૂટી રસની ભરી પાત્ર દેવા,
ને કેં વિચાર કરતો નર તે ગયો પી. ૮

“ળીળું ખ્યાલું ભરી દેને હળુ છે મુજને તૃષા,”
કહીને પાત્ર યુવાને માતાના કરમાં ધર્યું. ૯

કાપી કાપી ફરી ફરી અરે કાતળી શેલડીની,
એકે બિન્દુ પણ રસ તણું કેમ હાવાં પડે ના !
“શું કોખ્યો છે પ્રભુ મુજ પરે ?” આંખમાં આંસુ લાવી,
બોલી માતા વળી ફરી છુરી ભોંકતી શેલડીમાં. ૧૦

“રસહીન ધરા થૈ છે, દયાહીન થયો નૃપ;
“નહીં તો ના બને આવું,” બોલી માતા ફરી રડી. ૧૧

એવું યુવાન સુણતાં ચમકી ગયો, ને,
માતા તણે પગ પડી ઉઠીને કહે છે—
“એ હુંજ છું નૃપ, મને કર માફ બાઈ!
“એ હુંજ છું નૃપ, મને કર માફ ઇશ ! ૧૨

“પીતો’તો રસ મિષ્ટ હું પ્રભુ અરે ત્યારેજ ધાર્યું હતું,
“આ લોકો સહુ દ્રવ્યવાન નકી છે એવી ધરા છે અહીં;
“છે તોયે મુજ ભાગ કેં નહિ સમો તે હું વધાઈ હવે,
“શા માટે બહુ દ્રવ્ય આ ધનિકની પાસેથી લેવું નહિ ? ૧૩

“રસે હવે દે ભરી પાત્ર બાઈ,
“પ્રભુ કૃપાએ નકી એ ભરાશે;
“સુખી રહે બાઈ! સુખી રહો સૌ,
“તમારી તો આશિષ માત્ર માગું !” ૧૪

ખ્યાલું ઉપાડી ઉભી શેલડી પાસ માતા,
છુરી વતી જરીક કાતળી એક કાપી;
ત્યાં સેર છુટી રસની ભરી પાત્ર દેવા,
બહોળો વહે રસ અહો ! છલકાવી ખ્યાલું ૧૫

૭

તુષાર

હું છું ઉભો ગિરિ તણા શિખરે ચડીને,
કદલોલમાલ સમ ગીચ તુષાર નીચે—
મેદાન નીલવરણા ઉપરે ઝૂમ્યો છે:
બાણે જડયું સર રૂડું નભને તળે તે ! ૧.

મોળાં વહે ચળકતાં ભુખરાં રૂપાળાં,
રેસા સમા રવિકરો સુરખી ભરે ત્યાં;
થંડો સમીરલહરી થકી ગોલ ધૂમે,
ભૂરાં કળતર તણા જ્યમ ગોટ ઉટે ! ૨.

આ મેખલા સમ ઊંચો ગિરિશૃંગ ઘેર્યો,
ત્યાં બેઠાંકળા ઉપર હસ્તી સમો રહ્યો જો !

ને ખીણમાં પથરનો કરો કાટ ઉભો,
ને વૃક્ષની ઉપર તીડ સમો પડ્યો જો ! ૩.

રૂપા તણા રસ સમો જલ ધોધવો તે—
આ ગીચ ધૂમસ તણા મુખમાં પડે છે !

ત્યાં પક્ષિઓ કિલકિલે પણ ના દિસે કોઃ
અન્ધારમાં જગત આજ પડ્યું, અહોહો ! ૪.

ત્યાં દૂર સિન્ધુ ધુધવે, નદ ત્યાં મળે છે,
ત્યાં એ તુષાર ઢગના ખુરજો ઉભા છે !
ત્યાં રાક્ષસો સમ ઉઠે બહુ રૂપધારી—
કાળો તુષાર નભના પડદા સુધીથી ! ૫.

ત્યાં બર્ફનો અતુલ ખડાડ પડ્યો ઢળીને,
નીચે ધસી લઇ જતો બહુ વૃક્ષને તે;
મોટો કડાક કડકાટ થયો દિશામાં,
તે એ ડુપ્પો ગરજતો ધૂમ સિન્ધુનામાં ! ૬.

ખોટાદકર

આવળનાં ફલને

રોલા

સૌરભથી સંસિદ્ધ, ભલે નહિ હૃદય તમારાં,
છે આવે નહિ પાસ, મધુવ્રત મધુ હરનારા;
કરી મનોહર માળ ભલે જન કંઠ ન ધારે,
નિજ ઉપવનની માંય ભલે માળી ન સ્વીકારે. ૧

પણ આવળનાં ફૂલ ! તમે મુજ અંતર ગમતાં,
આ નિર્જન વનમાંય સદાયે રહેજો રમતાં;
ઉગ્ર તપે આદિત્ય, પાંચ ભિંજે પ્રસ્વેદે,
બળતાં લોચનમાંય શીતતા કોઈ ન સિંચે. ૨

ત્યાં સુંદર સમુદાય તમારો ઉર આકર્ષે,
શે વધતો વિસ્તાર હિચતો અવિરત હર્ષે !
હર અતિશય હર સુધી પથરાઈ રહેલાં,
ઉંચી નીચી ઠોક કરી કુતૂહલથી જોતાં. ૩

સોના કેરી પીત પાથરી ચાદર જાણે,
બાળરવિના પિંડ સમાં ચમકો ચોપાસે;
આવી અચાનક અનિલ ભેટતો ભાવ ભરેલો,
લેઈ જવા નિજ સંગ કરી કેં યતન રહેલો. ૪

ડોલતી ડાળી સંગ તમે ચોંટી શાં રહેતાં !
કંઠ હલાવી કાંઈ નકાર અનિલને કહેતાં;
સ્વાર્થપથે પળનાર લલે તમને જગ ભૂલે,
પણ વીસરે ન વસંત, ખીલવી તમને ખીલે. ૫

કુદરત કેરાં બાળ ! તમે એને બહુ બહાલાં,
ઉચ્ચ દઇ આરોગ્ય સદા હૃદયે રાખેલાં;
માળીના અતિ કૂર નખરનો ઘાત ન ભેતાં,
નહિ ક્યારે નિજ દેહ અકાળ મરણથી ખોતાં. ૬

ક્યાંએ કૂલ ગુલાબ, મોગરો માલતી મોંઘાં,
જન્મ તણી સંગાથ મૃત્યુ કેરું મુખ ભેતાં;
ક્યાં કંચન શાં અંગ સહિષ્ણુ શાંત તમારાં !
રહેતાં પણ સંતાપ સતત હૈયે હસનારાં. ૭

સગુણ હૃદયને બંધ જગતના પરવશ કરતા,
નિર્ગુણને નહિ લેશ નઠોર બની એ નડતા;
એ સાચો સિદ્ધાંત શીખ્યો હું તમને ભેતાં,
નિર્ગુણ શ્રદ્ધા સમાન તમે જગથી કે'ં જૂદાં ! ૮

ગિરિકંદર, ગિરિશૃંગ વિષે પણ વાસ વસોછો,
બેઠ જગતના રંગ હૃદય દિનરાત હસો છો;
સાફ જીવન સાફ ભવ્ય આનંદ ભરેલું,
માયાતીત મનોર મિષ્ટ તમને જ મળેલું. ૯

હિંચો બહાલાં બાળ ! અનિલ લહરિ ઉપભવો !
મુજ અંતરને એમ નવલ કે'ં નાચ કરાવો !
નિર્મળ કાવ્ય તરંગ વધે પ્રતિપળ ઉભરાતા,
ભૂલે ક્ષણ સંસાર તણી મુંઝવતી માયા. ૧૦

ખખરદાર

૧

સદાકાળ ગુજરાત

(૫૬)

જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત !
જ્યાં જ્યાં બોલાતી ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં ગુર્જરીની મહોલાત !
ઉત્તર દક્ષિણ પૂર્વ કે પશ્ચિમ, જ્યાં ગુર્જરના વાસ;
સૂર્ય તણાં કિરણો દોડે ત્યાં, સૂર્ય તણો પ્રકાશ.
જેની ઉષા હસે હેલાતી, તેનાં તેજ પ્રકુલ પ્રભાત;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ૧

ગુર્જર વાણી, ગુર્જર લહાણી, ગુર્જર શાણી રીત;
જંગલમાં પાણુ મંગલ કરતી, ગુર્જર ઉદ્યમ પ્રીત.
જેને ઉર ગુજરાતી હુલાતી, તેને સુરવન તુલ્ય મીરાત;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ૨

કૃષ્ણ દયાનંદ દાદા કેરી પુણ્ય વિરલ રસ ભોમ;
ખંડ ખંડ જઈ કુઝે સર્વે કોણ જાત ને કોમ.
ગુર્જર ભરતી ઉછળે છાતી ત્યાં રહે ગરજ ગુર્જર માત;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ૩

અણુકીધાં કરવાના કોડે, અધુરાં પુરાં થાય;
સ્નેહ, શૌર્યને સત્ય તણા ઉર, વૈભવ રાસ રચાય.

જય જય જન્મ સફળ ગુજરાતી,

જય જય ધન્ય અદલ ગુજરાત !

જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત ! ૪

૨

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(ખંડ હરિગીત)

(૧)

ગાંધર્વ આવો ગગનના !

સૂર તમ સુરસદનના

સ્નેહે ભર્યા,

સત્યે ઠર્યા,

દ્યો આજ મોંઘા કવનના !

આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુર સાજમાં,

આવો અમારા સત્ય સ્નેહ સમાજમાં !

ખગ સર્વ મધુ કંઠી મળો !

મધુર લહરીઓ ભળો !

પાછા ફરો પડછંદ સામ અવાજમાં !

સંગીત દેવી ! કાવ્ય દેવી ! સર્વ આજે આવજો !

અહિં અમર મોહન ગાન સહુ સાથે મળી ગવડાવજો !

૨

મોંઘા અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,

છે અતૂલ્ય ઉમંગ આ;

પ્રિય હૃદયના

સુર વિજયના

મોંઘા અમારા રંગ આ.

એ રંગમાં કયમ એકલા અહિં મ્હાલીએ ?

આ લોક ને પરલોક સાથ ઉન્નતીએ:

શિર જેનું અડતું સ્વર્ગને

ધારતું રવિ ભર્ગને,

ના ભૂલતું તે આ ધરા પણ ભાળીએ:

એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !

આવો બધા, અહિં ગાંઠીએ નવપ્રેમગાંઠ પતીજનો !

૩

એ ગાંઠનારો કેા હશે;

જગ બધી જે મોહશે

સદ્વચનથી,

સન્મથનથી

જે આંસુ જનનાં લોહશે ?

જેને જડીબુટ્ટી મળી કદ્યાણુની,

જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણુની,

વન વન વિશે જે આથડયો,

અસુર શું નિર્ભય લડ્યો,
સત્યેજ જડતો વાત જે નિર્માલની:

માનવ હૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એકજ ભારતે!

૪

ક્યાં શુદ્ધિ જોઇ ધર્મની
મન, વચન ને કર્મની ?

ભારત ! ખરે
જુગ જુગ ધરે

મોટાઇ એ તુજ મર્મની !
રાજ્યું હરિશ્ચંદ્રે અમોઘું સત્ય જે,
ટેકી અડગ પ્રહ્લાદ કેરું કૃત્ય જે,
ભારત તણા ઇતિહાસમાં
છે રહ્યું ચિરવાસમાં,

એ સત્યની જુગજુગ બતાવી ગત્ય જે:

તે ના રહે ઢંકાઇ અહિં અજ્ઞાન કેરી આંધોંએ;
કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાજ્યું મહાત્મા ગાંધીએ !

૫

બ્યાખ્યો અધર્મ બધે ઘણો
કારમો માયા તણો;

આ દેશમાં
મન કલેશમાં

ચાટ્યાં વિનાશી ધર્મણો:

દીસે હરાયા તીર્થ કેરાં તેજ હા,
 ના આજ ગંગા સ્નાન તારે સ્હેજ હા,
 ના પેટભર ભોજન મળે,
 બાળ ભૂખ્યાં ટળવળે,

છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગનેજ હા !

એ સત્ય ખૂટ્યું ત્યાં બધે ખૂટેજ સુખનાં સાધનો,
 એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો !

૬

એ વીર આજ વધાર્વોએ,
 સ્નેહ પુષ્પો લાર્વોએ;
 નવજીવને
 નવ ઉરધને

એ સત્ય આત્મ સમાર્વોએ.

જેણે ન જાણી કોઈ દિન પણ ફૂરતા;
 જેની અખંડ જણાય યૌવન શૂરતા;
 જેના મહાસંયમથકી,
 ધર્મમય ઉદ્યમ થકી,

નિજ શત્રુને પણ સ્નેહ પિંજર પૂરતા;

જે કર સર્વા મણકા વિરલ એ ભવ્ય જીવનમાળના,
 તે અમ શિરે તપજો સદા ! ન પ્રહાર લાગો કાળના !

૭

મોહન ! અમારા વીર એ !
 સાધુ, દાના, પીર એ !

સુકુમારતા

ઊર ધારતા

અલમસ્ત મીર ફકીર ઓ !

મોહન ! તમારી પ્રાણમોહન બંસરી !

મોહન ! તમારી સત્વદોહન બંસરી !

સહુ મોહને ભૂલાવતી,

રસ અખંડ જમાવતી,

મોહન ! તમારી બ્રહ્મસોહન બંસરી !

વાળે અખંડ પ્રવાહથી, સહુ સ્થિર થઇ સુણીએ અમે:

એ રસ ટપકતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધુણીએ અમે !

૮

વીર લજે ઊર કેમ ના

આ મહોત્સવ હેમના

ભારત વિશે

થળથળ દિશે:

હ્યો નમન આ અમ પ્રેમનાં !

વીરા ! તમારું તેજ હૃદય જગાડજો !

અમ જીવને તમ સત્વ બીજ ઉગાડજો !

અમ કુંજ લીલો થાય આ,

ભારતે રસ છાય આ,

ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડજો !

તમ જ્યોતથી અહિં કોડ જળજો જ્યોત સત્ય સમાધિની !

ભારત વિશે ઘરઘર થજો જય જય મહાત્મા ગાંધીની !

૩

વીર બાળક બાદલ

(પુનરાવળી છંદ)

૧

અલાઉદ્દિન ખિલજી જવ આવ્યો,
ચિતોડને જીતવા દળ લાવ્યો,
વીર્ય પ્રતાપ અખંડ બતાવ્યો
એવો કોણ હતો નરવીર?

કોની આજ કથા તે કરીએ,
કોનાં ગાનથકી ઉર ભરીએ
કોની પ્રતિમા નજરે ધરીએ,
કોણ હતો એવો રણધીર?

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !

કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
કોમળ જેની કાંતિ મધુરી
અદ્ભુત તેશી પ્રતિમા શૂરી
રણ શોભાવો બાદલવીર

૨

ચિતોડના બાળક નૃપ પક્ષે,
ભીમસિંહ બંધુ સુત રક્ષે,
તેની લલિતા રંભા લક્ષે
યવનેશ્વર મોહી થઈ પૂર;—

અલાઉદ્દિન ઘેરો લઈ આવ્યો,
નહિ નિજ આશ વિશે કંઈ કાવ્યો;
છળકપટે ભીમસિંહ બંધાવ્યો:
રમણી દે તો છૂટે શૂર

શું રજપુતાણી યશ જોશે ?
આદલવીર ! આદલવીર !

શું વીર બ્રહ્મ કુસુમ એ જોશે ?
આદલવીર ! આદલવીર !

શું રજપુતાણી યશ જોશે ?
શું વીર બ્રહ્મ કુસુમ એ જોશે ?
ના, ના, શૂર પડ્યા ના રોશે !
હાક પડાવે આદલવીર !

૩

અલાઉદ્દિન ગર્વે નિજ ડૂલે,
એવે કંઈ સુણતાં ઉર ફૂલે,
ચિતોડની પદ્મિની ત્યાં ઝૂલે
દ્વારે નિજ દાસીઓ સાથ:

ટોળીઓ શત સપ્ત પધારી
 યવન મુકામ સમીપ ઉતારી,
 રમણી સાટે રણવીર ભારી
 નીકળ્યા અસિ ફેરવતા હાથ!

ગોરા કાકાશું ત્યાં ધૂમે,
 બાદલવીર ! બાદલવીર !
 થઇ રજપૂત સરદાર ઝઝૂમે,
 બાદલવીર ! બાદલવીર !

ગોરા કાકાશું ત્યાં ધૂમે,
 થઇ રજતપૂત સરદાર ઝઝૂમે,
 રિપુદળ ધૂળ પળેપળ ચૂમે:
 રણ ધૂળવે બાદલવીર !

૪

હથિયારે વીજળીઓ ચમકે,
 રણ ગગડાટે ધરણી ધમકે,
 વીર બાળક અથ્થે ત્યાં ઠમકે,
 ન ગણે ઘા નિજ સૌમ્ય શરીર !

ગોરા ભૂમિ પડ્યો ના ખાંચ્યો,
 ભોમસિંહ મુક્ત કરીને રાચ્યો,
 બળવંતા અરિને શિર નાચ્યો:
 વિજયી આવ્યો બાદલવીર !

માતાએ ચુંબ્યો લઈ જોળે,
 બાદલવીર ! બાદલવીર !

દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે !

ખાદલવીર ! ખાદલવીર !

માતાએ ચુંબ્યો લઇ ખોળે,

દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે !

ભારત ગર્વે હૃદય હિંચોળે :

ફરી ક્યાં લાવે ખાદલવીર ?

૪

શંખનાદ

(૫૬—“ રજપુત શૂરાંરે, જીવમાં વીર નથી શું?—એ ચાલ)

ભારતી ભૈયા રે ! શંખ સુણ્યો ન હજી શું ?

એસી રહીશું રે, કે ઝટ સાજ સજીશું ?— ધ્રુવ.

ભારતભૈયા આજ બધાને સત્વર રણ ખોલાવે;

વીર જનોને ત્યાં શું ટકટક જોયાં કરવું ફાવે ?

ભારતી ભૈયા રે ! ૧

શંખ સુણ્યા કે વીરજનોનાં ગજગજ ફૂલે હાઇડાં;

તન તણખે ત્યાં ભૂલે ગોરી ગોવાલણનાં મહિડાં!

ભારતી ભૈયા રે ! ૨

હાક પડે ત્યાં રક્ત શૂરનાં આભ ઉછળતાં ધાશે;

થશે મરસિયા કાયરના ને જીલમીઓ ડર ખાશે.

ભારતી ભૈયા રે ! ૩

ભારતમૈયા પડી ઘવાશે, અરે ધસો ઝટ સાહે !

લાખ જખમ પણ પલક રૂઝાશે એક શૂરની છાંયે !

ભારતી ભૈયા રે ! ૪

એક હાથ રક્ષકવીરનો સો ઘાતક શરમાવે :

ધર્મ સ્વદેશથકી લડતાં પણ મરવું મૃત્યુ દીપાવે !

ભારતી ભૈયારે ! ૫

વીરા ! આવો, માત ઉગરતાં ઉગારવી સો ખેડી :

મરશું તોપણ ધન્ય બનીશું, મૃત્યુ વિશે ક્યાં ખેડી ?

ભારતી ભૈયા રે ! ૬

ઓ આ શંખ પ્રબળ કૂંકાયા ! ડાંખ દિલેદિલ લાગે !

હરહર, વીર અદલ કાળે આ અમુલ્ય અવસર જાગે !

ભારતી ભૈયા રે ! ૭

૫

હલદીઘાટનું યુદ્ધ

(દિવ્ય)

“ વીરા ચાલો ઝટ રણમાં,

કાઢો તાતી તલવાર !

હર હર હર નાદે ધૂમતા

કરિયે અરિનો સંહાર !

રણધીરા હે રજપૂતો

મુજ અંગ તણા શણગાર !

રે ચાલો હલદીઘાટે,

શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧

“ વીરા ! શું શૌર્ય ગયું છે ?
 શું રજપૂત થશે ગુલામ ?
 મેવાડ પરાધીન બનશે ?
 શું જશે શિશોદીય નામ ?
 નહિ નહિ નહિ રણમાં ચાલો,
 ઝગકાવો તમ હથિયાર !
 રે ધૂમો રાણા સાથે,
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૨

“ વીરા ! તમ આજે રણમાં
 વહેશે અસ્ખલિત પ્રવાહ :
 રજપૂત ગૌરવ હજી પણ છે
 તે જશે અકબર શાહ !
 રે આજ પ્રતાપ પ્રતાપે,
 ધૂમી રહેશે રણમેઝાર,
 ને સાથે ઝુઝશે તેના
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૩

ગર્જન કરી એમ પ્રતાપે,
 ઝૂકાવ્યું રણે શરીર,
 હાંકાર કરી ત્યાં ઉછળ્યા
 રાઠોડ શિશોદીય વીર,
 ચંદાવત, સંગાવત ને
 ઝાલા, ચોહાણ, પ્રમાર,—
 રિપુને હણવાને કૂદા
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૪

મોગલ યુવરાજ સર્લોમ ને,
 અંબરપતિ મહાવીર માન,
 લઈ સૈન્ય અસંખ્ય જ ઉભા,
 કંઈ સિંધુ તરંગ સમાન !
 પણ મૃગટોળામાં ફૂદે,
 વનરાજ કરી હોંકાર;
 ત્યાં ફૂદા તેમ પ્રતાપી,
 શૂરા બાવીશ હજાર.

૫

ઘડ ઘડ ઘડ થાય ઘડાકા
 જૂંબ તોપ તણા ચોપાસ,
 કડ કડ કડ તૂટી પડતું,
 નીચે આવે આકાશ !
 તેને ન જરા ગણકારી,
 ધરી અંતર શૌર્ય અપાર,
 ત્યાં મૃત્યુ મુખે હોમાતા,
 શૂરા બાવીશ હજાર !

૬

આજે નર્થી પાછું ફરવું,
 સમરાંગણ છે અવસાન;
 રિપુને હણવું કે મરવું,
 છે એજ અમારી હહાણ !
 એવું કહ્યો સહુ ઝુકાવી
 મોગલને મારે માર;
 રે રેલ સમા ત્યાં રેલે
 શૂરા બાવીશ હજાર !

૭

રણવીર પ્રતાપ બધે ત્યાં,
 કરતો ધૂમો નાદ પ્રચંડ,
 ખરું આજ પ્રકાશિત કીધું,
 રણમાં નિજ શૌર્ય અખંડ,
 ભેદી અરિહાર ધસ્યો તે,
 ખુદ સર્લોમ હતો જે ઠાર
 હર હર હર કરતા ગરજ્યા
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૮

આકાશ ધરા ત્યાં કંબ્યાં,
 ડોહ્યાં ચૌદે પ્રહ્લાંડ !
 રણક્ષેત્રે આરંભાયો,
 શો ભીષણ હત્યાકાંડ !
 ઢગના ઢગ વીરો પડતા,
 નહિ શખનો કાંઈ સુમાર,
 લડતા અગણિત મોગલને
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૯

માર્યા રક્ષક ને મહાવત,
 રાણાઓ રાખી રંગ,
 ને સર્લોમ તણા ગજ પર ત્યાં,
 નિજ અશ્વે મારો છલંગ !
 પણ ગજ નિજ પતિને લઇને,
 ત્યાંથી નાઠો તે વાર;
 રાણા સહ પાછળ દોડ્યા,
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૦

“ અદલા હો અકબર ” કરતા,
 ત્યાં કૂઘા મોગલ સર્વે;
 નર્થો ભીરૂ બન્યા હજી કાંઈ
 નહિ રણમાં ખોશો ગર્વ.
 ત્યાં ફરી વળી ચોપાસે,
 કીધો પ્રભુનો ઉદ્ધાર;
 ને ઘેર્યા રાણા સાથે
 શૂરા બાવીશ હબર ! ૧૧

પણ વીર્ય અપૂર્વજ કાંઈ,
 છે પ્રતાપ કેરું આજ;
 એકલડો સૌની વચ્ચે
 તે ઘૂમી રહ્યો સિંહરાજ.
 અર્જુન શું આજે તેનો
 યશ પામ્યો છે વિસ્તાર !
 હા ! ધન્ય પ્રતાપ અને તુજ
 શૂરા બાવીશ હબર ! ૧૨

એ યુદ્ધ થકી ત્રણ વેળા
 રજપૂત ચોદ્દા દર્ઢ પ્રાણ,
 ઉગારી લાવ્યા બગથી
 નિજ રાણાને નિર્વાણ.
 પણ જોઈ વીરો નિજ પડતા,
 ફરી લેહો ધસ્યો અરિહાર !
 નહિ બહુઈ નર્થો હવે સઘળા,
 શૂરા બાવીશ હબર. ૧૩

અતિ રોષથી જનો ગાંડા,
 વેર્યો રાણાને ત્યાંય;
 ઝળ ઝળ ઝળ ચપળા જેવી
 ચમકી અસિયો રણમાંય !
 જાણે ન પ્રતાપ હવે કંઈ
 મોગલથી બચે લગાર,
 નથી રહ્યા હવે સહુ તેના
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૪

એ સ્થિતિ રાણાની જોઈ
 ઝાલાપતિ લઈ નિજ વીર,
 મૂકી છત્ર પ્રતાપનું માથે
 રણમાં દોડ્યો રણધીર !
 દિલ્લીશ્વર કેરું ઉલટ્યું
 ત્યાં સૈન્ય અસંખ્યજ ત્યાર,
 રે ટપ ટપ ધરણી ઢળતા
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૫

પણ રિપુને હણતા ખેંચ્યા
 વીર રજપૂત રાણા પાસ,
 છોડવો મૃત્યુ મુખમાંથી
 લાવ્યા રજપૂતની આશ !
 પણ ઝાલાવીર પડ્યો ત્યાં
 નિજ ધર્મ બળવી સાર,
 ને રત્ન સહસ્ર ગુમાવ્યાં
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૬

ઘડ ઘડ ઘડ થાય ઘડાકા
 ખૂંભ તોપ તણા ચોખાસ,
 કડ કડ કડ તૂટી પડતું
 નીચે આવે આકાશ !
 એ સૈન્ય અસંખ્ય વિધેશી
 નિકળ્યા રજપૂત પછાં બહાર;
 નહિ ક્યારે અરે કંઈ સઘળા
 શૂરા બાવીશ હજાર. ૧૭

રાણાએ તે દિન અંતે
 છોડ્યું રણ હલહીઘાટ,
 પાણુ જગતે ભેયો તેની
 શૂરી અસિનો ચળકાટ:
 નથી ભારતજન કહો ભૂડ્યા,
 એ યુદ્ધ તણા ભણકાર,
 સહુ સ્મરે પ્રતાપ અને તે
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૮

હા ધન્ય વીરા રજપૂતો !
 છે ધન્યજ તમ તલવાર !
 શું કીર્તિ તમારી જગમાં
 કહો કરમાશે પળવાર ?
 ઘરઘર અહિં હરનિશ ગાશે
 તમ શ્રૌર્ય ગોંતો નરનાર !
 ધન્ય પ્રતાપ અને એ
 શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૯

જુગતરામ દવે

બે પંખી

૧

પાંજરાનું પંખી રહેતું સોનાના પિંજરમાંજ,
વનવગડાનું પંખી રહેતું સુંદર મનહર વનમાંજ;
એક દિવસ બન્ને પંખીડાં હજ્યાં મજ્યાં ને બોલ્યાંજ,
રામ તણી મરજીથી ભેટ્યાં, દિલ આગળ દિલ બોલ્યાંજ.
વનનું પંખી બોલ્યું: ‘સાંભળ પિંજરના એ પંખીજ !
ચાલો વનમાં ઉડી જઈએ, વનમાં આઝાં પંખીજ’.
પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘વનના પંખી વહાલાજ !
આવ પડયા રહીએ પિંજર; શા દોડા કરવા ઠાલાજ ?’
વન વગડાનું પંખી કહે: ‘ના એતો ખોટી વાતોજ;
નથી અમારે બંદી થાવું, કેદ કારમી આ તોજ;
ગરીબ બાપડું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજ:
‘હાય હાય ! હું કેમ કરીને છુટી નિકળું બહારજ ?’

૨

વનવગડાનું પંખી ગાતું બેઠું બેઠું બહારજ
વનવગડાનાં મીઠાં ગીતડાં, કરી કરી લલકારજ.
પિંજરમાં રહેનારું પંખી પઢે પઢાવ્યા બોલજ;
જાત એક પણ ભેદ અહા શો બધામાં અણતોલજ !

વનનું પંખી બોલ્યું: ‘ પિંજરના એ પંખી ભાઈજી !
 વનવગડાનાં જરા આજ તું બતાવ ગીતડાં ગાઈજી. ’
 પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘ વનના પંખી વહાલાજી !
 શીખે તો શીખવાડું ગીતો પિંજરનાં રઢિયાળાંજી. ’
 વનવગડાનું પંખી કહે: ‘ ના, કોણ શીખે તે એવુંજી,
 પઢ્યું બીજનું પઢ પઢ કરવું, બોટ્યું ભોજન લેવુંજી. ’
 ગરીબ બિચારું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
 ‘ હાય હાય ! હું વનનાં ગીતો કેમ ગાઈ શકનારજી ? ’

૩

વનવગડાનું પંખી બોલ્યું ! શી ‘ શોભા આકાશજી !
 ઘનશ્યામ શામળિયા જેવું, નહિ નામે તંગાશજી ! ’
 પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘ પિંજરના બે તારજી—
 યોગમ કેવા બાંધી લીધા ! બીક નહિ તલભારજી. ’
 વનનું પંખી બોલ્યું: ‘ ભાઈ ! છોડ પાંજરું તારુંજી, ’
 મેઘ ફરે ત્યાં આપણ એ, ફરીએ સુખ અતિશે સારુંજી. ’
 પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘ સુખ સાચું પિંજરમાંજી, ’
 પાપી પીડે નહિ પારધી, આવ ભાઈ મુજ ઘરમાંજી. ’
 વનવગડાનું પંખી બોલ્યું: ‘ ના ભાઈ, તારો પાડજી;
 વિશાળ વાદળ ક્યાં ત્યાં ફરવા ક્યાં ત્યાં લીલાં જાડજી ? ’
 ગરીબ બાપડું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
 ‘ હાય ! થાકીને પગ ટેક્યાનો ક્યાં નભમાં આધારજી ? ’

૪

આ રીતે એ બે પંખીજન પૂરાં પ્રેમીજનજી
 પ્રેમ બંધને બંધાયાં, પણ નવ સંધયાં તંનજી.

બહાલ વડે ત્યાં સરીઆમાંથી ચાંચે ચાંચ લગાડેજી,
 નહિ બોલે નહિ ચાલે, કેવળ નજરે નજર નિહાળેજી.
 કોઈ કોઈનું કહ્યું ન સમજે, મનમાં બહુ મૂંઝાયજી;
 પોતાના મન કેરી વાતો-તે પણ નવ સમજાયજી.
 રહી રહીને વળી ફફડાવે પાંખો ઘડીએ ઘડીએજી;
 દીન વદન કરી કહે: 'આવ હજી કને, આવ હજી, હજીએજી;'
 વનવગડાનું પંખી કહે: 'ના, હવે ન આવું આવુંજી,
 કોક ક્યાંય પકડી પૂરી દે; તુંજ આવ, હું માગુંજી.'
 ગરીબ બાપડું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
 'નબળી પાંખે કેમ ઉડાશે ? હાય હાય લાચારજી !'

ત્રિભુવન વ્યાસ

૧

સાગર

ખારાં ખારાં ઉસ જેવાં-
આછાં આછાં તેલ.
પોણી દુનિયા ઉપર એવાં-
પાણી રેલમ છેલ !
આરો કે ઓવારો નહિ,
પાળ કે પરથારો નહિ,
સામે તો કિનારો નહિ,
પથરાયા એ જળભંડાર સભર ભર્યા ?
આભના સીમાડા પરથી-
મોટા મોટા તરંગ ઉડી-
વાયુ વેગે આગળ ધાય,
ને અથડાતા પછડાતા જાય !
ઘોર કરીને ધુધવે
ગરજે સાગર ઘેરે રવે !
કિનારાના ખડકો સાથે-
ઘોંગામસ્તી કરતો કરતો

શ્રીગૃથી કુંકાડા કરતો,
 ઓરો આવે, આઘો થાય,
 ને ભરતી ઓટ કરતો જાય.
 ઉંડો ઉંડો ગજળ ઉંડો !
 માણસ ડૂબે, ઘોડા ડૂબે !
 ઉંચા ઉંચા ઉંટ ડૂબે !
 હાથી જેવાં તૂત ડૂબે !
 કિલ્લાની કિનાર ડૂબે !
 મહેલના મિનાર ડૂબે !
 તાડ જેવાં ઝાડ ડૂબે !
 મોટા મોટા પહાડ ડૂબે !
 ગાંડો થઇને રેલે તો તો

આખી દુનિયા જળખંભોળ જળખંભોળ !

એનાં પાણી એનું પેટ
 એવાં મોટાં જળરહસ્ત
 નાની નાની માછલીઓના
 થાય મોટા મગરમચ્છ !
 ચંદ્રની જ્યાં દૃષ્ટિ પડે,
 ત્યાં તો પાણી હેલે ચડે;
 આખો સાગર ઉંચો થાય,
 મોજાંથી છલકાઈ જાય !
 શંખ, સીપ, પરવાળાં ને
 બીજી ચીજો પારંપાર,
 મોઘાં-મૂલાં રત્નોનો એ
 ભારેમાં ભારે ભંડાર !

હજારો નદીઓ જઈ રહે
 કાયમ તેમાં મીઠાં નીર
 તોયે એનાં સદાય ખારાં
 પાણી દીસે શાં ગંભીર !
 અપાર જળ એમાંથી સીંચી
 મેઘ બધી દુનિયાને પાય
 તોય છલાછલ છલકાતો એ
 એવોને એવો દોખાય !
 વિશાળ લાંબો પહોળો ઉંટો
 એવો મોટો ગંભીર !
 એના જેવું કોઈએ ન મળે,
 મહાસાગર તો મહા સાગર !

૨

ભાદરવો

દયા દાનગી દેવી જેવી
 વાદળીએ નભ ઢંકાયો,
 લીલી લીલી કંચન સરખી
 વસુધામાં રસ ઉભરાયો;
 મેઘ રહે જો ઝરૂમરૂ ઝર્યો

રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૧

મગર સમી મતવાલી લેંસો
 ધુનામાં હિલોળા કરે,
 નદીઓની લેખડ તોડીને
 માતેલો ઘણુ ખૂંટ કરે;

મનગમતા એ મોલ ચર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૨

માથોડા પર મોલ ગયાને
ઉપર આવ્યાં ધજ ડુંડાં,
એડુતને હોકારે ઉડતાં
વૈયાના ઝુંડે ઝુંડાં;
સૃષ્ટિએ શણગાર ધર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૩

પકવ થયા રસ વનસ્પતિના
ઘાસ તણી સળીઓ પાકી,
ખૂબ કૂળી કુમળી કાકડીઓ
ધોએ તો ઘરતી ઢાંકી;
ભીંડો તો ભારે વકર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૪

લાલ ચટક સિંદૂર ઘોળીને
ફૂર્વાનાં ફૂંપળ લીધાં,
ગૃહદ્રારે મંગલમય મૂર્તિ
ગણ્યપતિનાં પૂજન કીધાં;
મોદક મિષ્ટ પ્રસાદ ધર્યો
રસ ભાદરવો ભરપૂર ભર્યો. ૫

પૂર્વજનાં સ્મરી પુનિત ચરિત્રો
શ્રાદ્ધ કરે જન શ્રદ્ધાળુ,

ધી દૂધની તો છોળો ઉછળે
 થયાં ફૂર પણ કરુણાળુ !
 અંતર પિતૃ સ્નેહ સ્મર્યો
 રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૬

સદ્ગત સ્નેહીનાં સ્મરણોથી
 હૈયે આવે હિંસોરા,
 કઠિન હૃદય કોમળતા સેવે
 ભીંજે ભાવહીણા કોરા;
 અજળ પ્રવાહ મૃદુ પ્રસર્યો
 રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૭

તીખા વાદળીઆ તડકા પર
 ઝરમર ઝીણાં જળ વરસે,
 પર્વતની જે ઉંચી ભેખો
 પલ્લવીને ધીમી ધરસે;
 જળ પ્રવાહ ઝટ જાય સર્યો
 રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૮

વિજયમત્ત જે પવન દામિની
 મેઘરાજનાં ભૂત્ય કરે,
 લલિત અક્ષરા સમી વાદળી
 ઈંદ્રચાપ પર નૃત્ય કરે;
 વ્યોમ અક્ષાટ અહા પ્રસર્યો !
 રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૯

૩

પોપટજી

સારંગ

વનવાસી પોપટજી તુજને પીંજરે કેમ ગમે ?
 આકાશે ઉડનારો ભાઈ બંધન કેમ ખમે ? ધ્રુવ
 વનવન ચારો યુગતાં જોને પાંખેરૂં સૌ ભમે,
 તાજા મેવા તજી અરે તું વાશી ફળકુલ જમે. વનવાસી
 આપ્યું ખાવું આપ્યું પીવું હવા પૂરી ના મળે,
 સહેલ ગગનની નથી અરે ! પણ પાંખે ક્યાં સવળે ? વનવાસી
 કિલકિલ કિલકિલ ગાય મધુરું પંખીડાં જો પણે,
 તું તો તારી ભાષા ભૂલ્યો પરની ભાષા ભણે. વનવાસી
 તોડી આ સળીયાને ચાંચે છોડી પીંજરને
 જાને દોડી તારા વનમાં મોજ મજા કરને ! વનવાસી

૪

બપોર અને વંદોળ

ધોમ ધબ્યો મધ્યાહ્ન તણો ને
 સ્થંભ્યા રણ વગડાના વા,
 સ્થંભ્યા શિર પર સૂરજ આવી,
 લુક લાગી તન સળગાવા;
 ગરમીના સંઘાયા દોર;
 બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૧
 સૂમસામ સૌ દુનિયા દીસે.
 વગડો તો સુનકાર પડ્યો !

ઉજ્જડમાં વેતાલ સમે ત્યાં
ચકર ચકર વંટોળ ચડ્યો !
એ તો ભારે મસ્તી ખોર;
બળ બળતા નમ્યા બપોર ! ૨

ફર ફર ફર ફર કુદડી ફરતો
મેઢાનેથી બ્રમણ ચડ્યો,
વન-વસ્તીમાં ધૂમ મચવતો
વૃક્ષો સાથે નય લડ્યો !
ઉન્મત્ત સરખો એનો તોર;
બળ બળતા નમ્યા બપોર ! ૩

ધૂળ જુએ ત્યાં ધમાલ કરતો
ગાંડો થઈ આળોટી પડે !
ઉડાડી આકાશે ગોટા
ઉંચો ઉંચો ખુબ ચડે;
વધતું વધતું કરતો જોર;
બળ બળતા નમ્યા બપોર ! ૪

સૂકાં પર્ણો, ફૂંચો કચરો
ઉછાળી ઉંચાં લઈ નય,
જ્યાં જ્યાં આગ ઝરે ત્યાં ત્યાં એ
જરાકમાંથી જળરો થાય;
ઘરરર ફર છર કરતો શોર;
બળ બળતા નમ્યા બપોર ! ૫

માકડાંનાં માથાં ફાટે
એવો તીખો તાપ તપ્યો,
અકળાયો તરસ્યો મુસાફર
રડ્યો ખડ્યો કેા નય ધપ્યો !

જે તો એ વિશ્રાંતિ—ઠોર;
બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૬

મહેલ બગીચા કુંજ-ભવનમાં
શ્રીમંત હુનિયા થાતી ગેબ;
નિર્ધનનાં તન કરે મજૂરી
પરસેવે તો એબે એબ !
કેવા જીવન વિચિત્ર ઘોર !

બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૭

ચાર ઘડીના વૈભવ જેવાં
ઝાંઝવાં ઝળ ઝળ ઝળ બળે !
તેની સામે દોડી દોડી
હરણાંઓ તરસે ટળવળે !
તોય અજબ આશા ની દોર !

બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૮

ગીધ ને સમડી ગગન ચડ્યાં જે
કપોત બેઠો ઘૂ ઘૂ કરે,
તેતર ચકલાં ગૂપ ચૂપ છૂપ્યાં
બાજ શિકારી ફેરા ફેરે,
જાંબ્યાં મધુરાં કોયલ મોર;

બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૯

ધગ ધગતી ધરતીની આળે
ખેડુતો શેકાતા અંગ,
બળદિયાનાં પૂંછ મરડતા
આવે સાંતીડાં લઈ સંગ;
ધીંગા ધડબા સાવ નકોર !

બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૧૦

ઝવેરચંદ મેઘાણી

કાંઠે રમનારાં

[ગોકૃળ ગામ સોયામણાંરે, જળ જમૂનાને તીર
ગોરધન ચારે ગાવડી, હાંરે લેળા ભળભદ્ર વીર
ગોકૃળ ગામ સોયામણાં—
એ ઢાળ]

દરિયાના તીર રળીઆમણા રે રૂડાં રમે નાનાં બાળ;
નાતાં ગાતાં ને કાંઈ નાચતાં, હાં રે હૈયે નથી કોની કાળ
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

ઉંચે અનંત આભ થંભીયાં રે વિના થોભને થડકાર;
નીચે નાચે રે નીલાં પાણીડાં, હાં રે સદા પ્રીણાળાં શ્રીકાર
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

વેળુ દાળીને કરે ધોલકી રે રૂડાં તરાવે છે વહાણ;
પાળ્યેથી વીણી વન પાંદડાં, હાંરે ગુંથે હોડલાં સુન્નાણ
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

રમતાં તે બાલુડાંએ દીઠડાંરે, એવાં અચરજ બે ચાર;
કચારે હાલ્યા આ મોટા કાફલા, હાંરે કોણ ડાળતાં પતાળ;
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

મરજીવા મોતીડાંની લોભીયારે ડોળે પાણીનાં પતાળ;
વાણીડા લક્ષ્મી તણા લાલચુ, હાંરે હાલ્યા જાવે વેપાર
—કાંઠે રમેરે રૂડાં બાલુડાં !

બાલુડાં ન જાણે જળ ડોળતાંરે, નથી જાણતાં વેપાર;
કાંઠે બેસીને વીણે કોડીઓ, હાંરે વીણે શંખલાં બે ચાર
—કાંઠે રમેરે રૂડાં બાલુડાં !

દરિયો ભેંકાર ભુરો ગાજતો રે, હસે સાગરે જીવાળ;
હાલાં ગાતીરે જાણે માવડી, હાંરે નાનાં બાલુડાંને કાન
—કાંઠે રમેરે રૂડાં બાલુડાં !

ઓચીંતા આભ ચડ્યા વાયરાંરે, ગડ્યાં કાળનાં નિશાન;
ડૂબ્યા મરજીવા મોતી વીણતા, હાંરે ડૂબ્યાં વાણીડાનાં બહાણ
—કાંઠે કિલોળે રૂડાં બાલુડાં !

મોતી માયાના મોટા લોભીયારે, મહીં પડી ખુવે પ્રાણ;
નાનાં નિર્લોભી ઉભાં કાંઠેરે હાંરે કરે ગાન ગુલતાન
—કાંઠે રમેરે રૂડાં બાલુડાં !

હરહિર ભટ્ટ

એકજ દે ચીનગારી

ભૈરવી

એકજ દે ચીનગારી,
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી.
ચકમક લોહું ઘસતાં ઘસતાં,
ખરચી જાંઘગી સારી;
જામગરીમાં તણુખો ન પડ્યો,
ન ફળી મહેનત મારી;
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી. ૧
ચાંદો સળગ્યો, સૂરજ સળગ્યો,
સળગી આલ-અટારી;
ના સળગી એક સગડી મારી—
વાત વિપતની ભારી;
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી. ૨
ઠંડીમાં મુજ કાયા થથરે,
ખુટી ધીરજ મારી;
વિશ્વાનલ, હું અધિક ન માગું—
માગું એક ચીનગારી;
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી. ૩

પરિપૂર્તિ અને નોંધ

